

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना
Local Adaptation Plan of Action (LAPA)

सिस्ने गाउँपालिका

पूर्वी रुकुम

आर्थिक वर्ष २०८२/०८३ देखि २०८६/०८७ सम्म

तयार गर्ने

सिस्ने गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
रुकुमकोट, पूर्वी रुकुम

आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग
KIDS Kapilvastu /Ipas Nepal

विषय सुचि

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको सारांश	2
परिच्छेद १ पृष्ठभूमि.....	8
१.१ नेपालमा जलवायु परिवर्तन	10
१.२ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको औचित्य:	13
१.३ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको मान्यता एवं निर्देशक सिद्धान्तहरु:	14
१.४ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको मान्यता:	15
१.५ स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजना र स्थानिय विपद व्यवस्थापन कार्ययोजनाको सम्बन्ध	15
१.६ स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा लैङ्गिकता तथा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारको आवश्यकता	17
१.५ स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजना निर्माणको समग्र प्रक्रिया	18
परिच्छेद दुइ : सिस्ने गाउँपालिकाको परिचय	20
२.१ सिस्ने गाउँपालिका	20
२.२ गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्था	21
२.३ जनसांख्यिक विवरण	22
२.४ सामाजिक सांस्कृतिक विशेषताहरु	23
२.५ सिस्ने गाउँपालिकाको प्राकृतिक स्रोतको अवस्था	24
२.५.१ भूउपयोगको विवरण !&	24
२.५.२ जलस्रोतको विवरण (नदी नाला, तालतलैया आदि)	25
२.६ भौतिक पूर्वाधार	28
परिच्छेद तीन: अनुकूलन कार्ययोजना तयारी चरण तथा विधिहरु	30
३.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि सचेतना तथा क्षमता अभिवृद्धि:	30
३.२ तापक्रम र वर्षाको तथ्यांक विश्लेषण	32
३.३ सामाजिक स्रोत तथा संकटासन्नता नक्सांकन	32
३.४ ऐतिहासिक समयरेखा	37
३.५ प्रकोप स्तरिकरण:	45
३.६ : संकटासन्न बस्ती पहिचान तथा जोखिम विश्लेषण	49
३.७ मौसमी पात्रो	50
३.८ प्रकोप पात्रो	51
३.९ बनस्पति पात्रो	52
३.१० कार्यबोझ विश्लेषण	54
३.११: संकटासन्न वर्ग तथासमुह पहिचान	61
३.१२ प्रजनन स्वास्थ्य विश्लेषण	66

परिच्छेद चार: सिस्ने गाउँपालिको श्रोत तथा क्षमता विश्लेषण	68
४.१ सिस्ने गाउँपालिकामा कार्यरत सँघसस्थाहरुको अवस्था र उपलब्ध सेवाहरु	68
४.२ गाउँपालिकामा भएको श्रोत तथा क्षमता	69
परिच्छेद पाँच : विषयगत क्षेत्रमा परेको प्रभाव, अनुकूलन विश्लेषण तथा कार्ययोजना निर्माण	79
५.१ विषयगत क्षेत्रमा परेको प्रभाव	79
५.२ अनुकूलन कार्यहरुको परिकल्पना तथा प्राथमिकीकरण	85
५.२.१. उच्च अनुकूलन क्षमताको परिकल्पना	85
५.२.२ अनुकूलन तथा विपद व्यावस्थापन क्षमता विकास	86
५.३ लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण समाहित स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना आवश्यकता विश्लेषण	86
५.३.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी	88
५.३.२ नागरिक समाज संगठनहरु, गैर-सरकारी संस्थाहरु र समुदायमा आधारित संस्थाहरुको भूमिका	89
५.४ सिस्ने गाउँपालिका स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजना	91
परिच्छेद ६ जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण मूलप्रवाहिकरण	107
६.१ आवधिक योजना तथा विकासका नीतिहरुमा मूलप्रवाहीकरण	107
६.२ स्थानीय तहको वार्षिक कार्ययोजना, बजेट तर्जुमा र अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण.....	108
६.३ लैंगिक सामाजिक तथा संरक्षण समावेशीकरण मूलप्रवाहीकरणमा समितिको भूमिका	109
परिच्छेद सात : अनुकूलन कार्यहरुको समायोजन र अनुगमन तथा मूल्यांकन	111
७.१ योजना प्रक्रियामा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको समायोजन	111
७.२ अनुकूलन कार्यहरुको तर्जुमा र कार्यान्वयन	112
७.३ कार्ययोजनाको कार्यान्वयन रणनीति	112
७.४ अनुकूलन कार्ययोजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना	113
अनुसूचि	115
अनुसूचि १	115
अनुसूचि २	116
अनुसूचि ३	117
तस्वीर	118
चित्र	
चित्र १ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना निर्माणको समग्र प्रकृया नक्सा	19
चित्र २ सिस्ने गाउँपालिकाको भिरालोपनको नक्सा	22
चित्र ३ सिस्ने गाउँपालिकाको भूउपयोगको नक्सा	25

चित्र ४	सिस्ने गाउँपालिकाको नदीहरुको सँजाल नक्सा	26
चित्र ५	सिस्ने गाउँपालिकाको नदीहरुको दुरी नक्सा	27
चित्र ६	सिस्ने गाउँपालिकाको सडकहरुको सञ्जाल	28
चित्र ७	सिस्ने गाउँपालिकाको सडकहरुको दुरी	29
चित्र ८	सिस्ने गाउँपालिकाको पहिरो जोखिम नक्सा	34
चित्र ९	सिस्ने गाउँपालिकाको बाढी जोखिम नक्सा	35
चित्र १०	सिस्ने गाउँपालिकाको आगलागी जोखिम नक्सा	36
चित्र ११	वडाको पहिलो प्राथमीकतामामा परेको प्रकोप	46
चित्र १२	सिस्ने गाउँपालिकामा कार्यरत संघसस्थाहरुको अवस्था र उपलब्ध सेवाहरु	68
तालिका	.....	
तालिका १:	स्थानीय अनुकूलन योजनाको सारांश	3
तालिका २	सिस्ने गाउँपालिकाको भिरालोपनको वर्गीकरण	21
तालिका ३ :	जनसाँख्यिक विवरण	22
तालिका ४	सिस्ने गाउँपालिकाको भूउपयोगको विवरण	24
तालिका ५ :	कार्यक्रम अनुसार उपस्थिति विवरण	32
तालिका ६	ऐतिहासिक समयरेखा	37
तालिका ७ :	प्रत्येक वडामा गरिएको प्रकोप स्तरीकरणको रूपरेखा	45
तालिका ८	सबै वडाहरूमा जोखिम स्तरकरण	46
तालिका ९	संकटासन्न बस्ती पहिचान तथा जोखिम विश्लेषण	49
तालिका १०:	कार्यबोझ विश्लेषण	54
तालिका ११:	गाउँपालिकाको जोखिमको अवस्था	57
तालिका १२	संकटासन्न वर्ग तथासमुह पहिचान	61
तालिका १३:	सिस्ने गाउँपालिकाको श्रोत र क्षमता	69
तालिका १४:	विषयगत क्षेत्रमा परेको प्रभाव विश्लेषण	79
तालिका १५:	स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना	91
तालिका १६	कार्ययोजना तर्जुमा प्रक्रियाको आवश्यक तयारी तथा जिम्मेवारी	108
तालिका १७ :	अनुकूलन कार्ययोजना अनुगमन तथा मुल्यांकन	113

जलवायु परिवर्तन कार्ययोजना सम्बन्धमा

KIDS Kapilvastu/Ipas Nepal को सहयोगमा तयार पारिएको स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना यस क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनले उत्पन्न भएका बहुआयामिक चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्दै व्यापक मात्र होइन, अविश्वसनीय रूपमा अन्तरदृष्टिपूर्ण पनि छ। यस कार्ययोजनालाई अझ विशेष बनाउन यौन र प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार (SRHR) को विचारशील समावेशीकरणको भूमिका रहेको छ, जुन सामुदायिक विकास र उत्थानशीलताको एउटा महत्वपूर्ण तर प्रायजसो बेवास्ता गरिएको विषय हो। यौन र प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार लाई स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनामा एकीकरण गरेर जलवायु अनुकूलन र जनस्वास्थ्य बीचको महत्वपूर्ण अन्तरसम्बन्धमाथि प्रकाश पारिएको छ। यस दृष्टिकोणले दिगो विकास हासिल गर्न स्वास्थ्यको महत्वपूर्ण भूमिकालाई मान्यता दिँदै हाम्रा रणनीतिहरू समग्र र समावेशी छन् भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्दछ। यौन र प्रजनन स्वास्थ्यको समावेशले समुदाय र समूहहरू, विशेष गरी महिला, किशोरकिशोरी र सीमान्तकृत जनसङ्ख्याको विशेष आवश्यकताहरू सम्बोधन गर्न मद्दत गर्नेछ, जसले गर्दा थप समतामूलक र उत्थानशील समुदायलाई निर्माण गर्न मद्दत पुग्छ।

KIDS Kapilvastu/Ipas Nepal को व्यापक फिल्डवर्क, स्थानीय सरोकारवालाहरूसँगको संलग्नता, र प्रमाण-आधारित सिफारिसहरूले व्यावहारिक र अग्रगामी दुवै प्रकारको योजना तयार भएको छ। यसले यस गाउँपालिकालाई अनुकूलन क्षमता बढाउन, जलवायु सम्बन्धी जोखिमहरू कम गर्न र हाम्रा बासिन्दाहरूको समग्र स्वास्थ्य र कल्याणमा सुधार गर्न स्पष्ट मार्ग प्रदान गर्दछ। यस कार्ययोजनाको विकासमा KIDS Kapilvastu/Ipas Nepal ले अपनाएको सहभागितामूलक दृष्टिकोणबाट हामी विशेष प्रभावित छौं। योजना प्रक्रियामा सामुदायिक सदस्यहरू, स्थानीय नेताहरू र विभिन्न सरोकारवालाहरूलाई समावेश गरेर स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना सान्दर्भिक मात्र होइन यसले फाइदा पुऱ्याउने उद्देश्यले व्यापक रूपमा स्वीकृत र समर्थन गरेको छ भन्ने कुराको सुनिश्चित गरेको छ।

यस कार्यको प्रभाव कागजी प्रक्रिया भन्दा बाहिर फैलिएको छ। यसले हाम्रो समुदायलाई ज्ञानको साथ सशक्त बनाउँछ, स्वामित्वको भावनालाई बढावा दिन्छ, र दीर्घकालीन रूपमा यी पहलहरू कार्यान्वयन र दिगो बनाउन स्थानीय क्षमता निर्माण गर्दछ। यस कार्ययोजनाले प्रदान गरेको मार्गदर्शनले सिस्ने गाउँपालिका जनसंख्याको स्वास्थ्य अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै जलवायु परिवर्तनका चुनौतीहरूको सामना गर्न अझ राम्रोसँग सुसज्जित हुनेछ भन्ने कुरामा हामी विश्वस्त छौं।

सिस्ने गाउँपालिकाको दिगो विकासमा तपाईंले गर्नुभएको असाधारण योगदानको लागि हामी KIDS Kapilvastu/Ipas Nepal लाई फेरि पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं। हामी हाम्रो साभेदारीलाई जारी राख्न र हाम्रो समुदायलाई उत्थान र सशक्तिकरण गर्ने भविष्यका परियोजनाहरूमा सँगै काम गर्न तत्पर छौं।

.....

कृष्ण रेग्मी

गाउँपालिका अध्यक्ष

सिस्ने गाउँपालिका, रुकुम पूर्व

स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनाको साराशं

जलवायु परिवर्तन र यसका प्रतिकूल प्रभावहरु समग्र विश्वकै लागि साभ्ता चुनौतीका रूपमा अगाडि आइरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा नेपाल सरकारले पनि यसबाट श्रृजित तथा भविष्यमा श्रृजना हुन सक्ने प्रतिकूल प्रभावहरूसंग अनुकूलित हुन जलवायु परिवर्तन नीति २०७६, जलवायु परिवर्तन राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (नापा) २०६७, स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना राष्ट्रिय संरचना (लापा) को राष्ट्रिय संरचना २०७६, वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ र वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ समेत तयार गरी स्थानीय स्तरमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका कार्यहरुलाई प्राथमिकता दिदै आइरहेको छ ।

यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ पनि लागु भैसकेको छ, जसले राज्यका सबै तह र विषयगत क्षेत्रका नीति, रणनीति, विकास योजना र कार्यक्रमहरुमा जलवायु परिवर्तनका मुद्दाहरुलाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यस नीतिले विशेष गरी जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित राष्ट्रिय नीति, रणनीति तथा योजनाहरुको कार्यान्वयन स्थानीय तहबाट गरिनेछ भनी स्पष्ट किटान गरेको छ । साथै स्थानीय सरकारहरुलाई स्थानीय स्तरमा जलवायु परिवर्तनका असरहरु व्यवस्थापन गर्न र दीर्घकालिन जलवायुमैत्री विकासका योजनाहरु पहिचान तथा कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्नकालागि पुरानोसंरचनामा आधारित स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना (लापा) को संरचना, २०७६ पनि परिमार्जन गरी समय सापेक्ष खाका तयार गरिएको छ ।

परिमार्जित स्थानीय अनुकूलन कार्य योजनाको खाका अनुसारका प्रावधानहरु अवलम्बन गरी आईपास नेपाल तथा किड्स नेपालको आर्थिक सहयोगमा सेवा प्रदायक संस्था संजिवनि फाउन्डसनको तर्फबाट सिस्ने गाउँपालिका स्तरीय स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गरिएको छ ।

यस कार्ययोजना तयारीका क्रममा यस नगरपालिकाका निर्वाचित जन प्रतिनिधिहरु, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, वडा सचिव, शिक्षकहरु, समाजसेवीहरु, राजनैतिक दलहरुका प्रतिनिधिहरु, नगरपालिका अन्तर्गत विषयगत शाखाका कर्मचारीहरु, विपन्न वर्ग, महिला, दलित, जनजाति तथा पछाडी परेका वर्गहरु समेतका स्थानीय समुदाय तथा अन्य बुद्धिजीविहरुको प्रत्यक्ष एवं सक्रिय सहभागिता रहेको थियो । यसरी सरोकारवाला निकायहरुको सक्रिय सहभागीतामा वडा तथा वस्ती स्तरबाट पहिचान भएको प्रकोप तथा अनुकूलनका प्रयासहरुलाई समेत समावेश गरी आ.व. २०७८/७९ देखि ०८२/८३ सम्मका लागि स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार भएको छ । सोही लेखाजोखा र मूल्यांकनको आधारमा अनुकूलनको लागि रणनीतिहरु तर्जुमा गरी अनुकूलन कार्यहरु तथा विकासलाई उत्थानशील बनाउने कार्यहरुको पहिचान, प्राथमिकीकरण तथा छनोट गरी यो कार्ययोजना तयार भएको छ । यस कार्ययोजनाको सारांश तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १: स्थानीय अनुकूलन योजनाको सारांश

शिर्षक	विवरण			
सिस्ने गाउँपालिकाको सिमाना	उत्तर: डोल्पा जिल्ला		दक्षिण: भुमे गाउँपालिका	
	पूर्व: पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका		पश्चिम: आठवीसकोट, मुसीकोट र बाँफिकोट गाउँपालिका	
क्षेत्रफल	३२७.१२ वर्ग किलोमिटर			
जनसंख्या	महिला	पुरुष	जम्मा	जम्मा घरधुरी
	११०३८	११२८२	२२३२०	३४७८
	औसत परिवार आकार ५.७८			
	श्रोत: सिस्ने गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति विवरण २०७५ घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार			
जातजाती	वाहुन, क्षेत्री, जनजाति र दलित			
प्रमुख पेशा तथा जीविकोपार्जनका आधार	कृषि, पशुपालन, मजदुरी र अन्य रोजगारी ।			
हावापानी	समशितोष्ण हावापानी			
मुख्य प्रकोप तथा विपद्हरू	पहिरो, बाढी, हावाहुरी, आगलागी, कृषिमा/पशुमा रोग, छाडा चौपाय, सुख्खा खडेरी, सडक दुर्घटना, मिचाहा प्रजाती, वन्यजन्तु आँतक(वदेल, वाघ), असिना, चटयाङ्ग आदी			
संकटासन्न वडाहरू	वडागत रुपमा जोखिम प्राथमिकिकरण			
	१. वडा नं. ३ २. वडा नं. ४ ३. वडा नं. ८ ४. वडा नं. ७ ५. वडा नं. १ ६. वडा नं. २ ७. वडा नं. ५ ८. वडा नं. ६			
योजनाको परिकल्पना	सिस्ने गाउँपालिकाको संकटासन्न तथा जोखिममा रहेका व्यक्ति/समुदायको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि भै प्रकोप/विपद् तथा जलवायु परिवर्तनको नकरात्मक असर न्यून भएको हुनेछ ।			
आशातित उपलब्धी	१. विपद् तथा जलवायु परिवर्तनलाई विकासका क्रियाकलापहरूमा मुलप्रवाहीकरण । २. विपद् न्युनीकरण र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित व्यक्ति/समुदाय निर्माण ।			
योजनाको अनुमानित बजेट	६२,५१,७०,०००।- (बैसठ्ठी करोड एकाउन्न लाख सत्तरी हजार मात्र)			
विषयगत क्षेत्र	अनुमानित बजेट रु. हजारमा			

शिर्षक		विवरण					
		पहिलो वर्ष	दोश्रो वर्ष	तेश्रो वर्ष	चौथो वर्ष	पाचौं वर्ष	कुल जम्मा
१	कृषि तथा खाद्य सुरक्षा	20900	23400	23200	22600	26400	116500
२	वन तथा जैविक विविधता	13100	66300	12600	5100	3600	100700
३	जलश्रोत तथा उर्जा	21420	23150	13150	13150	13150	84020
४	स्वास्थ्य खानेपानी सरसफाइ	9650	8680	11520	6300	2300	38450
५	प्रकोप न्युनिकरण तथा विपद जोखिम व्यवस्थापन	13000	11500	11500	11500	13000	60500
६	उद्योग यातायात तथा भौतिक पूर्वाधार	31000	33500	30000	28000	29000	151500
७	पर्यटन एवं प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा	7000	11000	4000			22000
८	लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण जिविकोपार्जन तथा सुसाशन	7500	7500	7500	7500	7500	37500
९	जनचेतना अभिवृद्धि तथा क्षमता विश्लेषण तथा अनुगमन	2800	2800	2800	2800	2800	14000
जम्मा		126370	187830	116270	96950	97750	625170
मुख्य भूमिका/ सहयोग गर्न सक्ने निकायहरू		यस योजनालाई कार्यान्वय गर्नका लागि निम्नानुसार निकायहरूको महत्वपूर्ण सहयोग तथा भूमिका रहन सक्नेछ- सिस्ने गाँउपालिका, प्रदेश तथा संघिय सरकार, वडा कार्यालय, जि.स.स, पशुपंक्ष विकास शाखा, स्वास्थ्य संस्थाहरू, विषयगत कृषि शाखा, कृषक समुह, सामुदायिक वन उपभोक्ता समुह, सहकारी संस्था, प्रहरी चौकी, बजार व्यवस्थापन समिति, जिल्ला उद्योग वाणिज्य संघ, गैर सरकारी संस्थाहरू, दातृ निकाय, डिभिजन वन कार्यालय, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, सहकारी संस्थाहरू, युवाक्लबहरू, महिला समुह, आमासमुह, खानेपानी कार्यालय, विद्युत कार्यालय आदि ।					

शिर्षक	विवरण
क्षमता विकास	वस्ती, वडा तथा गाँउपालिका तहका कार्यान्वयनकर्ता, व्यवस्थापक, अनुगमनकर्ता समेत तथा स्थानीय तहका विषयगत क्षेत्रको जनशक्तिको क्षमता विकास कार्य गरिने ।
लैंगिक तथा सामाजिक समावेशिकरण	<p>महिला, गर्भवती महिला, किशोरी, बालबालिका, विपन्न वर्ग, दलित, पछाडि पारिएका वर्गहरूको सेवामा पहुँच तथा नियन्त्रणको अवस्था सुनिश्चितता गर्दै प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित विपदले गर्दा मानविय तथा पारिस्थितिकीय प्रणालीमा देखिएको नकारात्मक असरहरूलाई सम्बोधन गर्नको लागि अनुकूलन क्रियाकलापहरू सहितको योजना तर्जुमा गरिएको छ ।</p> <p>यसको साथ साथै प्रकृतिक विपतको समयमा महिलाहरूले स्वास्थ्य सेवा लिन नसक्दा उनिहरूले भोग्नु परेको स्वस्थ जटिलताको कुरा तथा परिवार योजनको सेवाको उपलब्ध नहुदा अनिश्चित गर्भरहन गएको देखिएकाले प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको नियमित उपलब्धतालाई पनि प्रथामिकरण गरिएको छ ।</p>
जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका रणनीतिहरू	<ul style="list-style-type: none"> ● जलवायुजन्य प्रकोपहरूबाट कृषिबाली तथा पशुधनहरूमा हुने क्षति न्यूनीकरण गरि कृषि उत्पादन तथा पशु व्यवसायमा वृद्धि गर्न मौसम अनुकूल विउबिजन, प्रविधि, क्षमता विकासका तालिम, बीमा र प्राविधिक सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुका साथै उन्नत नश्लको प्रवर्धन गर्ने । ● विपन्न तथा संकटासन्न घरधुरी, समूह तथा लक्षित वर्गहरूको वैकल्पिक आम्दानी र खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चित गर्न जलवायु उत्थानशिल जीविकोपार्जनका कार्यक्रमहरू (फलफुल खेती, रैथाने बाली खेती, कृषि वन, घरवगैचा कार्यक्रम) तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा उपलब्ध जलस्रोतको दीगो व्यवस्थापन, बहुउपयोग र पहुँच विस्तार एवं अभिवृद्धि गर्न खानेपानी, सिँचाई कुलो, सिँचाई पोखरीका साथै पानी किफायती सिँचाई प्रविधिहरूको प्रवर्द्धन र विस्तार गर्ने । ● पहिरो तथा बाढीको जोखिम क्षेत्रहरू पहिचान गरी रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि बायोइन्जीनियरिङ्ग विधि अपनाउने । ● वनडहेलो न्यूनीकरण गर्न जनचेतनामुलक कार्यक्रमका साथै प्रविधि तथा तालिम दिई क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

शिर्षक	विवरण
	<ul style="list-style-type: none"> ● वृक्षारोपण, वन व्यवस्थापन तथा वन संरक्षणका कृयाकलापहरूको माध्यमबाट मिचाहा प्रजातिको नियन्त्रण तथा वनको हैसियतमा वृद्धि गर्नुका साथै वन्यजन्तुहरूको संरक्षण गर्ने । ● सामुदायिक वन क्षेत्रहरूको खाली जग्गामा कृषि वन प्रणाली विकास गरी संकटासन्न घरधुरीहरूको उत्थानशीलता बृद्धि गर्ने । ● जलवायु उत्थानशील भौतिक पूर्वाधारहरूको निर्माण गरी दीगो र भरपर्दो आधारभूत सेवाहरूको पहुँच विस्तार गर्ने । ● स्थानीय समुदायमा जलवायु परिवर्तन सम्बद्धि चेतना अभिवृद्धि गरी यसका प्रभावहरूसँग अनुकूलित हुने र क्षति न्यूनीकरण गर्ने क्षमताको विकास गर्ने । ● विभिन्न प्राकृतिक विपतको समयमा महिला तथा गर्भवतीहरूलाई आवश्यक पर्ने अत्यावश्यक सेवाको उपलब्धता कायम गर्नको लागि सेवाको निरन्तरताको लागि महिला तथा बालबालिका लक्षित विशेष योजनाको संचालन तथा विस्तार गर्ने ।
योजनाको समायोजन	तयार गरिएको स्थानीय अनुकूलन योजनालाई दिगो र संस्थागत रूपमा कार्यान्वयन गर्नको लागि गाँउपालिका स्तरमा तयार हुने योजनाहरूमा समायोजन गरिने छ र अन्य सरकारी तथा गैर सरकारी निकायको वार्षिक योजनामा समेत समावेश गराउनको लागि पैरवी गरिनेछ ।
कार्यान्वयन	यस योजनाको कार्यान्वयन गाउपालिकाको नेतृत्वमा वडा कार्यालय, विषयगत कार्यालय र स्थानीय सेवा प्रदायक संघसंस्थाको सहकार्यमा कार्यान्वयन गरिने छ ।
स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना समायोजन तथा मुल प्रवाहिकरण तथा कार्यान्वयन	यस अनुकूलन कार्ययोजनालाई नेपाल सरकारको स्थानीय तहको वार्षिका बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रियाका ७ चरणहरू अन्तर्गत वडास्तरीय योजना प्रथमिकरण बैठक, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति एकिकृत योजना तर्जुमा प्रणालिमवाट गाँउ कार्यपालिकाको बैठक हुदै गाँउसभाको बैठकबाट अनुअनुमोदा गरिनेछ । त्यसैगरि अन्य सम्बन्ध सरकारी तथा गैर सरकारी निकायहरूको वार्षिक तथा आवधिक योजनाहरूमा यस योजनाहरूलाई कार्यान्वयनको लागि समायोजन गरि मुलप्रवाहिकरण गरिनेछ । उक्त कार्ययोजना समायोजन प्रक्रियाबाट अनुमोदित भइ गाँउपालिकाको समन्वय र वडा अध्यक्षको नेतृत्वमा सबै सरोकारवालाहरूबाट स्विकार्य बहुसरोकारवाला संरचनावाट कार्यान्वयन गरिनेछ ।
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन	कार्यक्रमको अनुगमन तथा मुल्यांकन सिस्ने गाउपालिका, वडा कार्यालय र समुदाय तहबाट गरिने छ । यसको वार्षिक समीक्षा, अर्धवार्षिक समीक्षा र त्रैमासिक समीक्षा संचालन गर्दा स्थलगत

शिर्षक	विवरण
	अनुगमन तथा मूल्यांकनका साथै प्राप्त सिर्काई र सफलताहरुलाई आधारमानी संचालन गरिने छ ।
योजनाको अनुमोदन तथा कार्यान्वय	यो योजना गाँउपालिकावाट अनुमोदन भएको मिति वाट लागु हुनेछ ।

परिच्छद १

पृष्ठभूमि

यस एक्काइसौं शताब्दीको लागि संसारकै प्रमुख समस्याको विषय बनेको जलवायु परिवर्तन, मानवीय क्रियाकलापहरूबाट हुने हरितगृह ग्याँसहरूको अत्यधिक उत्सर्जनले गर्दा भईरहेको तथ्य वैज्ञानिक रूपमा पुष्टि भईसकेको छ। विश्वको कूल हरितगृह ग्याँस उत्सर्जनमा नेपालको नगन्य भूमिका भएता पनि नेपाल जलवायु परिवर्तनका दृष्टिकोणले प्रभावित देशहरू मध्ये चौथै स्थानमा पर्दछ। जलवायु परिवर्तनका कारणले श्रृजित समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न नेपाल सरकारले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न पहलकदमी लिनै आइरहेको छ। जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको जोखिम न्यूनीकरण गर्दै उत्थानशील समाजको निर्माण गर्ने तर्फ विभिन्न तह र विषयगत क्षेत्रहरूमा नीतिगत मार्गनिर्देश गर्ने उद्देश्यले नेपालले जलवायु परिवर्तन नीति २०७६, राष्ट्रिय अनुकूलन योजना (National Adaptation Plan) र Enhanced Nationally Determined Contribution (eNDC) तयार गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ भने वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ तथा नियमावली २०७७ मा समेत स्थानीय तह र प्रदेश तहले अनुकूलन योजना तर्जुमा गर्न सक्ने प्रावधानहरू समावेश गरिएका छन्।

जलवायु परिवर्तन, मानव गतिविधिहरू द्वारा संचालित एक विश्वव्यापी रूपमा प्राथमिकतामा छलफल भइरहने विषय हो जसमा, हालैका दशकहरू मा ग्रह को पारिस्थितिकी तंत्र र बासिन्दाहरू को लागी ठूलो समस्याको रूपमा रहेको छ। १८ औं शताब्दीको उत्तरार्धमा औद्योगिक क्रान्ति पछि, कार्बन डाइअक्साइडको स्तर ५०% जति बढेर वायुमण्डलमा अभूतपूर्व स्तरमा पुगेको छ¹। सन् २०१९ विश्वको तापक्रम पूर्व-औद्योगिक स्तरभन्दा करिब १.१ डिग्री सेल्सियसले रेकर्डमा दोस्रो सबैभन्दा तातो वर्ष मानियो। ध्रुवीय बरफ पग्लने र थर्मल विस्तारका कारण बढ्दो समुद्री सतहले विश्वभरका तटीय समुदायहरूलाई खतरामा पारेको छ। अनुमानित २० करोड मानिसहरू २०५० सम्ममा विस्थापनको जोखिममा रहेका छन्। लाखौंको जीवनमा असर पार्ने र सामाजिक-आर्थिक असमानता बढाउँदै आँधी, खडेरी र जङ्गलको आगो लगायतका चरम मौसमी घटनाहरू बारम्बार र तीव्र भएका छन्। हरितगृह ग्याँस उत्सर्जनलाई न्यूनीकरण गर्न, नवीकरणीय उर्जा स्रोतहरूमा संक्रमण, र भविष्यका पुस्ताहरूका लागि ग्रहलाई सुरक्षित राख्न जलवायु परिवर्तनको अपरिहार्य प्रभावहरूसँग अनुकूलन गर्न तत्काल विश्वव्यापी कार्य आवश्यक छ।

उक्त सन्दर्भमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयको पछिल्लो प्रतिवेदन (Vulnerability and Risk Assessment and Identifying Adaptation Options, MoFE, 2021)² अनुसार जलवायु परिवर्तन संकटासन्नता स्तरीकरणमा अनुसार सिस्ने गाउँपालिकाको सम्मुखता, संवेदनशीलता, अनुकूलन क्षमता र संकटासन्नता क्रमश ०.२३, ०.७४१, ०.३६४ र ०.६४९ रहेको छ।

उर्वर उपत्यका र भीडभाड सहरहरूमा हिमालको छानो रहेको नेपालको मनोरम परिदृश्यहरूमा, स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना (LAPA) जलवायु परिवर्तनको सामना गर्न उत्थानशीलताको ज्योतिको रूपमा उभिएको छ। २००० को प्रारम्भमा यसको स्थापना

¹World Economic Forum (2021): Met Office: Atmospheric CO2 now hitting 50% higher than preindustrial levels

²<https://www.mofe.gov.np/uploads/documents/vulnerability-repnew1630571413pdf-2940-766-1658827788.pdf>

भएदेखि, स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना रिबर्तनशील जलवायुले निम्त्याएका दबावपूर्ण चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्ने नेपालको प्रयासहरूको आधारशिलाको रूपमा विकसित भएको छ ।

नेपालले आफ्नो राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (NAPA) सन् २००७ मा जारी गरेको थियो, जसले तल्लो तहमा स्थानीय स्तरको अनुकूलन कार्ययोजनाको लागि आधार तयार गरेको थियो । NAPA ढाँचामा निर्माण गर्दै, जलवायु सम्बन्धी खतराहरूप्रति नेपालको जोखिमको पहिचान र जनताको जीविकोपार्जनको सुरक्षाको लागि अत्यावश्यकताद्वारा संचालित स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना (LAPA) को निर्माण क्रमले देशभरि आकार लिन थाले । नेपालको ८०% भन्दा बढी जनसङ्ख्या आफ्नो जीविकोपार्जनका लागि प्रत्यक्ष रूपमा कृषिमा निर्भर भएकाले ग्रामीण क्षेत्रमा LAPA पहलहरूले कृषिको उत्थानशीलता र खाद्य सुरक्षालाई प्राथमिकतामा राखेका छन् । मध्य-पश्चिमी क्षेत्रका हरियाली पहाडहरूमा, २०१० देखि लागू गरिएको स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना ले माटोको क्षयलाई कम गर्न र बाली उत्पादन बढाउन टेरेसिड, कृषि वन, र माटो संरक्षण जस्ता दिगो भूमि व्यवस्थापन अभ्यासहरूलाई बढावा दिएको छ ।

तराईहरूमा, लापाले जलवायु परिवर्तनका कारण बढेको बाढी र पानीको अभावको बढ्दो जोखिमलाई सम्बोधन गर्नमा केन्द्रित छ । २०१४ र २०१७ मा विनाशकारी बाढी पछि, सुनसरी र सप्तरी जस्ता बाढी-पिडित जिल्लाहरूमा LAPA ले जोखिममा परेका समुदायहरूलाई जोगाउन पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास, बाढी आश्रयहरूको निर्माण र बाढी प्रतिरोधी कृषिको प्रवर्द्धनलाई तीव्रता दिएको छ^२ । हिमालयको दुर्गम भूभागको बीचमा, पहाडी क्षेत्रहरूमा लापा पहलहरूले हिमनदी पगलने, पहिरो र अनियमित मौसम ढाँचाको प्रभावलाई कम गर्न खोजेका छन् । २०१५ को विनाशकारी भूकम्प पछि, सिन्धुपाल्चोक र दोलखा जस्ता भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरूमा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना ले विपद् जोखिम न्यूनीकरण उपायहरूलाई स्थानीय विकास कार्ययोजनाहरूमा एकीकृत गरेको छ, जसमा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको सुदृढीकरण र समुदायमा आधारित विपद् व्यवस्थापन समितिहरू स्थापना गरिएको छ।

समावेशी र सहभागितामूलक शासनप्रतिको प्रतिबद्धताद्वारा संचालित, नेपालमा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना ले कार्ययोजना र कार्यान्वयन प्रक्रियामा स्थानीय समुदाय, सरकारी निकायहरू, नागरिक समाज संगठनहरू र शिक्षाविद्हरूलाई संलग्न गराउँदै तल्लो तहको दृष्टिकोण अपनाएका छन् । यस सहयोगी आचारणले समुदायहरूमा उनीहरूलाई स्थानीय ज्ञान र अनुभवहरूमा आधारित अनुकूलन रणनीतिहरू सह-सिर्जना गर्न सक्षम पार्दै स्वामित्व र सशक्तिकरणको भावनालाई बढावा दिएको छ। नेपालले २१औँ शताब्दीका चुनौतिहरूलाई अगाडि हेर्दै गर्दा, लापा जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको सामना गर्न यहाँका जनताको उत्थानशीलता र चतुरताको प्रमाणको रूपमा खडा छ । स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना का पहलहरू देशव्यापी रूपमा विकास र विस्तार भइरहेका छन् र नेपालले आगामी पुस्ताहरूका लागि थप दिगो र उत्थानशील भविष्यतर्फ बाटो खोजिरहेको छ ।

² MOFE(2021):Vulnerability and Risk Assessment and Identifying Adaptation Options

अतः यस सिस्ने गाउपालिकामा जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक प्रभावसँग जुध्न, समुदायको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्न र उत्थानशील विकासका लागि यो स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गरिएको छ। यस स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयारीको लागि नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको परीमार्जित स्थानीय अनुकूलन योजनाको राष्ट्रिय संरचना २०७६ अनुसारका विधि तथा प्रक्रियाहरु अवलम्बन गरिएको छ। परिमार्जित स्थानीय अनुकूलन योजनाको खाका एवं स्थानीय आवश्यकता र परिवेश अनुसार जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद जोखिम व्यवस्थापनलाई समग्र स्थानीय योजना प्रक्रियामा समायोजन तथा मूल प्रवाहीकरण गर्न मुख्य रूपमा ७ चरण प्रक्रियाहरु अंगिकार गरिएको छ। जस अनुसार पहिलो चरणमा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना तथा क्षमता अभिवृद्धि गरे पश्चात समुदायको जलवायु परिवर्तन संकटासन्नता तथा जोखिम विश्लेषण गरी वस्तुगत विवरण तयार गरिन्छ। अर्को महत्वपूर्ण प्रकृया भनेको जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनका रणनीतिको पहिचान गर्नु हो। यसरी पहिचान गरिएका रणनीति र कार्यहरुलाई स्थानीय सरकारको नीति तथा योजनाहरुमा समायोजन र वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी अनुकूलन कार्यहरुलाई स्थानीय समुदाय लक्षित गरी कार्यान्वयन गरिन्छ।

यस कार्ययोजनाको तयारी प्रकृयामा गाउपालिका प्रमुख, उप-प्रमुख लगायतका जन प्रतिनिधिहरु, वडा सचिव, शिक्षक, समाजसेवी, स्थानीय राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरु, विषयगत शाखाका कर्मचारीहरु, महिला, दलित, जनजाति तथा पछाडी परेका वर्ग लगायत अन्य बुद्धिजीविहरुको सहभागितामा भएको थियो।

यो योजना तयारीका लागि शुरुमा गाउपालिका स्तरीय शुरुवाती गोष्ठी गरिएको थियो भने त्यस पश्चात गाउपालिकाका ८ वटै वडाहरुमा छलफल बैठक तथा गोष्ठीहरु संचालन गरिएको थियो। अन्तमा नगरपालिका स्तरीय पृष्ठपोषण गोष्ठीमा वडा स्तरीय गोष्ठीबाट आएका तथ्यांक तथा योजनाहरुमा व्यापक छलफल गरी आवश्यक पृष्ठपोषण लिईएका थियो। सबै बैठक तथा गोष्ठीमा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना, जलवायु परिवर्तन संकटासन्नता, प्रकोप तथा उत्थानशील क्षमता आदिको बारेमा विभिन्न विधि तथा पद्धतिहरुको प्रयोग, सहभागितामूलक ग्रामीण लेखाजोखा विधिद्वारा अवस्थाको विश्लेषण, अनुकूलनका उपायहरुको पहिचान र प्राथमिकिकरण गरिएको थियो।

१.१ नेपालमा जलवायु परिवर्तन तथा यसको नितीगत व्यवस्था

नेपालमा जलवायु परिवर्तनले यसको वातावरण, समाज र अर्थतन्त्रमा दूरगामी प्रभाव पारेको एउटा प्रमुख समस्या हो। हिमालयमा अवस्थित नेपाल विविध भूगोल र प्राकृतिक स्रोतमा निर्भरताका कारण जलवायु परिवर्तनको प्रभावबाट उच्च जोखिममा छ। बढ्दो तापक्रम, वर्षाको ढाँचा परिवर्तन, र पग्लिने हिमनदिहरुले देशको परिदृश्य परिवर्तन गर्दै छन् र जलवायु उतपन्न खतराहरु बढाउँदैछन्। यी परिवर्तनहरुले कृषि, जलस्रोत, जैविक विविधता, र जीविकोपार्जनलाई विशेष गरी ग्रामीण र हिमाली क्षेत्रहरुमा खतरामा पारेका छन्। नेपालको दिगो विकास र लचिलोपनका लागि जलवायु परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्नु महत्त्वपूर्ण छ। जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक प्रभावको जोखिम उच्च रहेका राष्ट्रहरुमध्ये नेपाल पनि एक हो। विगत केही दशकयता बाढी, पहिरो, डढेलो तथा खडेरी जस्ता जलवायुजन्य प्रकोपहरुका कारण ठूलो मात्रामा जनधनको क्षति भइरहेको छ भने कृषि, जलस्रोत, वन

तथा जैविक विविधता, मानव स्वास्थ्य, पर्यटन, ऊर्जा तथा पूर्वाधार विकासका क्षेत्रहरूमा समेत जलवायु परिवर्तनका प्रतिकूल प्रभावहरू देखा परेका छन् ।

सम्मानित जर्नल “जियोसाइन्सेस” मा प्रकाशित एक उल्लेखनीय अनुसन्धान सहित वैज्ञानिक अध्ययनहरूबाट संकलन गरिएको तथ्याङ्क अनुसार नेपालले हिमनदीको क्षेत्रफल र आयतनमा अचम्मको कमीको भएको कुरा उल्लेख गरेको छ । १९७७ देखि २०१० सम्म, नेपाल हिमालयले हिमनदि क्षेत्रमा २४ % निराशाजनक कमी देख्यो, जुन यी जमेर बस्ने जलाशयहरूमा बढ्दो तापक्रमको गहिरो प्रभावको संकेत हो । यी हिमनदीहरू अभूतपूर्व गतिमा घट्दै जाँदा, तिनीहरूले ठूलो मात्रामा पानी त्याग्छन् जसले तल बस्ने सबै बस्तिलाई क्षति गर्ने सम्भावना बोकेको हुन्छ जसलाई Glacial Lake Outburst Flood (GLOF) भनेर चिनिन्छ जसले खतरनाक प्रलयकारी घटनाहरूको साम्भव्यता बोकेको हुन्छ । हिमनदी पग्लनुको असर GLOFs को तत्काल खतराभन्दा धेरै टाढासम्म फैलिएको छ । तिनीहरूले नेपालको जल सुरक्षामा ठूलो प्रभाव राखेका छन् । हिमनदीहरूले भरिएका नदीहरूको बहावले अस्थिर उतार-चढाव अनुभव गरिरहेको छ । नदीको बहावमा भएको यो परिवर्तनले सिँचाइ, जलविद्युत उत्पादन, र राष्ट्रभरका समुदायहरूलाई पिउने पानीको व्यवस्थानमा नकारात्मक अवस्था ल्याउन सक्छ ।

नेपालको वर्षा ढाँचामा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव गहिरो भएको छ, जसले देशभर वर्षा र खडेरीको एक पटक भविष्यवाणी गरिएको लयलाई परिवर्तन गरेको छ । हालैका वर्षहरूमा, हामीले वर्षाको तीव्रता र अप्रत्याशिततामा उल्लेखनीय वृद्धि देखेका छौं, साथै केही क्षेत्रहरूमा लामो समयसम्म खडेरी परेको अवस्था पनि छ । मौसम विज्ञान स्टेशनहरूबाट सङ्कलन गरिएको डाटाले यी अवलोकनहरूलाई पुष्टि गर्छ, चरम मौसम घटनाहरूमा उच्च आवृत्ति र गम्भीरताको बारेमा प्रवृत्ति प्रकट गर्दछ । बाढी, पहिरो र खडेरीहरू बारम्बार हुने घटनाहरू भएका छन्, जसले गर्दा तिनीहरूको जगमा विनाशहरू भएका छन् । “न्याचुरल हाजार्ड्स” जर्नलमा प्रकाशित एक अध्ययनले १९८१ र २०१० बीचको चरम वर्षा घटनाहरूमा उल्लेखनीय वृद्धिको दस्तावेजीकरण गर्दै यो डरलाग्दो वास्तविकतालाई रेखांकित गरेको छ । यी चरम मौसमी घटनाहरूले नेपाली समुदायहरूमा ठूलो नोक्सान पुऱ्याउँछ, जसको परिणामले जीवनको क्षति, विस्थापन र गहिरो सामाजिक-आर्थिक उथलपुथल हुन्छ । पूर्वाधारहरू प्रकृतिको प्रकोपको चपेटामा परेको छ, सडकहरू बगेका छन्, घरहरू ध्वस्त भएका छन्, र महत्त्वपूर्ण सेवाहरू अवरुद्ध भएका छन् । नेपालमा धेरै जीविकोपार्जनको मेरुदण्डको रूपमा रहेको कृषिले अभूतपूर्व चुनौतीहरूको सामना गरिरहेको जसलाई अतिवृष्टि र अनावृष्टिले चुनौतीहरूको थुप्रो लगाइरहेको छ ।

नेपाल जलवायु परिवर्तनको अग्रपंक्तिमा उभिएको छ । यो देशको पहाडी भूभाग र सामाजिक-आर्थिक अवस्थाले यसलाई जलवायु परिवर्तनले अत्यधिक जोखिममा पारेको छ । यसको जनसंख्याको एक महत्वपूर्ण भाग गरिवीमा बाँचिरहेको छ र निर्वाहको लागि कृषिमा निर्भर छ । अनियमित मौसम ढाँचा र वातावरणीय ह्रासले जीविकोपार्जन र खाद्य सुरक्षालाई खतरामा पार्ने जोखिम उच्च छ । यी चुनौतिहरूलाई थप जटिल हुनसक्ने कारण भनेको नेपालको अपर्याप्त पूर्वाधार हो, जसले चरम मौसमी घटनाहरू र जलवायु परिवर्तनको कारण प्राकृतिक प्रकोपहरूले निम्त्याउने जोखिमहरूको तीव्रता बढाउँछ । यी दबावपूर्ण चिन्ताहरूको जवाफमा, नेपाल सरकारले तल्लो तहमा क्षमतालाई बलियो बनाउने उद्देश्यले अनुकूलन रणनीतिहरू लागू गर्न अन्तर्राष्ट्रिय

संस्थाहरू र गैर-सरकारी निकायहरूसँग मिलेर काम गरेको छ । यी पहलहरूले समुदायमा आधारित विपद् पूर्वतयारी कार्यक्रमहरूदेखि जलवायु-उत्थानशील कृषि अभ्यासहरू अवलम्बन गर्ने हस्तक्षेपहरूको स्पेक्ट्रम फैलाउँछन् । लक्षित परि कार्ययोजनाहरू र सहयोगी साभेदारीहरू मार्फत, स्थानीय समुदायहरूलाई परिवर्तनशील जलवायुबाट उत्पन्न चुनौतीहरूलाई न्युनिकरण गर्न आवश्यक उपकरण र ज्ञानको साथ सशक्त बनाउने प्रयास गरिएको छ । यद्यपि, क्षमताको बाटो अवरोधहरूले भरिएको छ, र नेपालमा अनुकूलन प्रयासहरूको प्रभावकारिताले मिश्रित परिणामहरू ल्याएको छ । केही पहलहरूले समुदाय र परिस्थितिय प्रणालीहरूको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्न सफलता देखाएको भए तापनि यी उपायहरूलाई मापन गर्न र तिनीहरूको दीर्घकालीन दिगोपन सुनिश्चित गर्न महत्त्वपूर्ण चुनौतीहरू कायम छन् । सीमित स्रोतसाधन, संस्थागत क्षमताको बाधा र प्रतिस्पर्धात्मक विकास प्राथमिकताहरू सबैले प्रगतिका लागि ठूलो बाधाहरू खडा गर्छन् ।

नेपालले जलवायु परिवर्तनबाट निम्त्याएका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्नको लागि तत्काल आवश्यकतालाई स्वीकार गरेको छ र अनुकूलनका लागि नीति तथा कार्य कार्ययोजना तर्जुमा गर्न सक्रिय कदम चालेको छ । यी प्रयासहरूको केन्द्रबिन्दु राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (NAPA) र राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजना (NAP) जस्ता पहलहरू हुन्, जसले जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूप्रति देशको क्षमता बढाउन रणनीतिक रूपरेखाहरू उपलब्ध गराउँछन् । यी नीति उपकरणहरू मार्फत, नेपालले कृषि, जलस्रोत र विपद् व्यवस्थापन लगायत विभिन्न क्षेत्रहरूमा क्षमता निर्माण गर्न अनुकूलन हस्तक्षेपका लागि प्राथमिकता क्षेत्रहरू व्यवस्थित रूपमा पहिचान गर्न, कमजोरीहरूको मूल्याङ्कन गर्न र लक्षित रणनीतिहरू विकास गर्न खोज्छ । राष्ट्रिय विकास कार्ययोजना प्रक्रियाहरूमा जलवायु परिवर्तनका विचारहरूलाई एकीकृत गरेर, नेपालले भविष्यमा हुने जलवायु जोखिमहरूसँग लचिलो हुने दिगो विकास मार्गहरूलाई मूलधारमा अनुकूलन गर्ने उपायहरू र पालनपोषण गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

यसबाहेक, नेपालले जलवायु परिवर्तनको विश्वव्यापी चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको महत्वलाई स्वीकार गर्दछ । देशले सक्रिय रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय जलवायु वार्तामा भाग लिने गरेको छ र जलवायु कार्य सम्बन्धी विश्वव्यापी बहसमा आफ्नो दृष्टिकोण र अनुभवहरू योगदान दिने गरेको छ । जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघको फ्रेमवर्क कन्भेन्सन (UNFCCC) जस्ता फोरमहरूमा आफ्नो संलग्नता मार्फत, नेपालले विकासोन्मुख देशहरूको आवश्यकता र हितको वकालत गर्ने गरेको छ ।

यसबाहेक, अनुकूलन वित्तिय र प्रविधि हस्तान्तरणका लागि विश्व समुदायबाट सहयोग जुटाउन नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय जलवायु फोरममा आफ्नो सहभागिताको सदुपयोग गरेको छ । विकासोन्मुख देशहरूले अनुकूलनका उपायहरू कार्यान्वयन गर्न सामना गर्ने वित्तीय अवरोधहरूलाई स्वीकार गर्दै, नेपालले विकसित देशहरू र अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरूबाट वित्तीय स्रोत र प्रविधि सहयोग सुरक्षित गर्न खोजेको छ । यी स्रोतहरूमा पहुँच राखेर, नेपालले आफ्नो अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र आफ्ना नागरिक र परिस्थितिय प्रणालीलाई फाइदा पुग्ने जलवायु-अनुकूल विकास पहलहरू कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य राखेको छ ।

नेपालले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहसहित संघीय प्रणालीमा आफ्नो शासन संरचनाको पुनर्संरचना गरेको छ । यस संरचनात्मक परिवर्तनको साथसाथै विकास, स्रोत व्यवस्थापन र सामुदायिक विकासमा केन्द्रित छ, धेरै जिम्मेवारी र अधिकारहरू अब स्थानीय तहमा सुम्पिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्राधिकारसम्बन्धी दीर्घकालीन

र वार्षिक कार्ययोजनाहरू तर्जुमा गर्ने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । यी प्रावधानहरूले वातावरणीय संरक्षण, लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण, विपद् व्यवस्थापन, र सुशासनका मुद्दाहरूको साथसाथै स्थानीय कार्ययोजना प्रक्रियाहरूमा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी विचारहरूको एकीकरणलाई जोड दिन्छ । २०७६ को राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीतिले राज्य र क्षेत्रका सबै तहका नीति, रणनीति, विकास कार्ययोजना र कार्यक्रमहरूमा जलवायु परिवर्तनका मुद्दाहरूलाई मूलप्रवाहमा ल्याउने लक्ष्य राखेको छ । यस नीतिले जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय नीति, रणनीति र कार्ययोजनाहरूको कार्यान्वयन स्थानीय सरकारहरूले गर्ने उल्लेख गरेको छ । यस सन्दर्भमा, स्थानीय सरकारहरूलाई जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू व्यवस्थापन गर्न र दीर्घकालीन जलवायुमैत्री विकास कार्ययोजनाहरूको पहिचान र कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्न स्थानीय अनुकूलन कार्य कार्ययोजना (LAPA) २०७६ मा परिमार्जन गरिएको छ ।

स्थानीय समुदायहरूलाई वातावरण संरक्षण कानून अनुसार जलवायु परिवर्तनको प्राकृतिक प्रक्रियाहरूलाई ध्यानमा राखेर तिनीहरूको विशेष आवश्यकता अनुरूप अनुकूलन कार्ययोजनाहरू अनुवाद गर्न प्रोत्साहित गरिन्छ । यी प्रयासहरूले विभिन्न मानव गतिविधिहरू जस्तै द्रुत औद्योगिकीकरण, वन फँडानी, अनियोजित सहरीकरण, यातायातको बढ्दो प्रयोग, हरितगृह ग्यासहरूको अत्यधिक उत्सर्जन, इत्यादिलाई सम्बोधन गर्ने लक्ष्य राखेको छ, जसले जलवायु परिवर्तनको घटनालाई तीव्र बनाएको छ । तसर्थ, जलवायु परिवर्तन एक प्रमुख विश्वव्यापी समस्या बनेको छ, विशेष गरी नेपाल जस्ता कम विकसित राष्ट्रहरूमा, जो प्राकृतिक स्रोतहरूमा धेरै निर्भर रहेका छन् ।

१.२ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको औचित्य:

नेपालमा, जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूप्रति देशको जोखिमको गहिरो बुझाइबाट स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाहरू (LAPAs) को निर्माण गरिएको छ । अग्लो हिमालयदेखि तराईको समथल क्षेत्रसम्मका विभिन्न भूगोल भएकाले नेपालले जलवायु सम्बन्धी चुनौतीहरूको विस्तृत श्रृंखला अनुभव गरेको छ । यसमा बाढी, पहिरो, अनियमित वर्षाको ढाँचा, र तापक्रममा परिवर्तनहरू समावेश छन्, यी सबैले यहाँका मानिसहरूको जीविकोपार्जन र कल्याणलाई खतरामा पार्छन् ।

स्थानीयमा आधारित समाधानको आवश्यकतालाई बुझेर, नेपालभरका समुदायहरू LAPA को विकासमा सक्रिय रूपमा संलग्न भएका छन् । यी कार्ययोजनाहरू केवल देखावटी अभ्यास मात्र नभएर स्थानीय सरोकारवालाहरू, किसान र गोठालाहरूदेखि महिला र आदिवासी समूहहरू सम्मिलित सहयोगी प्रयासहरू हुन् । भूमिसँग घनिष्ट रूपमा जोडिएका व्यक्तिहरूको ज्ञान र अनुभवहरू समेटेर, LAPA ले अनुकूलन रणनीतिहरू प्रभावकारी मात्र नभएर सांस्कृतिक र सामाजिक रूपमा पनि सान्दर्भिक छन् भनी सुनिश्चित गर्दछ ।

यसबाहेक, कार्ययोजना LAPA हरू प्रत्येक समूहले सामना गर्ने ठूला चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गर्न तयार पारिएका छन् । तराईमा बाढी-प्रतिरोधी कृषि अभ्यासहरू लागू गर्ने होस् वा पहाडहरूमा पानी संरक्षण प्रविधिहरू प्रवर्द्धन गर्ने होस्, यी कार्ययोजनाहरू नेपालभरका समुदायहरूको अद्वितीय आवश्यकताहरू पूरा गर्न तयार गरिएका हुन् । स्थानीयहरूलाई तिनीहरूको अनुकूलन

प्रयासहरूको स्वामित्व लिनको लागि सशक्तिकरण गरेर, LAPA ले परिवर्तनशील मौसमको सामना गर्दा उत्थानशीलता र आत्मनिर्भरताको भावनालाई प्राथमिकता दिन्छ ।

यसबाहेक, स्थानीय स्तरमा वृहत विकासका एजेन्डाहरूमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनलाई एकीकृत गर्न LAPAले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । अवस्थित नीतिहरू र कार्यक्रमहरूसँग अनुकूलन रणनीतिहरू पडिक्तबद्ध गरेर, यी कार्ययोजनाहरूले जलवायु उत्थानशीलता सामुदायिक विकासको एक केन्द्रीय सिद्धान्त बन्छ भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्दछ । यसले समुदायहरूको अनुकूलन क्षमतालाई मात्र बलियो बनाउँदैन, भविष्यमा जलवायु जोखिमहरूसँग सामना गर्ने क्षमता पनि बढाउँछ ।

संक्षेपमा, नेपालमा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना विकास गर्नुको कारण जलवायु परिवर्तनलाई एउटा महत्त्वपूर्ण चुनौतीको रूपमा पहिचान गर्दै स्थानीयक र समुदाय-संचालित समाधानहरू स्थापना गर्नु हो । आफ्ना जनताको सामुहिक कला र प्रयासलाई सदुपयोग गर्दै नेपालले अनिश्चित वातावरणको सामना गर्दै थप उत्थानशीलता र दिगो भविष्यतर्फको मार्ग प्रशस्त गरिरहेको छ ।

१.३ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको सिद्धान्तहरू:

यस स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना मुख्य रूपमा सिस्ने गाउँपालिकाकाको संकटासन्नता विश्लेषण र विद्यमान परिवेशमा आधारित रहेको छ । कार्ययोजना तयार गर्दा समग्र वडा, वस्ती तथा घरधुरी तहका संकटासन्नताको विश्लेषण र ती संकटासन्न क्षेत्र एवं वर्गहरूको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्न विशेष रूपमा ध्यान दिईएको छ । कार्ययोजनामा जलवायु परिवर्तनबाट सिर्जित प्रकोप तथा जोखिमहरूबाट प्रमुख रूपमा प्रभावित हुने सामाजिक समुहविशेष गरी महिला, किशोरी, बालबालिका तथा वृद्ध-वृद्धामा पार्ने असर तथा प्रभावहरू विश्लेषण गर्दै उनीहरू मैत्री कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ ।

यस कार्ययोजनामा संकटासन्न क्षेत्र र घरधुरीहरूलाई अति आवश्यक र तत्कालै कार्यान्वयन गर्नु पर्ने अनुकूलनका कार्यहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी संकटासन्न व्यक्ति/परिवार/समुदाय उत्थानशिल हुने तथा थप रोजगारीको सृजना गर्ने कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ । यसका साथै लैगिंक तथा समावेशीकरणका मुद्दाहरूलाई विशेष ध्यान दिई कार्यान्वयन गर्न र महिलाहरूको प्रजनन् स्वास्थ्य अधिकार र कार्यबोभलाई न्यून गर्न सहयोग पुग्ने विभिन्न गतिविधि तथा प्रविधिहरू उच्च प्राथमिकतामा राखिएका छन् ।

यस कार्ययोजना पालिका तथा वडा तहमा रहेका जन प्रतिनिधीहरू, स्थानीय विषयगत कार्यालयहरूका कर्मचारीहरू, सा.व.उ.स., कृषि समूह, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका, आमा समूहका प्रतिनिधीहरू, गरीब, महिला, दलित, जनजाति तथा पछाडी परेका वर्गहरूको सहभागितामा तयार गरीएको हुँदा यसमा स्थानीय प्राथमिकताहरूले स्थान पाएका छन् । साथै स्थानीय अनुकूलनको राष्ट्रिय संरचनाका चरणहरू र त्यसले सिफारिश गरेका सहभागितात्मक विधिहरूमा केन्द्रित रही कार्ययोजना तयार गएको हुदाँ संकटासन्न क्षेत्र र घरधुरीहरूले लाभ पाउने सुनिश्चित छ । यसैकारण यस अनुकूलन कार्ययोजनाले संकटासन्न व्यक्ति, परिवार, वर्ग/समुदाय र क्षेत्रहरूको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याउने मान्यता राख्दछ । स्थानीय अनुकूलन

कार्ययोजनाको लक्ष्य तथा मान्यता स्थानीय अनुकूलन कार्यकार्ययोजनाका निर्दिष्ट सिद्धान्तहरू (समावेशी, उर्ध्वगामी, लचिलो, तत्परता) लाई आधार विन्दु मानिने छ ।

१.४ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको मान्यता:

- स्थानीय जलवायु अनुकूलन कार्यकार्ययोजना स्थान विशेष अनुसार फरक फरक हुन्छ ।
- स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा लक्षित क्षेत्र, वर्ग तथा समुदायको पहिचान गरी जलवायु परिवर्तनको असरसँग सामना गर्न अनुकूलनका उपायहरूको प्राथमिकिकरण गरी स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गरिएको छ ।
- गाउँपालिका स्तरीय अनुकूलन कार्ययोजनाले लक्षित क्षेत्र, वर्ग तथा समुदायलाई समेटेी जोखिम क्षेत्रको पहिचान गरी कार्यक्रमहरूको तय गरेको हुँदा यो कार्यकार्ययोजना प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्न सकिन्छ ।
- स्थानीय निकायमा निर्वाचित जनप्रतिनिधि भएको हुँदा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अनुकूल वातावरणको श्रृजना हुनेछ ।
- स्थानीय अनुकूलन कार्यकार्ययोजना निर्माण गर्दा गाउँपालिकामा रहेको महत्वपूर्ण सरोकारवालाहरूलाई समावेश गरिएकाले कार्ययोजनालाई प्राथमिकताका साथ कार्य गर्न उपयुक्त वातावरण श्रृजना हुनेछ ।
- स्थानीय अनुकूलन कार्यकार्ययोजनाको राष्ट्रिय संरचनाको निर्देशित सिद्धान्त उर्ध्वगामी, समावेशी, तत्परता र लचिलोमा आधारित भई स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गरिएको छ ।
- राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजनाले पहिचान गरेका क्षेत्रमा आधारित भई जलवायु परिवर्तनले असर गर्ने सबै विषयगत क्षेत्र समेटि विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूको सहभागितामा कार्ययोजना तयार गरिएको छ ।
- स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गर्दा स्थानीय विपद व्यवस्थापनका पक्षहरूलाई पनि विशेष ध्यान दिइएको छ

१.५ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना र स्थानीय विपद व्यवस्थापन कार्ययोजनाको सम्बन्ध

स्थानीय विपद व्यवस्थापन कार्ययोजना र स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यबीचको सम्बन्ध उत्थानशीलतालाई बढावा दिन र समुदाय भित्र जोखिम न्यूनीकरण गर्न महत्त्वपूर्ण छ ।

स्थानीय विपद व्यवस्थापन कार्ययोजना मुख्यतया समुदायलाई असर गर्न सक्ने विभिन्न प्रकोप र प्रकोपहरूको लागि तयारी गर्न, प्रतिक्रिया दिन र पुनः प्राप्ति गर्न डिजाइन गरिएको हो । यसले जोखिम न्यूनीकरणका लागि रणनीतिहरू र प्रोटोकलहरू, जस्तै प्रारम्भिक चेतावनी प्रणाली, निकासी प्रक्रियाहरू, पूर्वाधार सुदृढीकरण, आपतकालीन प्रतिक्रिया समन्वय, र विपदपछिको पुनःप्राप्ति प्रयासहरू रेखांकित गर्दछ । स्थानीय विपद व्यवस्थापन कार्ययोजना को लक्ष्य कमजोरीहरू कम गर्नु र आपतकालिन अवस्थामा प्रभावकारी तयारी, प्रतिक्रिया र रिक्भरी संयन्त्र सुनिश्चित गर्नु हो।

अर्कोतर्फ, स्थानीय अनुकूलन कार्य कार्ययोजनाले समुदायमा जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूलाई सम्बोधन गर्न विशेष रूपमा केन्द्रित हुने गर्दछ। स्थानीय अनुकूलन कार्य कार्ययोजनाले स्थानीय जलवायु जोखिमहरू, जस्तै चरम मौसमी घटनाहरू, वर्षाको ढाँचामा परिवर्तन, बढ्दो तापक्रम, र समुद्री सतह वृद्धि जस्ता अनुकूलन उपायहरू पहिचान गर्दछ। यी उपायहरूमा जलवायु-उत्थानशील पूर्वाधारको कार्यान्वयन, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनमा वृद्धि, दिगो कृषि अभ्यासहरू प्रवर्द्धन, र भू-उपयोग कार्ययोजना र विकासमा जलवायु विचारहरूलाई एकीकृत गर्न समावेश हुन सक्छ।

विपद् व्यवस्थापनको क्षेत्रमा, स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाहरू र स्थानीय अनुकूलन योजनाहरू बीचको अन्तर्क्रियालाई प्रायः सरकारी मन्त्रालयहरू बीचको क्षेत्राधिकारको सीमा र फरक प्राथमिकताहरूको इच्छा र स्वार्थले चिन्ह लगाइएको छ। विपद्को प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न र जलवायु परिवर्तनलाई अनुकूलन गर्न तल्लो तहमा आवश्यक कदम चाल्न आवश्यक छ भनी विश्वव्यापी मञ्चमा यो सबै मान्यताबाट सुरु भएको हो। विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाई फ्रेमवर्क जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता र फ्रेमवर्कले उत्थानशीलता हासिल गर्न स्थानीय स्तरको योजना र कार्यान्वयनको मुख्य भूमिकालाई जोड दिएको छ। यद्यपि, यी सिद्धान्तहरू राष्ट्रिय सरकारहरू सम्म पुग्दा, मन्त्रालयहरू बीचको उद्देश्यको भिन्नता देखा परेको छ। एकातिर गृहमन्त्रालय वा त्यसको समकक्ष, परम्परागत रूपमा नागरिक सुरक्षा, आपतकालीन प्रतिक्रिया र विपद् जोखिम न्यूनीकरणको जिम्मेवारी लिएर तत्काल विपद् प्रतिक्रिया उपायहरूलाई प्राथमिकता दिँदै तिनीहरूको जोड द्रुत र निर्णायक कार्यमा जुटेको छ भने। अर्कोतिर वन तथा वातावरण मन्त्रालय वा त्यसको सरहको जिम्मेवारी वातावरण संरक्षण र बढ्दो रूपमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि उभिएको छ। तिनीहरूको दृष्टि प्रकोपको आपतकालिन प्रतिक्रिया बाहिर फैलिएको छ जसमा प्रकोप जोखिमहरू बढाउने अन्तर्निहित वातावरणीय कारकहरूलाई बहसको प्राथमिकतामा राखिएको छ। प्राथमिकताहरूको यो टकरावले सरकारी मुख्य कार्यालयबीच विवादको सिर्जना गरेको छ। गृह मन्त्रालय, विपद् घटनाहरूको जरुरीताबाट संचालित स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन को विकास र कार्यान्वयनमा आफ्नो अधिकार जोड्न खोज्छ भने यसैबीच, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले व्यापक वातावरणीय सन्दर्भलाई ध्यानमा राख्दै स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनालाई आकार दिन आफ्नो भूमिकामा जोड दिएको छ।

तिनीहरूको छुट्टै उद्देश्यका बावजूद, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कार्ययोजना र स्थानीय अनुकूलन कार्य कार्ययोजनाले सामुदायिक उत्थानशीलता बढाउने र विभिन्न जोखिमहरूको जोखिम कम गर्ने साभा लक्ष्यहरू बोकेका छन्। स्थानीय अनुकूलन कार्य कार्ययोजना लाई स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कार्ययोजनामा एकीकृत गर्दा विपद् जोखिम व्यवस्थापन प्रयासहरूमा जलवायु परिवर्तनका विचारहरूलाई मुलधारमा ल्याउन मद्दत गर्दछ। स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कार्ययोजनालाई स्थानीय अनुकूलन कार्य कार्ययोजना सँग पङ्क्तिबद्ध गरेर, समुदायहरूले स्रोत र प्रयासहरू अनुकूलन गर्न सक्छन्, अनुकूलन र विपद् जोखिम न्यूनीकरणका बीच अधिकतम तालमेल गर्न सक्छन्, र उत्थानशीलता निर्माण गर्न थप समग्र दृष्टिकोण सुनिश्चित गर्न सक्छन्।

उदाहरणका लागि, स्थानीय अनुकूलन कार्य कार्ययोजना रणनीतिहरू स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कार्ययोजनामा समावेश गर्दा भविष्यको जलवायु अनुमान र जोखिम ढाँचाहरूमा सम्भावित परिवर्तनहरूलाई विचार गरेर विपद् जोखिम न्यूनीकरण उपायहरूको प्रभावकारिता बढाउन सकिन्छ। त्यसैगरी, स्थानीय अनुकूलन कार्य कार्ययोजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण विचारहरू एकीकृत

गर्दा अनुकूलन प्रयासहरूले विद्यमान कमजोरीहरूलाई पनि सम्बोधन गर्न र प्रकोपहरूप्रति समग्र उत्थानशीलता बढाउने कुरा सुनिश्चित गर्न सक्छ ।

संक्षेपमा, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कार्ययोजना र कार्यको स्थानीय अनुकूलन कार्यकार्ययोजना बीचको सम्बन्ध पूरक हो, किनकि ती दुवैले समुदायको उत्थानशीलता बढाउन र विभिन्न जोखिम र अनिश्चितताहरूको जोखिम कम गर्न योगदान पुऱ्याउँछन् । यी कार्ययोजनाहरूको एकीकरण र पडिक्तबद्धताले व्यापक जोखिम व्यवस्थापन र अनुकूलन रणनीतिहरू सुनिश्चित गर्दछ, जसले अन्ततः समुदाय भित्र आपतकालिन र जलवायु परिवर्तनको प्रभावहरूको सामना गर्न थप प्रभावकारी तयारी, प्रतिक्रिया र रिक्भरी प्रयासहरूको नेतृत्व गर्दछ ।

१.६ स्थानिय अनुकूलन कार्यकार्ययोजनामा लैङ्गिकता तथा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारको आवश्यकता

स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्यको समावेशीकरण आवश्यकता रहेको छ । विशेष गरी जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै जलवायु परिवर्तनले महिला तथा किशोरीहरूको यौन र प्रजनन स्वास्थ्य चुनौतिहरू बढाउने गर्छ । प्राकृतिक प्रकोपको बढ्दो तीव्रताले यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार सेवाहरूको पहुँचमा बाधा पुऱ्याउन सक्छ, जसले अप्रत्याशित गर्भधारण, असुरक्षित गर्भपतन, र मातृ र बाल मृत्युदरको जोखिम बढाउँछ । जलवायु परिवर्तनले जीविकोपार्जन, खाद्य सुरक्षा र आर्थिक अवसरहरूमा बाधा सिर्जना गर्छ, जसले यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार परिणामहरूलाई प्रभावित गर्न सक्छ । उदाहरणका लागि, वर्षाको ढाँचा र कृषि उत्पादकतामा परिवर्तनले बसाई सराइको अवस्था निम्त्याउन सक्छ, जसले यौन शोषण र लैङ्गिक हिंसाको जोखिम बढाउँछ ।

जलवायु-सम्बन्धित घटनाहरू, जस्तै बाढी, हावाहुरी र खडेरीले स्वास्थ्य पूर्वाधारमा क्षति पुऱ्याउने सम्भावना पनि रहन सक्छ जसले यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारलगायतका स्वास्थ्य सेवाहरू अवरुद्ध पार्न सक्छ । यसले गर्भनिरोधक, मातृ हेरचाह, र एचआईभी/एड्स रोकथाम र उपचारमा पहुँचलाई बाधा पुऱ्याउन सक्छ, जसले गर्दा कमजोर जनसंख्याको स्वास्थ्यमा जोखिम बढ्ने स्थिति निम्तिन सक्छ ।

स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारलाई समावेश गर्दा महिला, किशोरी र सीमान्तकृत जनसंख्याको आवश्यकता र कमजोरीहरूलाई सम्बोधन गरेर लैङ्गिक समानता र सामाजिक न्यायलाई बढावा दिन्छ । यसले लिङ्ग, उमेर, जाति, वा सामाजिक आर्थिक स्थितिको पर्वाह नगरी यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार सेवाहरू पहुँचयोग्य, किफायती, र सांस्कृतिक रूपमा उपयुक्त छन् भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्दछ । यसरी यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारलाई स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा एकीकृत गर्दा सामुदायिक स्तरमा उत्थानशीलता र अनुकूलन क्षमता निर्माण गर्न योगदान पुग्नेछ । व्यापक यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार सेवाहरूको पहुँचले व्यक्ति र समुदायहरूलाई उनीहरूको प्रजनन स्वास्थ्यको बारेमा सूचित निर्णयहरू लिन, जलवायु-सम्बन्धित जोखिमहरूको जोखिम कम गर्न, र वातावरणीय परिवर्तनहरूको प्रभावहरूसँग राम्रोसँग सामना गर्न सक्षम बनाउँछ ।

स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार समावेश गर्नाले व्यक्तिहरू, विशेष गरी महिला र किशोरीहरूलाई प्रजनन स्वायत्तता, शारीरिक अखण्डता र यौन स्वास्थ्यको अधिकार प्रयोग गर्न सशक्त बनाउँछ । यसले यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारसम्बन्धी निर्णय प्रक्रियामा सामुदायिक सहभागितालाई बढावा दिनका साथै स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकताहरूमा बढी जवाफदेहिता र उत्तरदायित्वलाई बनाउन सहयोग गर्छ । यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारलाई स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा समावेश गर्दा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा र महिला विरुद्ध सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन

गर्ने महासन्धि (CEDAW) लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार ढाँचाहरूसँग मेल खान जान्छ, जसले गर्दा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनको सन्दर्भमा व्यक्तिको स्वास्थ्य, मर्यादा र आत्मनिर्णयको अधिकारलाई संरक्षण गर्ने महत्वलाई जोड दिन्छ ।

लैङ्गिकताको महत्व स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा स्पष्ट रूपमा देखिन्छ । महिला र पुरुषहरूले उनीहरूको फरक भूमिका, जिम्मेवारी, र समुदायहरूमा स्रोतहरूमा पहुँचको कारणले जलवायु परिवर्तनको प्रभावहरू फरक-फरक रूपमा अनुभव गर्छन् । महिला चरम मौसमी घटनाहरू वा पानीको उपलब्धतामा परिवर्तनहरूबाट असमान रूपमा प्रभावित हुन सक्छन्, किनकि तिनीहरू सामान्यतया घरको पानी व्यवस्थापन र खानाको व्यवस्थाको लागि जिम्मेवार हुन्छन् ।

लैङ्गिक असमानताले जलवायु परिवर्तनको जोखिमलाई बढाउन सक्छ । महिलाहरू, विशेष गरी सीमान्तकृत वा ग्रामीण समुदायहरूमा, सूचना, स्रोत र निर्णय गर्ने शक्तिमा सीमित पहुँच हुन सक्छ, जसले उनीहरूलाई जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभावहरूबाट बढी जोखिममा पर्न सक्छन् । स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा लैङ्गिक परिप्रेक्ष्यहरू समावेश गर्नाले महिलाहरूको विशेष आवश्यकता र प्राथमिकताहरूलाई पहिचान गर्न र सम्बोधन गर्न मद्दत गर्न सक्छ, जसले गर्दा तिनीहरूको जलवायु प्रभावहरूप्रति उत्थानशीलता बढाउने काम गर्छ । महिलाहरूसँग प्रायः बहुमूल्य परम्परागत ज्ञान र अनुकूलन रणनीतिहरू हुन्छन् जसले प्रभावकारी जलवायु परिवर्तन अनुकूलनमा योगदान दिन सक्छन् । स्थानीय वातावरणीय अवस्थाहरू, कृषि अभ्यासहरू, र सामुदायिक गतिशीलताहरूमा उनीहरूको अन्तर्दृष्टिले स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनाभित्र प्रासंगिक रूपमा उपयुक्त अनुकूलन उपायहरूको विकासलाई सूचित गर्न सक्छ ।

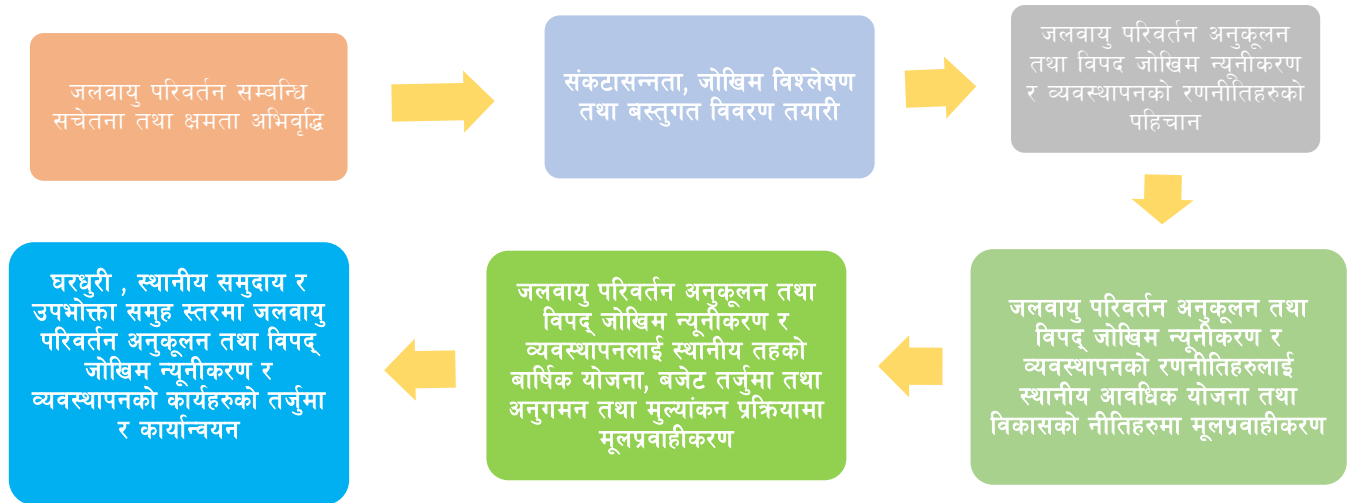
लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको प्रवर्द्धनका लागि स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनाको योजना, कार्यान्वयन र अनुगमनमा महिलाहरूलाई संलग्न गराउनु आवश्यक हुन्छ । निर्णय प्रक्रियामा महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरेर, स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनाले महिलाहरूलाई सशक्तिकरण गर्न, उनीहरूको नेतृत्व क्षमतालाई बलियो बनाउन, उत्थानशील र दिगो समुदायहरू निर्माण गर्न उनीहरूको आवाजलाई विस्तार गर्न मद्दत गर्न सक्छ ।

स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजनामा लैङ्गिक विचारहरू एकीकृत गर्दा जलवायु अनुकूलनभन्दा बाहिरको विकासको लागि अन्य लाभहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि, स्वच्छ ऊर्जा प्रविधिहरूमा महिलाको पहुँच सुधार गर्ने वा उनीहरूको कृषि उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने पहलहरूले गरिबी न्यूनीकरण, खाद्य सुरक्षा र वातावरणीय दिगोपनमा एकै साथ योगदान गर्न सक्छन् ।

संक्षेपमा, लैङ्गिक विचारहरू कार्यका लागि स्थानिय अनुकूलन योजनाहरूको प्रभावकारिता, समानता र दिगोपनको अभिन्न अंग हुन् । जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू र अनुकूलनका लैङ्गिक-विशिष्ट आयामहरूलाई पहिचान गरी सम्बोधन गरेर, स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजना ले थप समावेशी, उत्थानशील र वातावरणीय रूपमा दिगो समुदायहरू निर्माण गर्न योगदान गर्न सक्छ ।

१.८ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना निर्माणको समय प्रकृया:

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयारीका चरणमा स्थानीय अनुकूलन कार्यढाँचा २०७६ मा उल्लेख भए अनुसार स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना निर्माण प्रकृया निम्नानुसार छ-

चित्र १ स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना निर्माणको समग्र प्रकृया नक्सा

परिच्छेद दुइ : सिस्ने गाउँपालिकाको परिचय

२.१ सिस्ने गाउँपालिका

सिस्ने गाउँपालिका नेपालको लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत हिमाली जिल्ला रुकुम पूर्वको पश्चिम उत्तर भागमा अवस्थित छ। यस गाउँपालिकाको नाम वडा नं. १ मा रहेको सिस्ने हिमालबाट राखिएको छ। यस गाउँपालिकाको ३२७.१२ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। यस गाउँपालिकाको केन्द्र रुकुमकोटमा रहेको छ। सिस्ने गाउँपालिकाको क्षेत्रमा २८.८२३७° उत्तर अक्षांश र ८२.६६९९° पूर्व देशान्तरमा स्थित छ। यो स्थान नेपालको लुम्बिनी प्रदेशमा अवस्थित छ, जसमा प्राकृतिक सौन्दर्य, स्थानीय संस्कृति र ऐतिहासिक महत्वका केन्द्रीय स्थलहरू रहेका छन्। रुकुम पूर्व जिल्लाको सदरमुकाम पनि यसै गाउँपालिकाको रुकुमकोटमा रहेको छ। रुकुम जिल्लाका साविकका सिस्ने, प्वाङ, पोखरा, रुकुमकोट र स्यालापाखा गरी ५ गाविस समावेश भई यो गाउँपालिका बनेको छ। ८ वडा रहेको १८,५३५ जनसंख्या रहेको यस गाउँपालिकाको पूर्वमा पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका, उत्तरमा डोल्पा जिल्ला, पश्चिममा आठवीसकोट, मुसीकोट गाउँपालिका र बाँफिकोट गाउँपालिका पर्छ भने दक्षिणमा भूमे गाउँपालिका पर्दछ।

जिल्ला सदरमुकामस्थित जिल्ला अदालत, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, जिल्ला प्रहरी कार्यालय, जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ, जिल्ला वन डिभिजन कार्यालय, जिल्ला मालपोत कार्यालय, जिल्ला नापी कार्यालय, जिल्ला कोष नियन्त्रक कार्यालय, जिल्ला सरकारी वकिलको कार्यालय, जिल्ला निर्वाचन कार्यालय, जिल्ला सिंचाइ कार्यालय आदि सरकारी कार्यालयहरू पनि यसै गाउँपालिकाको रुकुमकोटमा रहेका छन्। रुकुमकोटमा नेपाली सेनाको ब्यारेक र सशस्त्र प्रहरी बल नेपालको गुल्म पनि रहेको छ, यहाँ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, नेपाल बैंक लिमिटेड, प्रभु बैंक लिमिटेड, एन.आइ.सी. एशिया बैंक तथा विभिन्न ऋण तथा वचत सहकारी संस्थाहरू रहेका छन्। सिस्ने गाउँपालिका धेरै गाउँहरू मिलेर बनेको गाउँपालिका हो भने केही ठाउँमा साना बजार क्षेत्रहरू पनि छन् सिस्ने गाउँपालिका विविधताले भरिएको छ।

हावापानी, वनजङ्गल, खेतीपाती, पशुपालन, जातजाति, संस्कृति आदिमा विविधताले भरिएको सिस्ने गाउँपालिकाले प्रशस्त विकासको सम्भावना बोकेको छ सिस्ने गाउँपालिकामा विभिन्न शैक्षिक संस्थाहरूले शिक्षा प्रदान गरिरहेका छन्। यहाँ एउटा मात्र उच्च शिक्षा अध्ययन अध्यापन गरिने सिस्ने शिक्षा क्याम्पस छ। यो क्याम्पस वि.सं. २०६४ सालमा स्थापना भएको हो। यो यस गाउँपालिकाको वडा नं. ५ टाकुरामा रहेको छ। यस गाउँपालिकामा १० वटा माध्यमिक विद्यालयहरू छन्। त्यसमध्ये रुक्मिणी माध्यमिक विद्यालय रुकुमकोट, जनता माध्यमिक विद्यालय पोखरा, हिमालय माध्यमिक विद्यालय नायगाड र त्रिभुवन जनता माध्यमिक विद्यालय छिप्रिदहमा कक्षा १२ सम्मको पठनपाठन हुन्छ अन्य माध्यमिक विद्यालयहरूमा कक्षा १० सम्मको पठनपाठन हुन्छ। यस गाउँपालिकामा २८ वटा आधारभूत विद्यालयहरू छन्।

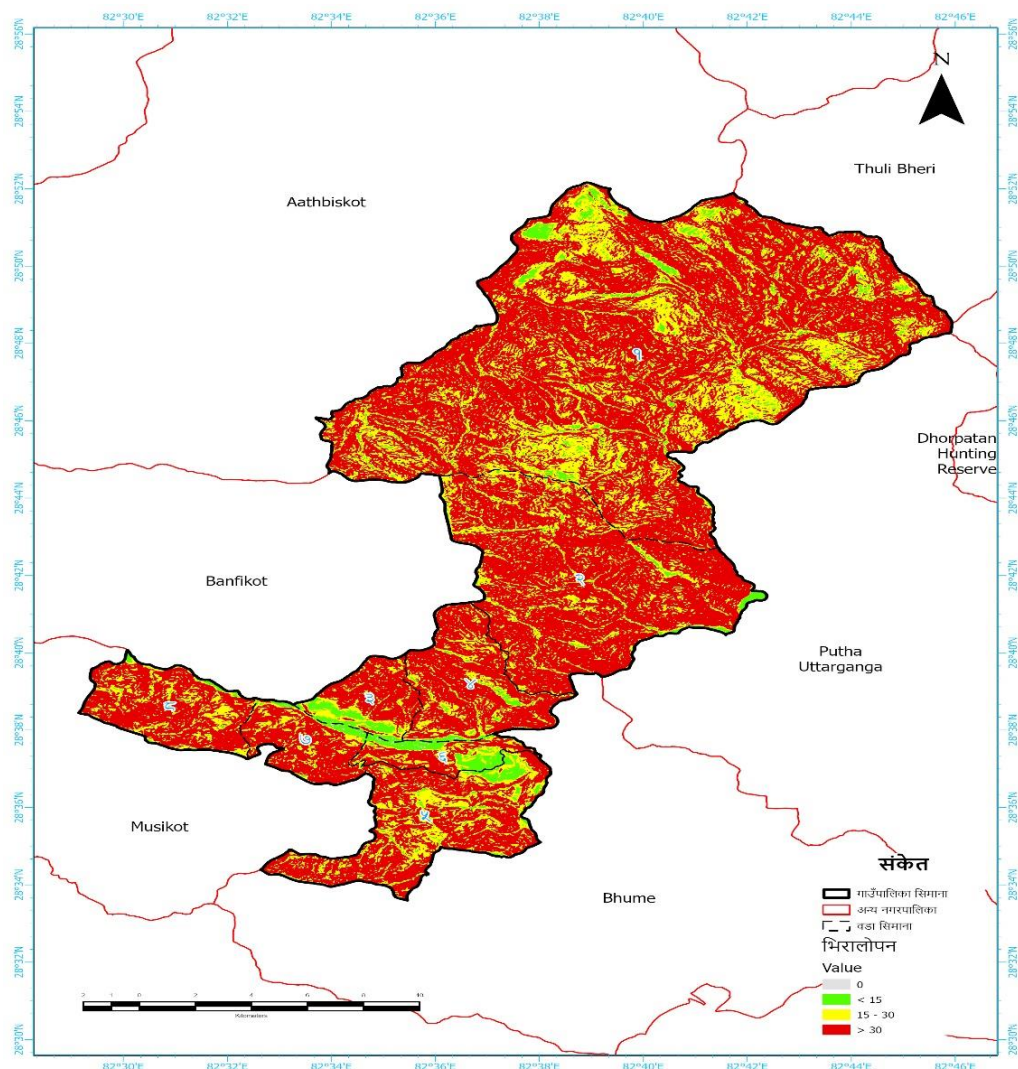
२.२ गाउँपालिकाको भौगोलिक अवस्था

यस गाउँपालिकाको क्षेत्रफल ३२७.१२ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । यस गाउँपालिकाको केन्द्र रुकुमकोटमा रहेको छ । सिस्ने गाउँपालिका २८.८२३७°उत्तर अक्षांश र ८२.६६९९°पूर्व देशान्तरमा फैलिएको छ । यस गाउँपालिकाको लगभग सबै क्षेत्र पहाड नै पहाडले बनेको छ भने सानीभेरी नदीको छेउछाउ मात्र केहि समथल टारहरु रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको भूभागमा केवल ०.०६% मात्र कम भिरालोमा अवस्थित छन् भने लगभग ९५ % जमिन भिरालोमा अवस्थित छन् । गाउँपालिकाको भिरालोपनको वर्गीकरण निम्नानुसार गरिएको छ ।

सिस्ने गाउँपालिकाको अधिकांश भूभागहरु भिरालो ठाउँमा अवस्थित रहेको छ । यस गाउँपालिकामा केवल ०.०६ प्रतिशत जमिन समथल क्षेत्रमा रहेको छ भने ६८.३९ प्रतिशत जमिन अत्यन्त भिरालो अवस्थामा रहेको छ जसमा घर तथा सँरचना बनाउन जोखिमको दृष्टिकोणले उपयुक्त मनिन्दैन । साथै १५ देखि ३० डिग्री सम्मको भिरालो जमिन २६.०८ प्रतिशतले ओगटेको छ । यसले सिस्ने गाउँपालिका जोखिमको दृष्टिकोणले उच्च ठाउँमा अवस्थित छ भन्ने बुझिन्छ । यस गाउँपालिकाको भिरालोपनको वर्गीकरण निम्न तालिकामा गरिएको छ ।

तालिका ३ : सिस्ने गाउँपालिकाको भिरालोपनको वर्गीकरण

भिरालोपन	क्षेत्रफल (वर्ग किमी)	क्षेत्रफल (प्रतिशत)
०	१.९	०.०६
०- १५	१७.५	५.४७
१५ - ३०	८४.८	२६.०८
> ३०	२२२.५	६८.३९

चित्र २ सिसने गाउँपालिकाको भिरालोपनको नक्सा

२.३ जनसाँख्यिक विवरण

सिसने गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाति र धर्मलाई समेटेको विविधतायुक्त जनसङ्ख्या रहेको छ । यस गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या १८ हजार ५३४ जना रहेको छ जसमा ९ हजार १४ पुरुष र ९ हजार ५२० महिला रहेका छन् । वडागत जनसँख्या विवरण निम्न रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २ जनसाँख्यिक विवरण

वडा	महिला	पुरुष	जम्मा
१	११२३	११००	२२२४
२	८६३	८५९	१७२२

३	९९८	८७७	१८७५
४	१४५९	१४२४	२८८३
५	१७३७	१६९९	३४३६
६	१३५४	१२७७	२६३१
७	७७२	७०६	१४७८
८	१२१४	१०७२	२२८६
	९५२०	९०१४	१८५३५

२.४ सामाजिक सांस्कृतिक विशेषताहरु

रुकुम पूर्व जिल्लाको सिस्ने गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या १८,५३४ रहेको छ, जसमा पुरुषको तुलनामा ४८.६% महिलाको अनुपात ५१.४% रहेको छ। जनसांख्यिक संरचनामा विभिन्न जातीय समूहहरू समावेश छन्, जसमा क्षेत्री ४७.१% मा सबैभन्दा ठूलो छ, त्यसपछि मगर २५.८% छ। दलितहरूमा विश्वकर्मा समुदायको ८.३%, परियार र मिजार क्रमशः ४.४% र १.९% छन्। ब्राह्मणहरूले जनसंख्याको ४% मात्र प्रतिनिधित्व गर्छन्, र सुनुवार १.०३% छन्।

धार्मिक सम्बद्धताको हिसाबले, हिन्दू धर्म प्रमुख धर्म हो, जसको ९२.१% जनसंख्याले यसलाई पालन गर्दछ। जनसंख्याको सानो प्रतिशतले प्रकृति (५.८%), ईसाई धर्म (१.६%), र बौद्ध (०.६%) लाई पछ्याउँछ।

साक्षरता दरको सन्दर्भमा, लिङ्गहरू बीच असमानता छ, पुरुषहरूको उच्च प्रतिशत ८३.७% मा साक्षर भएको छ भने महिलाहरू ६८.१% छन्। नगरपालिकामा बोलिने प्राथमिक भाषा नेपाली हो, जसको ८५.७% जनसंख्याले सञ्चारको लागि प्रयोग गर्छन्। थप रूपमा, मगर खाम जनसंख्याको १०.५% द्वारा बोलिन्छ, जबकि २.९% ले मगर धुत बोल्छन्।

अपाङ्गताको सन्दर्भमा, जनसंख्याको एक सानो प्रतिशतले अपाङ्गता भएको रिपोर्ट गरेको छ, जसमा ३.२% पुरुष र २.२% महिलाहरू प्रभावित छन्।

सिस्ने गाउँपालिकाका कुल घरपरिवारमध्ये ८४.६% घरधुरीले खाना पकाउने ऊर्जाको मुख्य स्रोत दाउराको प्रयोग गर्छन्। त्यसैगरी १४.५ प्रतिशतले एलपी ग्यास, ०.६ प्रतिशतले बायोग्यास, ०.२ प्रतिशतले बिजुली र ०.१ प्रतिशतले खाना पकाउन ऊर्जाको मुख्य स्रोतको रूपमा मट्टितेल प्रयोग गर्छन्। त्यस्तै प्रकाश उर्जाका लागि ७९.९% घरधुरीले मुख्य उर्जाको रूपमा बिजुली, १८.५% ले सौर्य उर्जा, ०.२% ले बायोग्यास र १.४% ले अन्य स्रोतको प्रयोग गर्छन्।

यी जनसांख्यिकीय अन्तर्दृष्टिहरूले सिस्ने गाउँपालिका भित्रको सामाजिक-सांस्कृतिक र भाषिक विविधता बुझ्नको लागि बहुमूल्य जानकारी प्रदान गर्दछ। त्यस्ता तथ्याङ्कहरू प्रभावकारी कार्ययोजना र विकास कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन, समावेशीता सुनिश्चित गर्न र जनसंख्याका विभिन्न खण्डहरूको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न आवश्यक छ।

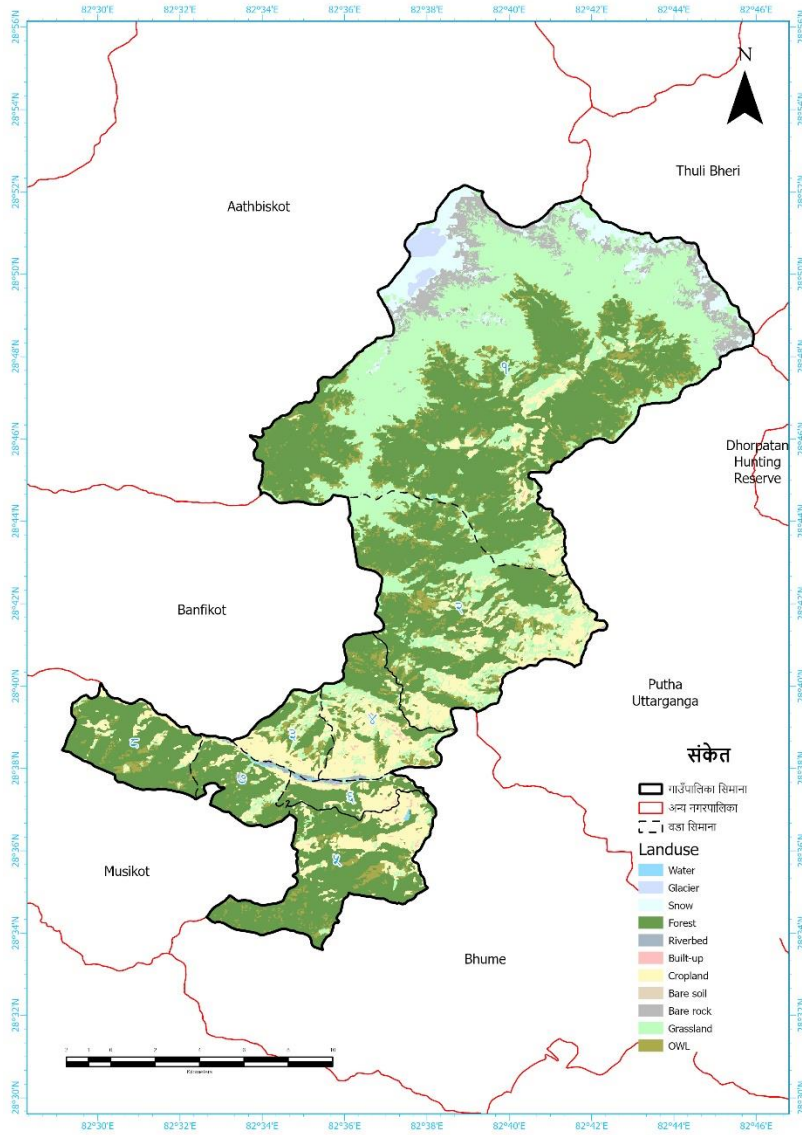
२.५ सिस्ने गाउँपालिकाको प्राकृतिक स्रोतको अवस्था

२.५.१ भूउपयोगको विवरण

यस सिस्ने गाउँपालिकाको वर्तमान भू उपयोगलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी १४४.७ वर्ग किमि वन क्षेत्रले ओगटेको छ भने कृषि क्षेत्रले ४०.३६ वर्ग किमि । यस गाउँपालिकामा हिमनदीले २.१२ वर्ग किमि क्षेत्रफल ओगटेको छ भने खाली ठाउँ भने असाध्यै थोरै ओगटेको छ । यस सिस्ने गाउँपालिकाको भूउपयोगको विस्तृत विवरण निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तलिका ४ सिस्ने गाउँपालिकाको भूउपयोगको विवरण

भूउपयोग	क्षेत्रफल (वर्ग किमी)	क्षेत्रफल (प्रतिशत)
वन	१४४.७	४४.२६
कृषि	४०.३६	१२.३५
खाली ठाउँ	०.००६	०.००
चट्टान	१२.०८	३.७०
हिमनदी	२.१२	०.६५
हिउँ	१०.८६	३.३२
चरन क्षेत्र	९०.०१	२७.५३
नदी किनार	०.८४	०.२६
निर्माण क्षेत्र	०.४७	०.१५

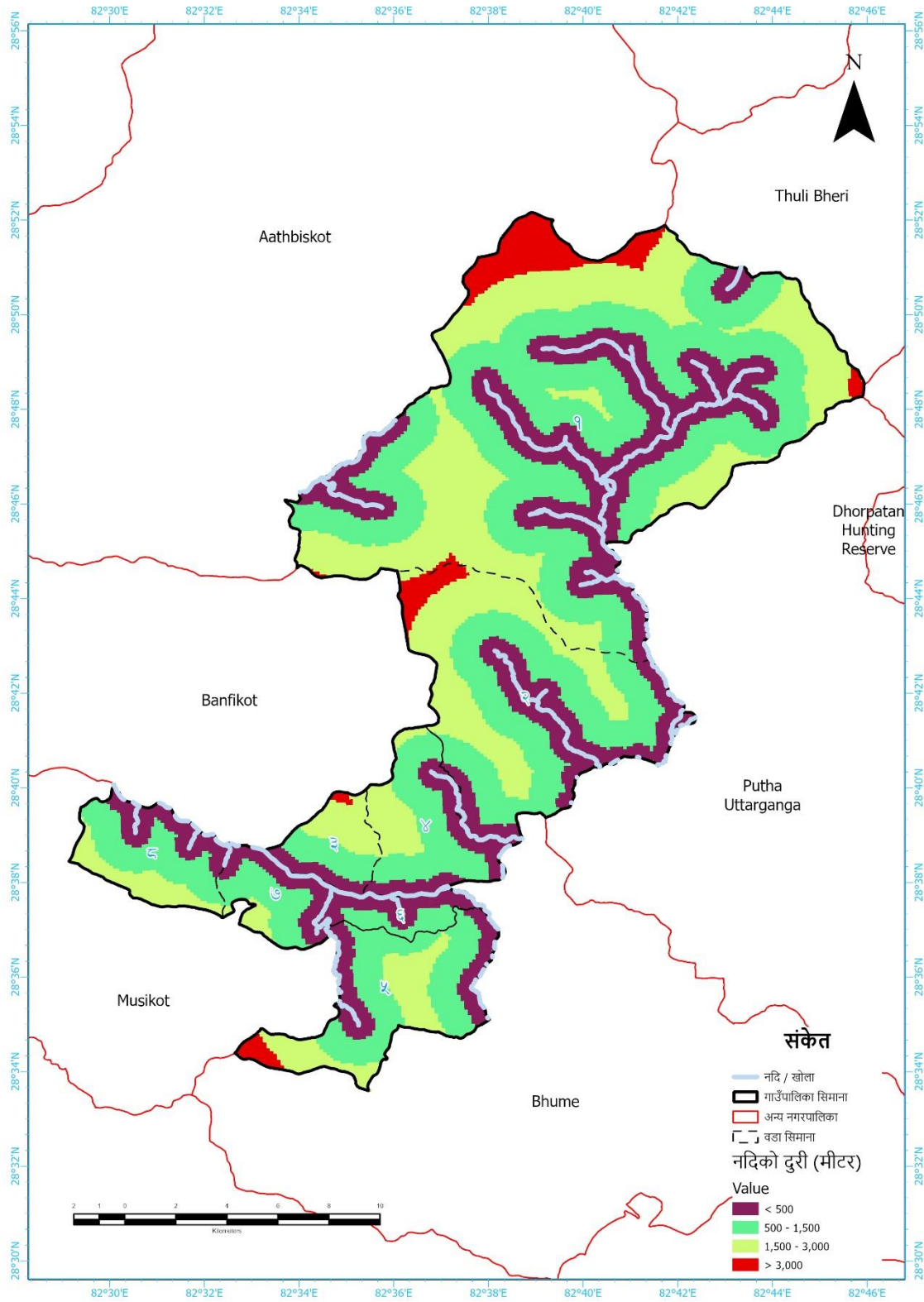
चित्र ३ सिस्ने गाउँपालिकाको भूउपयोगको नक्सा

२.५.२ जलस्रोतको विवरण (नदी नाला, तालतलैया आदि)

सिस्ने गाउँपालिकाको मुख्य नदीमा सानी भेरी नदी मानिन्छ। त्यसैगरी अन्य खोलानालहरूमा सिस्नेगाड, फरालगाड, रोलागाड, च्यागाड, तुवाङ्गखोला, बाउनेखोला, तितेखोला, डोडखोला, रेवतखोला, रुकुमगाड, नाथिगार खोला, किङ्गी खोला रहेका छन् भने तालतलैयामा गुप्त दह, धङ्ग दह, कमल दह, उपल्लो पोखरी, तल्लोपोखरी, छिप्रिदह आदि रहेका छन्। सिस्ने गाउँपालिकाको नदीनालाहरूको विवरण निम्न नक्सामा दिइएको छ।

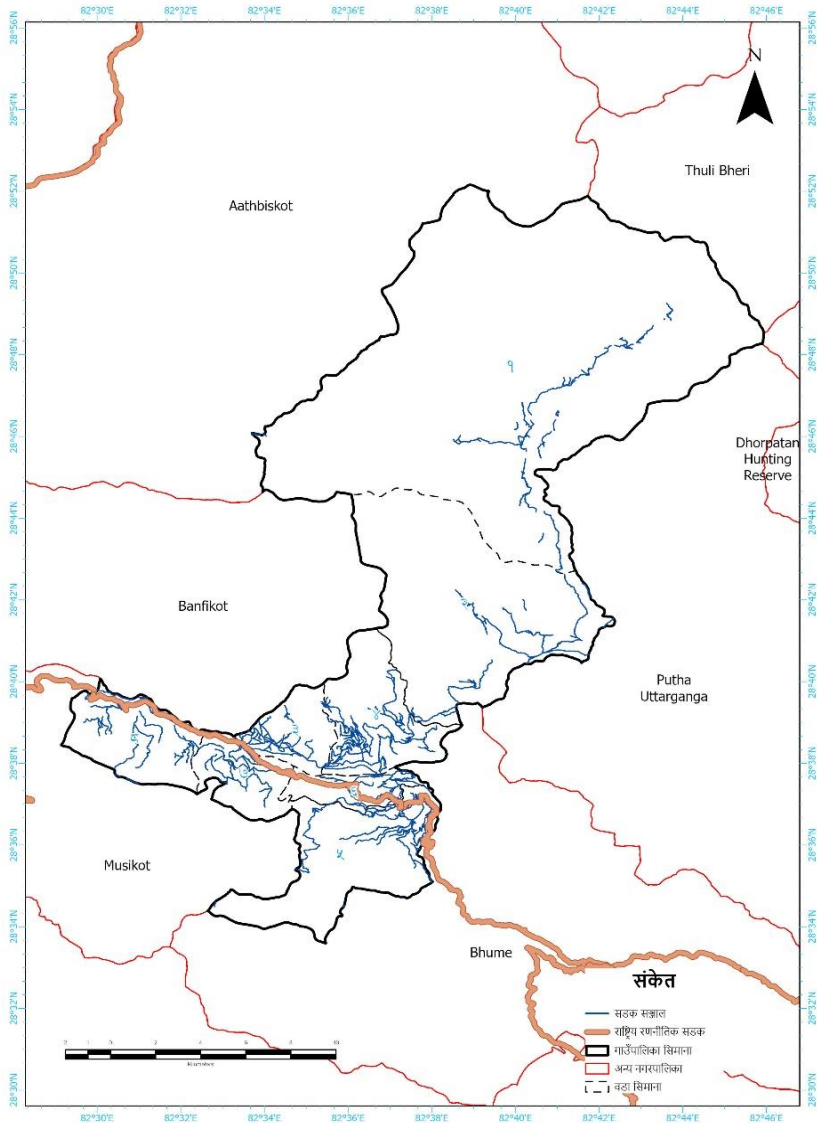
चित्र ४ सिस्ने गाउँपालिकाको नदीहरूको सँजाल नक्सा

चित्र ५ सिस्ने गाउँपालिकाको नदीहरुको दुरी नक्सा

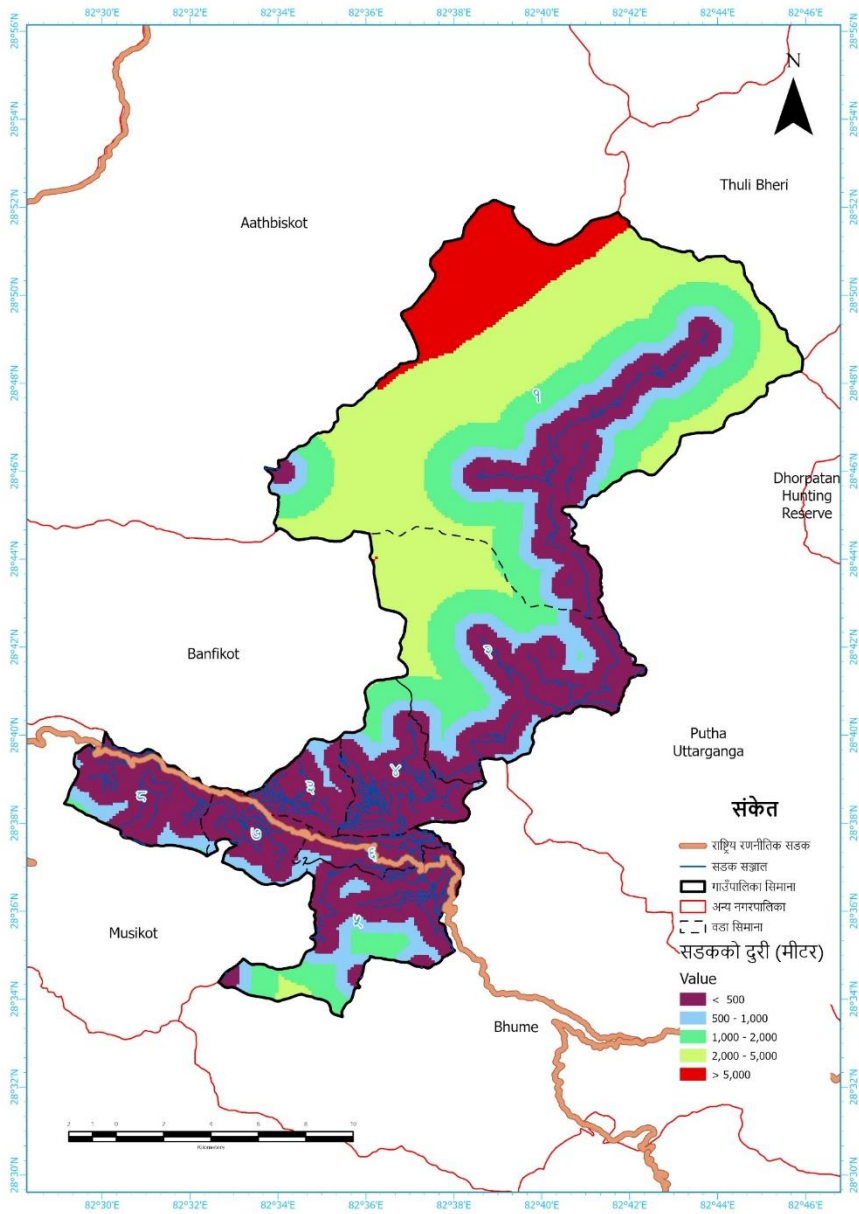
२.६ भौतिक पूर्वाधार

सिस्ने गाउँपालिकामा पानीको स्रोत प्रशस्त भएपनि सिँचाइ सुविधा खासै भएको पाइदैन । गाउँपालिकामा जम्मा वटा सिँचाइ सुविधाहरु चलायामान छन् भने ४ वटा निर्माण हुने क्रममा छन् । गाउँपालिकाको १ र २ वडा बाहेक सबै वडाहरुमा ग्रामिण सडक पुगेको छ भने वडा नं ५ र ६ को बीचबाट पक्की मध्यपहाडी लोकमार्ग गएको छ । बाँकी ठाउँमा कच्ची सडक रहेको छ जुन वर्षा याममा यात्रा गर्न कठिन हुन्छ । वडा नं ७ र ८ हुँदै रुकुमकोट देखि मुसीकोट सडक गएको । पुरानो चलनचल्तीको सडक भएपनि मर्मतभार नभएर यसको अवस्था पनि जिर्ण बन्दै गएको छ । बाँकी वडा भित्र निर्माण भएका सडक राम्रो प्रविधिमय नभएकोले जोखिमको स्रोत भएर बसेको भान हुन्छ । गाउँपालिकाको सबै किसिमका सडकहरुको सञ्जाल र दुरी निम्न चित्रहरुमा देखाइएको छ ।

चित्र ६ सिस्ने गाउँपालिकाको सडकहरुको सञ्जाल

चित्र ७ सिस्ने गाउँपालिकाको सडकहरुको दुरी

परिच्छेद तीन: अनुकूलन कार्यकार्ययोजना तयारी चरण तथा विधिहरू

जलवायु परिवर्तनको पछिल्लो विषयवस्तुले यसको प्रभावलाई सम्बोधन गर्न प्रभावकारी स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाहरू तयार गर्न आवश्यक छ। यी कार्ययोजनाहरूले जलवायु परिवर्तनले कस्तो प्रकारको प्रभाव पारेको छ, यसले कस्तो प्रभाव पार्न सक्छ, अनुकूलनका लागि विद्यमान अवसर वा चुनौतीहरू र तिनलाई सम्बोधन गर्न आवश्यक स्रोत र उपकरणहरू कसरी परिचालन गर्ने भन्ने विश्लेषण गर्दछ। विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्ययोजना र समुदाय, स्थानीय, प्रादेशिक र संघीय सरकार, निजी क्षेत्र र सरोकारवालाहरूबाट न्यूनीकरणका प्रयासहरूका लागि विभिन्न विधिहरूको प्रयोग सम्बन्धी विभिन्न कानुनी प्रावधानहरूको विश्लेषण गरिएको छ।

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाहरू तयार गर्न, जोखिमको विश्लेषण र अनुकूलन मूल्याङ्कन, साथै सामाजिक स्रोतहरूको लेखा, शक्ति, र जोखिम नक्साङ्कन, घटनाको ढाँचा, मौसम ढाँचा, जैविक विविधता ढाँचा, ऐतिहासिक समयरेखा, जलवायु परिवर्तनको क्षेत्रगत प्रभावहरू, बीचको सम्बन्ध। जीविकोपार्जनका स्रोतहरू र जलवायु प्रभावहरू, जोखिम र अनुकूलन विश्लेषण, कार्यभार विश्लेषण, र अनुकूलन उपायहरूको प्राथमिकता, माथि उल्लेखित जस्ता उपकरणहरूको सहभागितामूलक प्रयोग गरिएको छ। यी उपकरणहरूको प्रयोग र विश्लेषणबाट प्राप्त परिणामहरू तल उल्लेख गरिएका छन्।

३.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि सचेतना तथा क्षमता अभिवृद्धि:

जलवायु परिवर्तन नयाँ विषय भएकोले यसको प्रभाव र प्रभावहरूलाई सम्बोधन गर्न प्रभावकारी स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाहरूको विकास गर्न प्रेरित गरेको छ। यी कार्ययोजनाहरूको उद्देश्य जलवायु परिवर्तनको विशेष प्रभावहरू बुझ्न, यसले के प्रभाव पार्न सक्छ भनेर मूल्याङ्कन गर्ने, अनुकूलनका लागि अवस्थित अवसरहरू वा चुनौतीहरू पहिचान गर्ने र तिनको सामना गर्न आवश्यक स्रोत र साधनहरू निर्धारण गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। स्थानीय तहमा हुने सूचना सङ्कलनले समुदाय, वडा र बस्तीमा रहेका कमजोरी र क्षमताहरूको सङ्कट र क्षमता मूल्याङ्कन, कार्ययोजनाको तर्जुमा र छलफल, र मंथन सत्रहरू सञ्चालन गर्ने कार्य समावेश गरेको छ। यी गतिविधिहरूले गाउँ, वडा र छिमेकी तहका व्यक्तिहरूलाई संलग्न गराएर प्रत्यक्ष रूपमा लाभान्वित गराएको छन्।

स्थानिय तहमा यस जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि सचेतना तथा क्षमता अभिवृद्धिको उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन्।

अवधारणामा बुझाइ : स्थानीय सरकारी अधिकारीहरू र सरोकारवालाहरू जलवायु परिवर्तन अनुकूलन को अवधारणासँग परिचित नहुन सक्छन्। क्षमता निर्माण गतिविधिहरूले उनीहरूलाई जलवायु परिवर्तनको वैज्ञानिक आधार, तिनीहरूको स्थानमा यसको सम्भावित प्रभावहरू, र सक्रिय अनुकूलन उपायहरूको महत्त्वको आवश्यक ज्ञान र चेतना प्रदान गर्न सक्छ।

प्राविधिक सीपहरू: स्थानिय अनुकुलन कार्ययोजना विकास गर्न तथ्यांक सङ्कलन, जोखिम मूल्याङ्कन, जोखिम म्यापिङ, र अनुकूलन रणनीतिहरूको प्राविधिक सीपहरू आवश्यक पर्दछ। क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमहरूले स्थानीय अधिकारीहरूलाई यी कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा गर्न आवश्यक प्राविधिक ज्ञान र उपकरणहरू प्रदान गर्न सक्छ।

सरोकारवाला संलग्नता: प्रभावकारी अनुकूलन योजनाको लागि समुदायका सदस्यहरू, नागरिक समाज संगठनहरू, र निजी क्षेत्रका अभिनेताहरू लगायत विभिन्न सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता आवश्यक हुन्छ। स्थानिय अनुकुलन कार्ययोजना ले सबै सान्दर्भिक सरोकारवालाहरूको प्राथमिकता र दृष्टिकोणलाई प्रतिबिम्बित गर्दै अर्थपूर्ण सरोकारवाला संलग्नता प्रक्रियाहरू सहज बनाउन स्थानीय निकायहरूलाई सीप र विश्वास निर्माण गर्न मद्दत गर्न सक्छ।

स्रोत परिचालन: स्थानिय अनुकुलन कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न प्रायः वित्तीय स्रोतहरू, प्राविधिक सहयोग, र बाह्य साभेदारहरूसँगको सहकार्य आवश्यक हुन्छ। क्षमता अभिवृद्धि गतिविधिहरूले स्थानीय निकायहरूलाई कोषका अवसरहरू पहिचान गर्न, साभेदारी विकास गर्न, र अनुकूलन पहलहरूको लागि बाह्य समर्थन पहुँच गर्ने जटिलताहरूलाई घटाउन मद्दत गर्न सक्छ।

शासन संरचनाहरूमा एकीकरण: स्थानीय स्तरमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनलाई मूल प्रवाहमा ल्याउनका लागि विद्यमान शासन संरचना, नीतिहरू र योजना प्रक्रियाहरूमा अनुकूलन विचारहरूलाई एकीकृत गर्नु महत्त्वपूर्ण छ। क्षमता निर्माण कार्यक्रमहरूले स्थानीय अधिकारीहरूलाई उनीहरूको निर्णय प्रक्रिया र संस्थागत ढाँचाहरूमा अनुकूलनलाई मूल प्रवाहमा ल्याउन मद्दत गर्न सक्छ, ।

दिगोपन: अनुकूलन योजनाको लागि स्थानीय क्षमताको निर्माणले दीर्घकालीन रूपमा आत्मनिर्भरता र उत्थानशीलतालाई बढावा दिन्छ। स्थानिय अनुकुलन कार्ययोजना को तयारी, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्न स्थानीय निकायहरूलाई सीप, ज्ञान र स्रोतहरू प्रदान गरेर, क्षमता निर्माण प्रयासहरूले अनुकूलन प्रयासहरूको दिगोपनमा योगदान पुऱ्याउँछ र जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूप्रति समुदायहरूको लचिलोपन बढाउँछ।

तालिका ५ :कार्यक्रम अनुसार उपस्थिति विवरण

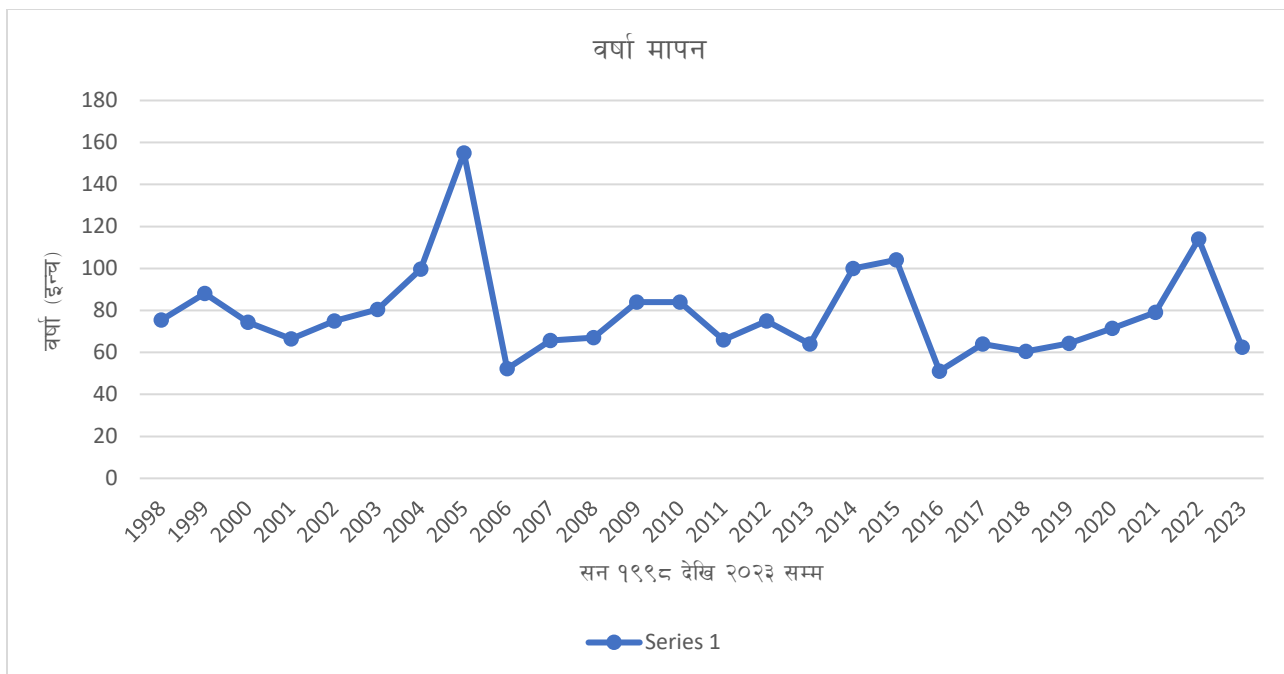
क्र. स.	मिति	कार्यक्रम	स्थान	उपस्थिति विवरण			जातिगत विवरण			
				म.	पु.	जम्मा	दलित	ज.जा	बाक्षेठ	जम्मा
1	२०८० चैत १ गते	गाँउपालिका स्तरिय अनुशिक्षण	सिस्ने गाँउपालिका कार्यालय	५	१७	२२	०	७	१५	२२
2	२०८० चैत २ गते	वडा स्तरिय अनुशिक्षण तथा कार्ययोजना तर्जुमा	वडा नं. ३	१३	२४	३७	३	३	३१	३७
3	२०८० चैत २ गते	वडा स्तरिय अनुशिक्षण तथा कार्ययोजना तर्जुमा	वडा नं. ४	१३	१७	३०	०	२३	७	३०
4	२०८० चैत ३ गते	वडा स्तरिय अनुशिक्षण तथा कार्ययोजना तर्जुमा	वडा नं. ५	१६	११	२७	१२	५	१०	२७

5	२०८० चैत ३ गते	बडा स्तरिय अनुशिक्षण तथा कार्ययोजना तर्जुमा	बडा नं. ६	७	२२	२९	२	१	२६	२९
6	२०८० चैत ४ गते	बडा स्तरिय अनुशिक्षण तथा कार्ययोजना तर्जुमा	बडा नं. ७	१४	२३	३७	४	६	२७	३७
7	२०८० चैत ४ गते	बडा स्तरिय अनुशिक्षण तथा कार्ययोजना तर्जुमा	बडा नं. ८	५	१९	२४	३	१०	११	२४
8	२०८० चैत २ गते	बडा स्तरिय अनुशिक्षण तथा कार्ययोजना तर्जुमा	बडा नं. १	१५	१२	२७	१	२२	४	२७
9	२०८० चैत २ गते	बडा स्तरिय अनुशिक्षण तथा कार्ययोजना तर्जुमा	बडा नं. २	९	१७	२६	३	८	१७	२६

सचेतना कार्यक्रममा संकटग्रस्त समुदाय, स्थानीय निकाय, स्थानीय सरकारका प्रतिनिधि, शैक्षिक तथा सेवा प्रदायक संस्थाका प्रतिनिधि, विज्ञ, दलित, आदिवासी जनजाति, किसान, युवा तथा सर्वसाधारणलगायत सीमान्तकृत वर्गको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो । जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रमहरूको लागि प्रस्तुतीकरण, फ्लेक्स चार्ट, समूह छलफल, छोटो व्याख्यान र तालिम सत्रहरू जस्ता विभिन्न विधिहरू प्रयोग गरियो ।

३.२ तापक्रम र वर्षाको तथ्यांक विश्लेषण

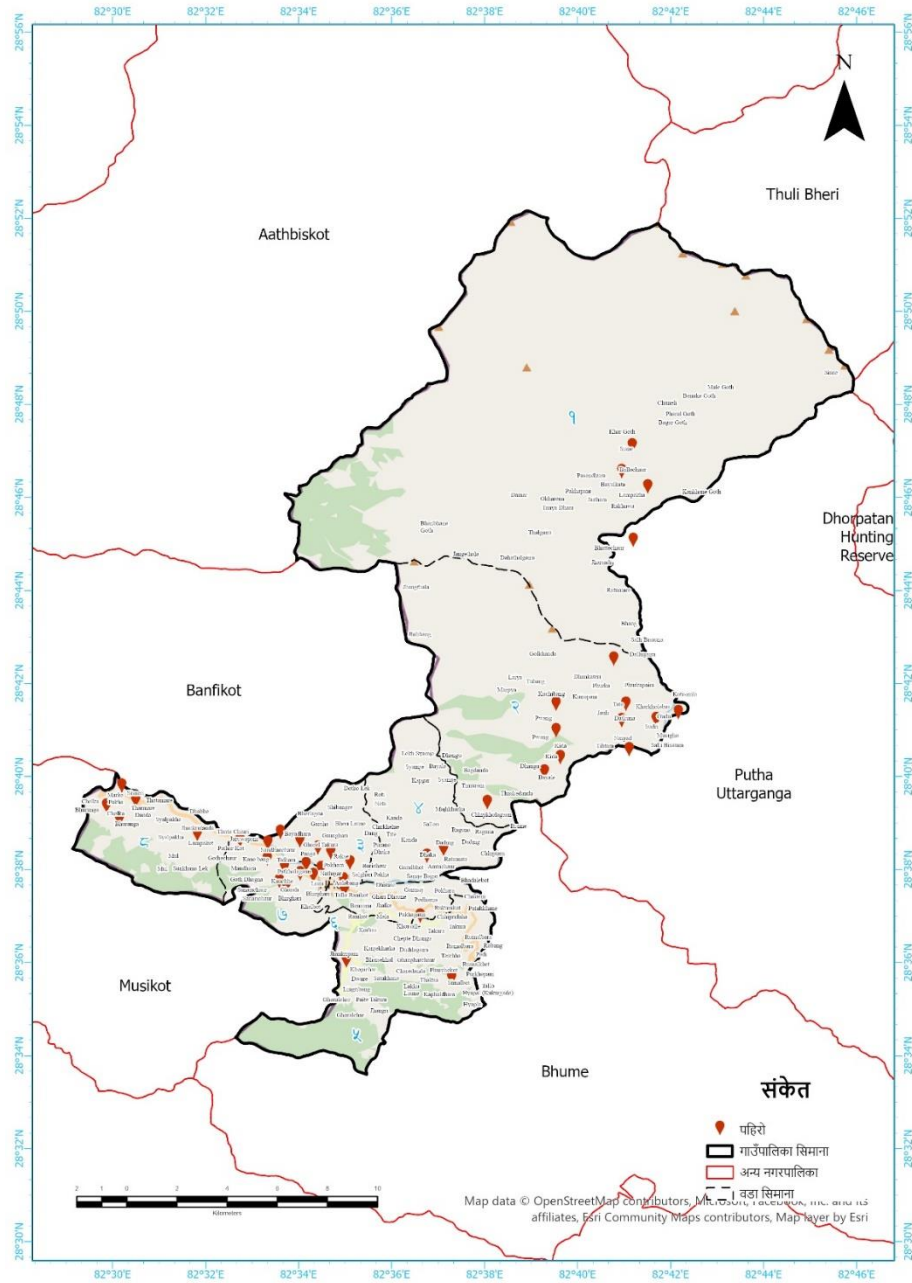
विगत (सन् १९७१ देखि २०१४ सम्म) को तापक्रम र वर्षाको मात्रालाई आधार मानेर नेपाल सरकार जल तथा मौसम विज्ञान विभागले २०७४ सालमा गरेको एक अध्ययन अनुसार नेपालको वार्षिक अधिकतम तापक्रम वृद्धि दर ०.०५६ सेन्टिग्रेड र न्यूनतम तापक्रम वृद्धिदर ०.००२ डिग्री सेन्टिग्रेड रहेको छ. जलवायु परिवर्तन र प्रकोपको सम्बद्ध जोखिमहरू मानव जनसंख्या र प्राकृतिक वातावरण दुवैलाई खतरामा पार्ने गरी विकासको प्रगतिलाई जोखिममा पार्ने अनुमान गरिएको छ। अनुमानहरूले १९८१-२०१०को सन्दर्भ अवधिको तुलनामा मध्यम अवधि (२०१६-२०४५) मा ०.९२-१.०७° र लामो अवधि (२०३६-२०६५) मा १.३-१.८° को तापक्रम वृद्धि भएको संकेत गर्दछ । थप रूपमा, मध्यम र दीर्घकालीन दुवैमा विशेष गरी उच्च उचाइ क्षेत्रहरूमा अनुमानित अधिक वर्षाको साथ २-६% देखि ८-१२% सम्मको वार्षिक वर्षामा अपेक्षित वृद्धि भएको छ । वर्षाको तथ्याङ्कलाई रूकुम पूर्वको रूकुकोट स्टेशनबाट मापन गरिएको थियो जुन २८.६१२८ अक्षांश र ८२.६२०६६ देशान्तरमा रहेको छ । यस स्टेशनबाट मापन गरिएको २६ वर्षको वर्षाको मापनलाई निम्न चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ । चित्र अनुसार वर्षाको अनुपात पहिले भन्दा घट्ने क्रममा रहेको छ भने कहिले काहिँ अनुमानभन्दा बाहिर गएर अतिवृष्टि पनि हुने गरेको पाइएको छ ।

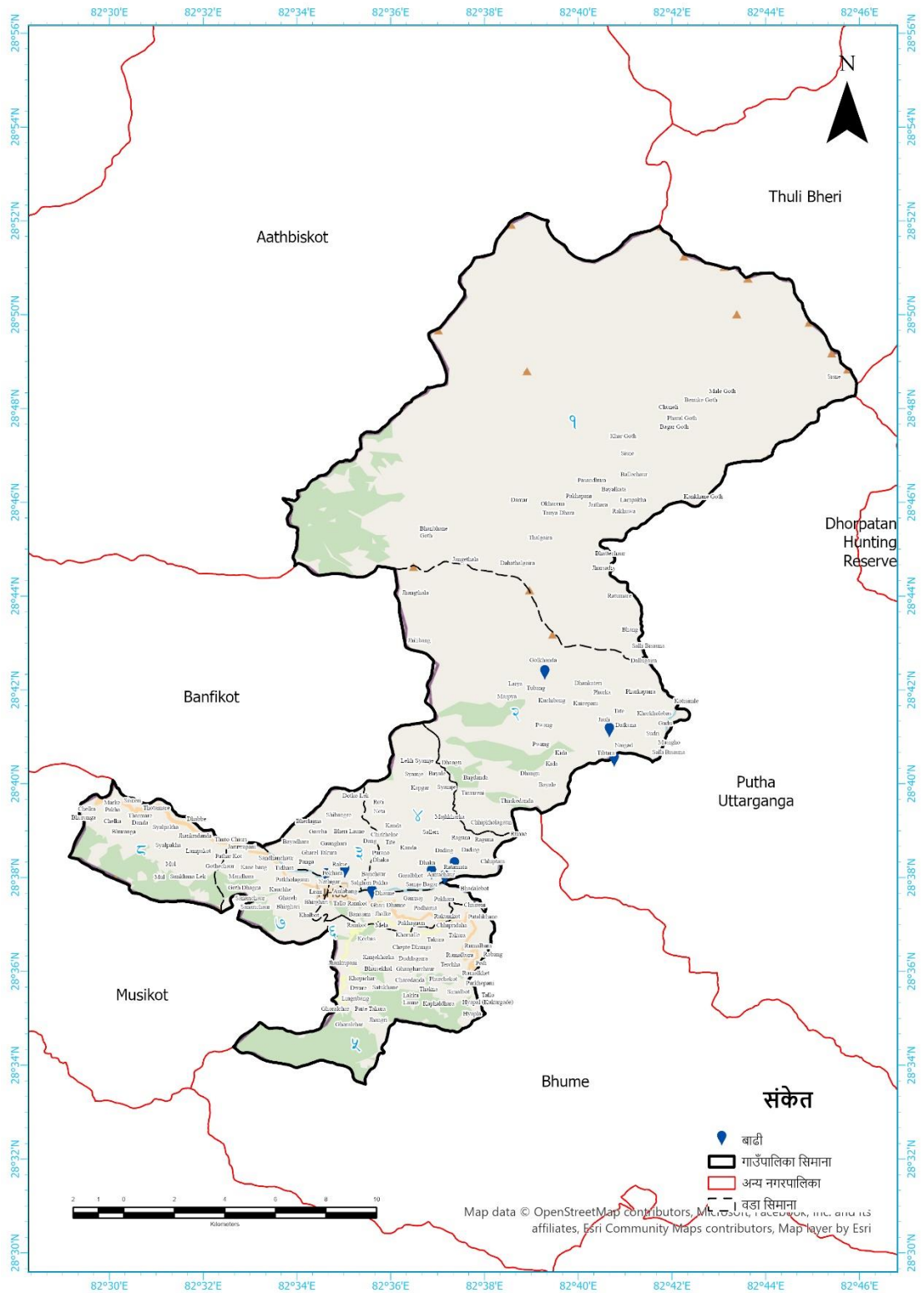
३.३ सामाजिक स्रोत तथा संकटासन्नता नक्सांकन

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने क्रममा सिस्ने गाउँपालिकाका प्रत्येक वडाका साथै विभिन्न समुदाय र बस्तीमा तथ्यको व्यवस्थित अन्वेषण र विश्लेषण गरिएको छ। यस सन्दर्भमा वडा तहमा सामाजिक स्रोत-शक्ति नक्साङ्कनको विधि प्रयोग गरी जोखिम र जोखिमका क्षेत्र, गरिबी र जोखिम क्षेत्र, प्राकृतिक तथासामाजिक स्रोतहरू चित्रण गर्न सूचनाका स्रोतहरूको पहिचान गरी वडा-स्तर तयार गरिएको छ। सामाजिक स्रोत र शक्ति नक्सा। यी नक्साहरू सहभागितामूलक दृष्टिकोणबाट विकसित भएका छन्। तिनीहरूले जोखिम र खतराहरूबाट प्रभावित हुन सक्ने बस्तीहरू र समुदायहरूको स्रोतहरू, कमजोरीहरू, र पहुँच स्थिति प्रदर्शन गर्छन्।

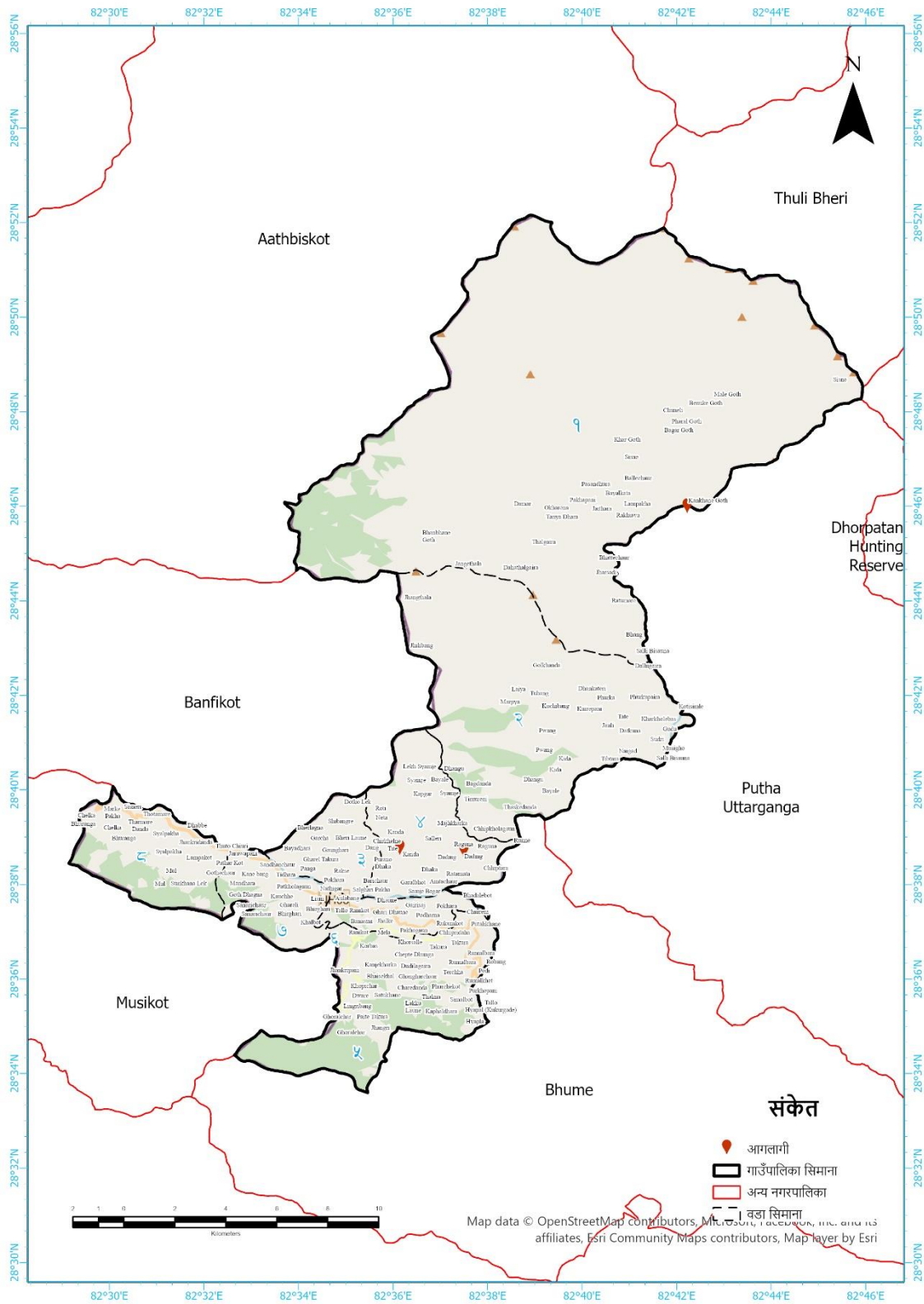
गाउँपालिकाका ८ वटा वडाका प्रत्येक वडामा समुदायका वडा तहका प्रतिनिधि, कर्मचारी, सामुदायिक संघसंस्थाका प्रतिनिधि र स्थानीय शिक्षक, बुद्धिजीवी र विज्ञलाई समुदायमा आधारित नक्साङ्कनमा संलग्न गराइएको छ। यस प्रक्रिया मार्फत, सबै सहभागीहरूलाई अनुकूलन कार्ययोजनाहरू बारे जानकारी गराइएको छ, र यसबाट समुदाय, प्रतिनिधि, शिक्षक, बुद्धिजीवी र स्थानीयहरू बीच स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाहरूको विकासमा स्वामित्व र संलग्नताको भावना बढाइएको छ।

चित्र ८ सिस्ने गाउँपालिकाको पहिरो जोखिम नक्सा

चित्र ९ सिस्ने गाउँपालिकाको बादी जोखिम नक्सा

चित्र १० सिस्ने गाउँपालिकाको आगलागी जोखिम नक्सा

३.४ ऐतिहासिक समयरेखा

यस गाउँपालिकाभित्र विगत ३० वर्षेभन्दा बढी समयको अन्तरालमा परेका विभिन्न विपद्को पहिचान गरी ऐतिहासिक समयरेखा निर्माण गर्न गाउँका ज्येष्ठ नागरिक, बुद्धिजीवी, महिला, शिक्षक शिक्षिका, समाजसेवी तथा जानकार व्यक्तिहरूसँग छलफल गरिएको थियो । विभिन्न समय र स्थानमा घटेका विभिन्न घटना र विपद्को परिक्षण गरी यिनलाई सुसंगत कथामा सुदृढ गर्दै यो समयरेखा तयार गरिएको हो । यस विधि मार्फत जलवायुजन्य घटनाका बारेमा मात्रै नभई ती घटनाको असर र त्यससँग जुध्न समुदायले गरेका प्रयासका साथै विभिन्न संघसंस्था र सरकारी निकायबाट प्राप्त सहयोगका बारेमा पनि छलफल गरिएको थियो । यस प्रक्रियाले स्थानीय बासिन्दाहरूको जलवायु-सम्बन्धित घटनाहरूको अनुभव र त्यस्ता प्रकोपहरूमा संलग्न हुन र प्रतिक्रिया दिन उनीहरूको क्षमताको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सहज बनायो ।

तालिका ६ ऐतिहासिक समयरेखा

मिति	स्थान	प्रकोप	क्षतीको विवरण	सामुदायिक प्रयास	सहयोग
वडा १					
२०३८ सालमा	सिस्ने लेक	पहिरो	२ जनाको मृत्यु, १ घाईते	खनेर पहिरो पन्छाएको	
२०४२ सालमा	सिंगो गाउ	दादुरा महामारी	करिब ३२ जनाको मृत्यु	केहि भएन	
२०६२ सालमा	लामपाखा	आगलागी	१ जनाको मृत्यु, २ गोरुको मृत्यु	सबै मिलेर आगो निभाएको	
२०७० सालमा	भट्टेचौर	पहिरो	१ जनाको मृत्यु	केहि भएन	
२०७३ सालमा	ठुलो सिस्ने	पहिरो	२० घरको जग्गा पुरिएको	केहि भएन	
२०७५ सालमा	ओखेना	हावाहुरी	१ जनाको मृत्यु	केहि भएन	
२०७७ साल	सिंगो गाउँ	सलह किरा	मकै, सिमी खेती नष्ट	केहि भएन	
२०७७ साल	खोलागाड	बाढी	३ वटा घर बगायो	केहि भएन	
२०७७ सालमा	सिस्ने, पोखरी	हावाहुरी	सिस्ने पोखरी आविको भवनको छत उडायो		वडा
२०७९ साल	लामपाखा	हावाहुरी	लामपाखा आविको छत उडायो		वडा
२०७९ सालमा	गोलीपानी खोला	बाढी	१२ लाख लगानीमा बनाएको विद्यालयको फिल्ड, खेलमैदान बगायो		
२०८० साउनमा	लामपाखा	हावाहुरी	सुत्केरी र नवजात शिशुको मृत्यु		
२०८० कात्तिक	सिंगो गाउँपालिका	भुकम्प	घरहरु चर्किएका छन्, लामपाखा बस्तीको सिचाई नहर दबेको छ		
२०८०	सिंगो गाउँ	पशुरोग	लम्पीस्कनले करिब २०० वटा गाईगोरु मरे		
वडा २					
२०२९ सालमा	सिंगो गाउँमा	भोकमरी	खाद्यन्न भएन, दांगबाट चामल बोकेर ल्याउन बाध्य भईयो	अन्न जाहो गर्न अन्यत्र हिँडेको	
२०४० सालमा	सल्लीबिसौना	बाढी	१२ वटा घर बगाएको, नदि किनारको करिब २ किलोमिटर क्षेत्रफलको जग्गा बगाएको		
२०४९ सालमा	किदा भोटेचौरमा	आगलागी	७,८ वटा घर जलेर नष्ट भए		

मिति	स्थान	प्रकोप	क्षतीको विवरण	सामुदायिक प्रयास	सहयोग
२०५० सालमा	तुवाङखोला	वाढी	१३ वटा घर बगायो, २ किलोमिटर क्षेत्रमा खेती बगायो, २५ वटा घट्ट बगायो, केहि मान्छेहरु नदिको बिचमा रहेको रुखमा चढेर बचे		
२०५१ सालमा	किदा तल्लो टोलमा	आगलागी	१ घर र १५ वटा बाखा जलेको	सबै मिलेर आगो निभाएको	
२०५१ सालमा	सिंगो गाउँ	खडेरी			
२०५६ साल	तुवाङगाउ	आगलागी	३ घर जलेको, ३ भैसी र अन्नपात जलेको	सबै मिलेर आगो निभाएको	
२०५८ साल	किदा भोटेचौर	आगलागी	५ घर जले, अन्नपात जल्यो	सबै मिलेर आगो निभाएको	
२०६० सालमा	तुवाङगाउ	आगलागी	३ घर जलेको	सबै मिलेर आगो निभाएको	
२०७२ साल	सिंगो गाउँ	भूकम्प	घरहरु चर्किए	नयाँ घर बनाएको	
२०७५ सालमा	प्वाङ गाउँमा	आगलागी	१ घर जलेको, २० बाखा जलेको		
२०७५ सालमा	सुद्रि गाउँ	हावाहुरी	सामुदायिक भवनमा क्षती		
२०७७ साल	सिंगो गाउँ	बाली रोग	सलह किराले मकै र अन्य बालिमा नोक्सानी		
२०७९,८० मा	सिंगो गाउँ	पशुरोग	लम्पीस्कनले ५५ वटा गाईगोरु मरे	औषधि किनेर कोसिस गरेको	
२०८० भदौ	सिंगो गाउँ	हावाहुरी	मकै बालीमा क्षती		
२०८० फागुन २४	गोलखाडा	आगलागी	१ जना मान्छे घाईते		
२०८० फागुन २६	छिपखोला	आगलागी	१ जना मान्छे घाईते, १ घर जले		
वडा ३					
२०२७, ०२८ सालमा	सिंगो गाउँ	भोकमरी	चौरजहारी र दांग गएर चामल ल्याउनु परेको, सिस्नो, साग, गिठा खाएर गाउँलेहरु बाँचेको	अन्न जाहो गर्न अन्यत्र हिँडेको	

मिति	स्थान	प्रकोप	क्षतीको विवरण	सामुदायिक प्रयास	सहयोग
२०३१ सालमा	सिंगो गाउँ	खडेरी	पानी परेन, उत्पादन नहुँदा सिस्नो, साग, गिठा खाएर गाउँलेहरु बाँचेको	जंगल गएर खाना खोजी गरेको	
२०४२ सालमा	मूलपानी	बाढी	२०० मुरी उब्जनी हुने जग्गा बगायो		
२०४२ सालमा	सिंगो गाउँ	खडेरी			
२०४३ सालमा	पोखरा गाउँ	चट्याङ	केहि मान्छे र गाईवस्तु मरेका थिए		
२०४८ सालमा	रेवलखोला, ढोड खोला र तितेखोला	बाढी	१ गाई, ६ बाखा मरे, सानीभेरी नै थुनिएको थियो । २० रोपनी क्षेत्रफलमा लगाएको धान बगायो, खानेपानी आकार्ययोजना बगायो		
२०५९ सालमा	सिंगो गाउँ	खडेरी			
२०७५ सालमा	सिंगो गाउँ	बाली रोग	सलह किराले मकै बालीमा क्षती		
२०७७ असार २१ गते	पोखरा गाउँ	हुंगे पहिरो	वडा कार्यालयमा क्षती, खानेपानी ट्याङ्कामा क्षती	पहिरो पन्छाएको	
२०७७ सालमा	सिंगो गाउँ	महामारी	कोरोनाले २ जना पुरुषको मृत्यु	खोप लगाएको	गाउँपालिका
२०७८ सालमा	सिंगो गाउँ	डेङ्गु संक्रमण	मानविय क्षति भएन	औषधि किनेर खाएको	वडा
२०८० सालमा	सिंगो गाउँ	पशुरोग	लम्पीस्कनले १८ गाईगोरु, ६ भैसी र ४३ बाखा मरे		
			लम्पीस्कनले १४८ बाखा, ६ भैसी र ८१ बाखा विरामी भए		
वडा ४					
२०४०	चट्याङ्ग	कालीमैरा	६ वटा गाईभैसी मरेको		
२०७६	आगलागी	सागजानपारे	७ वटा घर जलेको, वनमा क्षति पुगेको	सबै मिलेर आगो निभाएको	
२०७७	महामारी	वडाभरि	कोरोना १ जनाको मृत्यु भएको, धेरै जना विरामी भइ दुख पाएको	खोप लगाएको	गाउँपालिका
२०७९	हावाहुरी	दादिडढाका	४ वडा घरमा आंशिक क्षति पुगेको, सम्पूर्ण वडा भरिेको मकै बाली सखाप भएको		
२०८०	पशुरोग	वडाभरि	लम्पी स्कनले १०० भन्दा बढी गाइवस्तु मरेको, धेरै विरामी परेको		

मिति	स्थान	प्रकोप	क्षतीको विवरण	सामुदायिक प्रयास	सहयोग
वर्षेनी	वडाभरि	बाँदर आतंक	बाली नष्ट गर्ने भएको	सबै मिलेर बाँदर धपाएको	
वडा ५					
२०२९ सालमा	सिंगो गाउँमा	भोकमरी			
२०३० सालमा	रुकुमकोट	जिल्ला सदरमुकाम रुकुमकोटबाटमुसिकोट सारियो	१ जनाको मृत्यु		
२०३६ सालमा		भूकम्प	१ महिलाको मृत्यु		
२०४२ सालमा	सिंगो गाउँमा	भोकमरी			
२०७१ सालमा	विद्यालय	हावाहुरी	जीवन ज्योति आविको भवनमा क्षति		सरकारी सहयोग आएको
२०७२ सालमा	सिंगो गाँउ	भूकम्प	घरहरु चर्किएको		
२०७४ सालमा	रुमालबारा	हावाहुरी	कोट मावि रुमालबारा र एक घट्टमा क्षति		
२०७७ सालमा	सिंगो गाउँ	महामारी	कोरोनाले २ जनाको मृत्यु	खोप लगाएको औषधी खाएको	
२०७७ सालमा	सिंगो गाउँ	सलह किरा	मकै खेती नष्ट		
२०७९, ८० मा	सिंगो गाउँ	लम्पीस्किन	६५-७० वटा गाईगोरु र करिब ८० वटा खसिवाखाको मृत्यु	उपचार गरेको	
वडा ६					
२०२९ कार्तिक	बाढी	धाउने	७ जनाको मृत्यु भएको, धनसम्पति धेरै बगाएको, २ - ३ बिगाहा खेतियोग्य जमिन बगाएको		
२०२९	अनिकाल	सबैतिर	२ जनाको मृत्यु भएको, खाधान्नको जोहो गर्न चौरजहारीसम्म पुग्न परेको, धेरै दुख भएको		
२०३६	भूकम्प	सबैतिर	धेरै घरहरु चर्केको, १ जनाको मृत्यु भएको, १ वटा गोरु मरेको		

मिति	स्थान	प्रकोप	क्षतीको विवरण	सामुदायिक प्रयास	सहयोग
२०४०	अनिकाल	सबैतिर	खाधान्नको जोहो गर्न चौरजहारीसम्म पुग्न परेको, धेरै दुख भएको		
२०७२	भूकम्प	सबैतिर	धेरै घरहरु चर्केको		सरकारबाट सहयोग
२०७७	कोभिड १९	वडाभरि	,२ जनाको मृत्यु भएको, धेरै जना विरामी भइ दुख पाएको	खोप लगाएको औषधी खाएको	
२०७९	असिना	वडाभरि	बाली तथा फलफूल सबै नष्ट भएको		
२०७९	बाढी	खेमिचार	४ वटा घरमा क्षति पुगेको, ४ विगाहा जमिन बगाएको		
२०७९	पशुरोग	वडाभरि	लम्पी स्किनले ८० भन्दा बढी गाइबस्तु मरेको, धेरै विरामी परेको		
वर्षेनी	हावाहुरी	वडाभरि	घरको छाना बगाउने, बालीमा हानी पुऱ्याउने		
वडा ७					
२०२९	बाढी	जिउला	,६ विगाहा खेतियोग्य जमिन बगाएको		
२०२९	भोकमरी	सबैतिर	,१० जनाको मृत्यु भएको, खाधान्नको जोहो गर्न चौरजहारीसम्म पुग्न परेको, धेरै दुख भएको		
२०३२	पशुरोग	सबैतिर	,२०० भन्दा बढी गाइबस्तु मरेको, धेरै विरामी परेको		
२०३६	भूकम्प	सबैतिर	धेरै घरहरु चर्केको		
२०४२	असिना	शोर्माचौर	सम्पूर्ण वनपस्तिमा क्षति पुगेको		
२०४०	भोकमरी	सबैतिर	खाधान्नको जोहो गर्न चौरजहारीसम्म पुग्न परेको, धेरै दुख भएको		
२०४५	भूकम्प	सबैतिर	घरहरु चर्केको		
२०६१	पहिरो	टिमुरे	धेरै जमिन बगाएको, वनजंगल नष्ट भएको, बाटोमा क्षति पुगेको	पहिरो पन्छ्याएको	
२०६३	खडेरी	सबैतिर	पानी नपरेर असारमा मकै रोप्न परेको, अन्न राम्रो नफलेको		
२०६५	चट्याङ्ग	कोनबाङ्ग	१ घरमा पूर्ण क्षति भएको,		
२०६५	पहिरो	काउछे	वनजंगल नष्ट भएको, बाटोमा क्षति पुगेको, २ जनाको मृत्यु भएको		

मिति	स्थान	प्रकोप	क्षतीको विवरण	सामुदायिक प्रयास	सहयोग
२०७२	पहिरो	गुठीचौर	१ वटा भैंसी मरेको, १ जना मानिसको मृत्यु भएको		समुदाय
२०७८	पहिरो	किउरीखोला	५ वटा घर बगाएको, खानेपानीको मुहानमा क्षति पुगेको	सबै मिलेर पहिरो पन्छाएको	
२०७९	पशुरोग	वडाभरि	लम्पी स्किनले १२३ वटा गाइबस्तु मरेको, धेरै विरामी परेको		
वडा ८					
२०२८	बाढी/पहिरो	भलखोला	२२ रोपनी खेतियोग्य जमिन बगाएको		
२०२९	भोकमरी	सबैतिर	,१० जनाको मृत्यु भएको, खाधान्नको जोहो गर्न चौरजहारीसम्म पुग्न परेको, धेरै दुख भएको		
२०२८	बाढी/पहिरो	शेर्माचौर	१० रोपनी खेतियोग्य जमिन बगाएको, वनमा क्षति पुगेको		
२०३२	पशुरोग	सबैतिर	१५० भन्दा बढी गाइबस्तु मरेको, धेरै विरामी परेको		
२०४०	भोकमरी	सबैतिर	खाधान्नको जोहो गर्न चौरजहारीसम्म पुग्न परेको, धेरै दुख भएको		
२०५८	बालीरोग	सबैतिर	सबै बालीमा रोग लागेर नष्ट भएको, भोकमरीको अवस्था आएको	खाधान्न जोहो गर्न अन्यत्र गएको	
२०७२	भूकम्प	सबैतिर	धेरै घरहरु चर्केको		
२०७९	पशुरोग	वडाभरि	लम्पी स्किनले ५६ वटा गाइबस्तु मरेको, धेरै विरामी परेको		
वर्षेनी	हावाहुरी	वडाभरि	घरको छाना बगाउने, बालीमा हानी पुऱ्याउने		

ऐतिहासिक रुपरेखालाई विश्लेषण गर्दा धेरै लामो समयदेखि यो गाउँपालिकामा पहिरोको समस्या रहँदै आएको छ । पहिरो सँगसँगै खोला र खहरे खोलाहरुको छेउछाउ ठाउँहरु बाढिको चपेटामा परेको देखियो । हावाहुरी र असिनाले बालिनालिलाई धेरै क्षति पुग्ने देखियो । कृषी रोग र पशु रोगहरु पछिल्लो समयमा निकै देखिन थालेको पाइयो । कृषी रोग नियन्त्रण नगरे निकट भविश्यमा यसले विकारल रूप नलेला भन्न सकिन्न । बेला बेलामा देखिने वनडडेलो को नियन्त्रणमा अग्रसरता लिनु पर्ने देखिएको छ भने इतिहासमा दुइ पटक दोहोरिसकेको भोकमरिले फेरी नसताउला भन्न सकिन्न । सो को लागी अहिले देखिनै विपद पुर्वतयारी अवस्थामा बस्नुपर्ने देखिन्छ ।

यस विधिको प्रयोग मार्फत, यस वडा भित्र ऐतिहासिक रूपमा विभिन्न मौसमी घटनाहरू र प्रकोपहरूको प्रभाव र महत्वको स्तर पहिचान गर्न विश्लेषण गरिएको थियो । वडाभित्रका बस्तीहरूमध्ये जलवायु प्रकोपको व्यापक दायराबाट सबैभन्दा बढी प्रभावित भएकाहरूलाई प्राथमिकतामा राखेर वर्गीकरण गरिएको थियो । यो विश्लेषण, प्राथमिकता गर्न आधारहरूको छलफल पनि सरोकारवालाहरूसँग गरिएको थियो पुष्टि गर्ने आधारको रूपमा काम गर्यो । यस विश्लेषणबाट सिस्ने गाँउपालिकाको यस अध्यायन गर्दा सम्मको सूचनालाई आधार मान्दा जोखिमको हिसावले अन्य वडाको तुलनामा वडा नं. ६ मा धेरै जोखिम रहेको तथा यस्तै जोखिमभार वडा नं. ५, वडा नं. १, वडा नं. ४, वडा नं. ३ र वडा नं. २ कम रहेको पाईन्छ ।

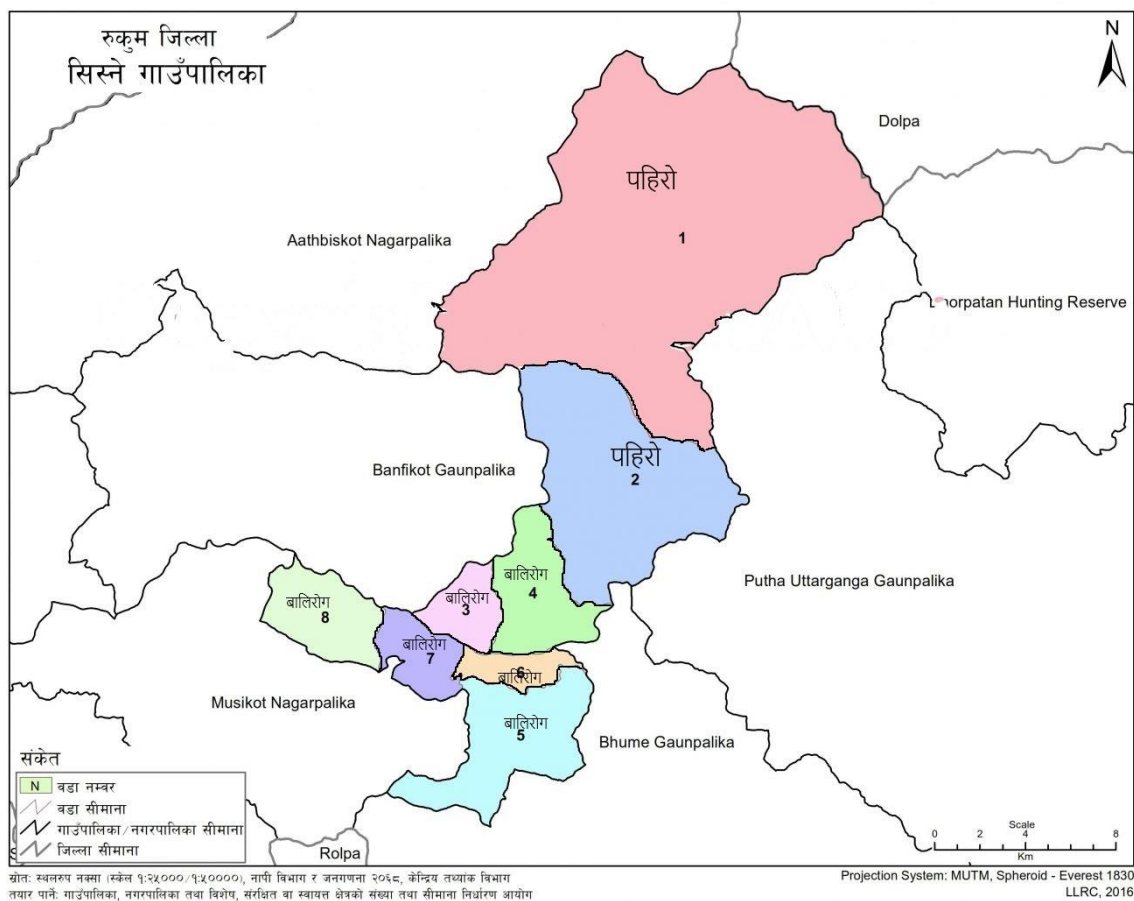

३.५ प्रकोप स्तरीकरण:

सिस्ने गाउँपालिकाका ८ वटै वडामा अनुभवी, बृद्ध, स्थानिय सरकारका प्रतिनिधि, स्वास्थ्य स्वयंसेविका र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई जोखिम, तिनीहरूसँग सम्बन्धित जोखिम र आवृत्तिका बारेमा विस्तृत छलफलमा संलग्न गराउने कार्यशाला सञ्चालन गरिएको थियो। छलफलले समुदायलाई सबैभन्दा बढी प्रभाव पार्ने खतराहरूको आधारमा प्राथमिकता निर्धारणमा केन्द्रित थियो । छलफल पछि, निम्न विधि प्रयोग गरी प्रत्येक वडामा जोखिमहरूलाई प्राथमिकताका आधारमा स्तरीकरण गरिएको थियो । प्रत्येक वडामा छलफल गरि प्रकोप स्तरीकरण गरिएको थियो जसलाई समेटेर गाउँपालिका स्तरमा विश्लेषण गर्दा निम्न रूपमा प्रकोप स्तरीकरण भएको थियो ।

तालिका ७ : प्रत्येक वडामा गरिएको प्रकोप स्तरीकरणको रूपरेखा

प्रकोप	वडा १	वडा २	वडा ३	वडा ४	वडा ५	वडा ६	वडा ७	वडा ८
बालीरोग	६	६	१	१	१	१	१	१
असिना	५	५	४	५	३	३	४	५
पहिरो	१	१	२	६	४	४	२	२
चट्याङ्ग	७	८	६	७	५	५	७	७
बाढी	३	२	३	१०	११	६	९	३
सडक दुर्घटना	११	११	११	११	१०	८	११	११
हावाहुरी	४	४	५	४	२	२	३	६
जंगली जनावर आतंक	९	७	८	३	६	७	५	४
महामारी	१०	९	९	९	९	११	१०	१०
खडेरी	८	१०	७	८	७	१०	८	९
आगलागी तथा वनडढेलो	२	३	१०	२	८	९	६	८

चित्र ११ वडाको पहिलो प्राथमीकतामामा परेको प्रकोप

तालिका ८ सबै वडाहरूमा जोखिम स्तरकरणको संयोजनबाट निम्नानुसार गाउँपालिकाको जोखिम स्तरीकरण गरिएको छ ।

प्रकोप	बालीरोग	पहिरो	असिना	जंगली जनावर आतंक	हावाहुरी	पशुरोग	आग लागी	मिचाहा प्रजाती	चट्याङ्ग	महामारी	सडक दुर्घटना
बालीरोग		बालीरोग	बालीरोग	बालीरोग	बालीरोग	बालीरोग	बालीरोग	बालीरोग	बालीरोग	बालीरोग	बालीरोग
पहिरो			पहिरो	पहिरो	पहिरो	पहिरो	पहिरो	पहिरो	पहिरो	पहिरो	पहिरो

प्रकोप	बालीरोग	पहिरो	असिना	जंगली जनावर आतंक	हावाहुरी	पशुरोग	आग लागी	मिचाहा प्रजाती	चट्याङ्ग	महामार ी	सडक दुर्घटना
असिना				असिना	असिना	असिना	असिना	असिना	असिना	असिना	असिना
हावाहुरी					हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी	हावाहुरी
जंगली जनावर आतंक						जंगली जनावर आतंक	जंगली जनावर आतंक	जंगली जनावर आतंक	जंगली जनावर आतंक	जंगली जनावर आतंक	जंगली जनावर आतंक
पशुरोग							पशुरोग	पशुरोग	पशुरोग	पशुरोग	पशुरोग
आगलागी								आगलागी	आगलागी	आगलागी	आगलागी
मिचाहा प्रजाती									मिचाहा प्रजाती	मिचाहा प्रजाती	मिचाहा प्रजाती
चट्याङ्ग										चट्याङ्ग	चट्याङ्ग

प्रकोप	बालीरोग	पहिरो	असिना	जंगली जनावर आतंक	हावाहुरी	पशुरोग	आग लागी	मिचाहा प्रजाती	चट्याङ्ग ी	महामार ी	सडक दुर्घटना
महामारी											महामार ी
सडक दुर्घटना											
जम्मा अंक	११	१०	९	८	७	६	५	४	३	२	१
स्तर	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११

प्रस्तुत तथ्याङ्क अनुसार सिस्ने गाउँपालिकामा कृषिजन्य रोगहरू सबैभन्दा बढी जोखिमका रूपमा देखा परेका छन् । वडा १ र २ बाहेक अरु वडाहरू उल्लेखनीय रूपमा यो समस्याबाट पिडित रहेको पाइएको छ । यस कृषिजन्य तथा बालीरोगले सताउन शुरु गरेको ४ देखि ५ वर्ष भएपनि यस अवधिमा यसले असाध्यै दुख दिएको तथा यसले वैदेशिक रोजगारीमा मान्छेलाई धकेल्न बाध्य बनाएको अवस्था छ भने यसले बसाइ सराइको अवस्था पनि ल्याउन सक्ने अनुमान गरिएको छ । साथै खुकुलो माटो र भिरालो भूभागको संयोजनका कारण पहिरो पनि ठूलो समस्याको रूपमा रहेको पाइएको छ । यसबाहेक, सानीभेरी नदीको वार्षिक बाढी वारम्बार समस्या बनेको छ, जसले खेतीयोग्य जमिनमा ठूलो क्षति पुऱ्याउँछ । यसबाहेक, नजिकैको जंगलहरू सुख्खा मौसममा वार्षिकडढेलोको खतराको सामना गर्छन् । यसबाहेक, असिना र हावाहुरीले वार्षिक रूपमा कृषि उत्पादनमा ठूलो क्षति पुऱ्याउँछ । अन्य जोखिमहरू पनि यी क्षेत्रहरूमा आवधिक रूपमा देखा पर्दा, यी माथि उल्लिखित जोखिमहरू समुदाय र यसको वरपरका क्षेत्रमा विशेष रूपमा प्रभाव पार्ने देखिन्छ ।

यस विधिको प्रयोग मार्फत, यस वडा भित्र ऐतिहासिक रूपमा विभिन्न मौसमी घटनाहरू र प्रकोपहरूको प्रभाव र महत्वको स्तर पहिचान गर्न विश्लेषण गरिएको थियो । वडाभित्रका बस्तीहरूमध्ये जलवायु प्रकोपको व्यापक दायराबाट सबैभन्दा बढी प्रभावित भएकाहरूलाई प्राथमिकतामा राखेर वर्गीकरण गरिएको थियो । यो विश्लेषण, प्राथमिकता गर्न आधारहरूको छलफल पनि सरोकारवालाहरूसँग गरिएको थियो पुष्टि गर्ने आधारको रूपमा काम गर्यो । यस विश्लेषणबाट सिस्ने गाउँपालिकाको जोखिमको हिसावले वडा नं. २ पहिलो नं.मा रहेको यसैगरी वडा नं. १, वडा नं. ७, वडा नं. ४, वडा नं. ३ र वडा नं. २

क्रमश जोखिममा रहेको पाईन्छ । विश्लेषणको निमित्त विपदको तिव्रताका साथै यसले गर्ने भौतिक र मानविय क्षतिलाई आधार मानिएको छ ।

३.६ : संकटासन्न बस्ती पहिचान तथा जोखिम विश्लेषण

तालिका ९ संकटासन्न बस्ती पहिचान तथा जोखिम विश्लेषण

वडा	समुदाय
१	पाखापानी (पहिरो), लामपाखा (आगलागी), ठुलो सिस्ने (पहिरो)
२	सुद्रि, गुडु (पहिरो) , नायगाड र तिप्तरा (बाढी पहिरो), तल्लो किदा बस्ती (पहिरो), तुवाङखोला (बाढी), छिपखोला , माथिल्लो किदा , आरिबाड , रङगेनी , माथिल्लो प्वाड , तल्लो प्वाड , लैपा , दत्कुना , कुचिवाड (पहिरो)
३	टीकामुनी (पहिरो),खागर (पहिरो), पोखरा (पहिरो), धजा हाल्ने कान्ला (बाढी), मूलपानी (बाढी), पाँगा खहरेखोला (बाढी)
४	काडा, रनचौर, ठूलाखाली, माथिल्लो दादिङ्ग (आगलागी), अमलाचौरको माथिल्लो बस्ती, रातमाटा, किमचौर (पहिरो), रातमाटा, अमलाचौर (बाढी, नदी काटान)
५	रुमालबारा,, भैसैकाल, ह्याप्ला, चोताबारी -हावाहुरी
६	खोपीचौर, पाखागाउँ (पहिरो), धौलापहिरा (बाढी पहिरो), चिप्ले, सन्जेबगर (बाढी),
७	नथिगार, गोठीचौर, सानचौर माधारा, तीनधारा, सिस्नेरी, पाखागाउँ, कुवाबाटो, कुटुम्बरी डाँडा, लिस्नीडाँडा, गोगनपानी, पातुखोला (पहिरो),
	चिसापानी, नाथिगाड (बाढी, नदी काटान)
८	गोत्ले, सानीभेरी, मराइ, भुरुङ्गा, बतासेडाँडा (पहिरो), भलखोला (बाढी पहिरो), मार्के सिस्नेरी (ग्रामिण सडकको पहिरो),

३.७ मौसमी पात्रो

उपस्थित भेलामा छलफल गरी यस गाँउपालिका अन्तरगतका वडा तथा वस्तीमा भएका छलफलमा पहिले र अहिले स्थानीयस्तरमा मनसुनमा, हिउँदे वर्षादमा, गर्मी, जाडो, असिना तुषारो, हुस्सु कुहिरो आदी आउने समयमा भएको परिवर्तनलाई विश्लेषण गरिएको हो । मौसम तथा जलवायुमा आएका परिवर्तनहरुको जानकारी प्राप्त गर्न यो विधिको प्रयोग गरीएको थियो । समुदायका ज्येष्ठ नागरीक, वृद्धिजीवी तथा जानिफकारहरुको सहभागितामा समुदायस्तरमा देखिएका परिवर्तनहरुको जानकारी समेत प्राप्त गरी विश्लेषण गरिएको छ । यस विश्लेषण वाट पहिलेको समयमा भन्दा मनुसुन पछिसम्म हुने, हिउँदे वर्षा कम हुने, गर्मीको समय बढेको, असिना, हुस्सु, तुवालो, हावाहुरी चट्यागं तथा तुषारो पर्ने समयमा परिवर्तन भएको देखिन्छ । स्थानियहरुको भोगाइ अनुसार वर्षा हुने समयको परिवर्तनमा भने पूर्ण अनुभव हुन थालेको छ । साथै अतिवृष्टि र अनावृष्टिको अनुभव पनि वर्षेनी अनुभव हुन थालेको कुरा यस विधि निर्माण गर्दा बुझिएको छ तथा मनुसुन पछिसम्म हुने, हिउँदे वर्षा कम हुने, गर्मीको समय बढेको, असिना, हुस्सु, तुवालो, हावाहुरी चट्यागं तथा तुषारो पर्ने समयमा परिवर्तन भएको देखिन्छ ।

मौसम	वैशाख				जेठ				असार				साउन				भदौ				असोज				कात्तिक				मंसिर				पुष				माघ				फाल्गुण				चैत								
	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४									
मनसुन	प																																																				
	अ																																																				
हिउँदे वर्षा	प																																																				
	अ																																																				
गर्मी	प																																																				
	अ																																																				
जाडो	प																																																				
	अ																																																				
असिना	प																																																				
	अ																																																				
तुसारो	प																																																				
	अ																																																				
हुस्सु	प																																																				
	अ																																																				
हुरीवता	प																																																				
	अ																																																				
चट्यागं	प																																																				
	अ																																																				

३.८ प्रकोप पात्रो:

यस विधिको उद्देश्य दुई समय अन्तरालमा प्रकोपको अवधि, तीव्रता निर्धारण गर्नु हो । गाउँपालिकामा विगत २५-३० वर्ष वा सोभन्दा बढी समयमा पहिचान भएका विभिन्न विपद्को समय र प्रभावलाई अहिलेको समयसँग तुलानात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । यस दृष्टिकोणबाट, स्थानीय व्यक्तिहरू घटनाहरूको समय निर्धारण गर्न सामूहिक छलफलमा संलग्न छन्। यस विधिले विगतका प्रकोपहरू र वर्तमान क्षेत्रमा प्रभाव पार्ने घटनाहरूको समय र प्रभावको विश्लेषण गर्न मद्दत गर्दछ ।

प्रकोप	प	वैशाख				जेठ				असार				साउन				भदौ				असोज				कात्तिक				मंसिर				पुष				माघ				फागुन				चैत							
		१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४								
पर्णहर	प																																																				
	अ																																																				
वाढी	प																																																				
	अ																																																				
खडेरी	प																																																				
	अ																																																				
असना	प																																																				
	अ																																																				
महामारी	प																																																				
	अ																																																				
हावाहुरी	प																																																				
	अ																																																				
चट्याङ्ग	प																																																				
	अ																																																				
पशुरोग	प																																																				
	अ																																																				
कृषरोग	प																																																				
	अ																																																				

यो विधि विगत र वर्तमान प्रकोपहरू बीचको समय अन्तराल जाँच गर्नको लागि गरिएको हो। यही दृष्टिकोणलाई प्रयोग गर्दै जलवायु परिवर्तनका कारण अत्यधिक वर्षाजस्ता चरम मौसमी घटनाहरू समयसँगै बढ्दै गएकोले अकाल र तीव्र बाढीले समुदायमा ठूलो क्षति पुऱ्याएको सिस्ने गाउँपालिकामा देखिएको छ । फलस्वरूप, खडेरीको अवधि विस्तार भएको छ, गर्मीको लहरहरू, चिसो मन्त्रहरू, र आगोका घटनाहरू तीव्र भएका छन्, र परिवर्तनहरू नोट गरिएका छन्। यसबाहेक, पहिरो, वन्यजन्तु द्वन्द्व, बाली असफल र सडक दुर्घटना जस्ता विगतमा नदेखिएका प्रकोपहरू बढ्दै गएका छन् । केहि वर्ष देखि बालीरोगले वर्षभरि खेतिपातीलाई असर गर्न थालेको पाइएको छ । तरकारीमा लाइ लाग्ने, किरा लाग्ने प्रवृत्तिले किसानहरू मर्कामा परेको छन् । किटनाशक औषधि धेरै प्रयोग गर्नाले स्वास्थ्यमा नै हानी गर्ने कुराले किसानहरू चिन्तित छन् । साथै गाइवस्तुमा पहिले खोरेत र अन्य केहि रोगहरू अलिअलि देख्दै आएको तर लम्पी स्कीन जस्तो भहावह पहिलो पटक भोगेको अनुभव सहभागीहरूको छ । यो पनि जलवायु परिवर्तनको कारण हुन सक्ने कुरामा सहभागीहरू केहि सहमत छन् ।

३.९ बनस्पति पात्रो

यस विधिको प्रयोग गरी विगत ३० वर्षको अन्तरालमा पहिले र अहिले स्थानीय स्तरमा जलवायुमा आएका परिवर्तनहरूको जानकारी सँगै बनस्पति फुल्ने तथा फल्ने समयमा भएको परिवर्तन को विश्लेषण गर्न यो विधिको प्रयोग गरिएको थियो । यस छलफलमा समुदायका ज्येष्ठ नागरीक, वुद्धिजीवी तथा जानिफकारहरूको सहभागिता रहेको थियो । यसै विधिको प्रयोग गरी समुदायस्तरमा जलवायु परिवर्तनको कारणले बनस्पति प्रजातिहरूको जीवनचक्र/व्यवहार, प्रकोपको स्वरूप लगायत अन्य विभिन्न क्षेत्रहरूमा आएका/देखिएका परिवर्तनहरूको जानकारी समेत प्राप्त गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

बनस्पति	वैशाख				जेठ				भाद्र				असोज				कार्तिक				मंसिर				माघ				फागुन				चैत					
	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४	१	२	३	४		
गुराँस	प																																					
	अ																																					
मुलु	प																																					
	अ																																					
मैल	प																																					
	अ																																					
सैल	प																																					
	अ																																					
काफु	प																																					
	अ																																					

३.१० कार्यबोझ विश्लेषण

यो विधि प्रयोग गरी, समुदायमा आधारित रूपमा किशोर, किशोरी, महिला, र पुरुषको कार्य विभाजन कसरी गरिएको भनि विश्लेषण गरिएको छ। २४ घण्टा भित्र गरिने घरायसी र वाह्य कामका व्यस्ततालाई आर्थिक रूपमा अनुमान गरी सबल वर्ग पहिचान गरिने र सिमान्तिकृत र कमजोर वर्गको पक्षमा ध्यान दिएर कार्ययोजना तयार गर्न सकिने भएको ले यस अध्ययन गरिएको हो ।

तालिका १०: कार्यबोझ विश्लेषण

समय		लिंग	उमेर समुह				
देखि	सम्म		५ वर्ष भन्दा मुनि	६-१४ वर्ष	१५- २५ वर्ष	२६ देखी ५९ वर्ष	६० वर्ष भन्दा माथी
विहान ५	विहान ६	महिला	सुत्ने	उठने सरसफाइ गर्ने	उठने हातमुख धुने, पानी लिने, सरसफाइ गर्ने,	पानी लिने, पुजा गर्ने, चिया पकाउने, सरसफाइ गर्ने, गाई भैसीको लागि कुँडो बनाउने	आराम गर्ने
		पुरुष	सुत्ने	उठने चिया नास्ता खाने	उठने, हातमुख धुने, चिया नास्ता खाने	उठने हातमुख धुने, चिया नास्ता खाने वाहिर काममा जाने तयारी गर्ने	आराम गर्ने
विहान ६	विहान ९	महिला	उठेर हातमुख धुने, चिया नास्ता खाने	खाजा खाएर ट्युसन जाने गृह कार्य गर्ने	खाजा बनाउने, घरको काममा सघाउने तथा ट्युसन जाने	खाजा खाने, खाना बनाउने, गाईभैसी लाई घाँस कुँडो दिने, सार्ने, जंगल जाने, वच्चालाइ विद्यालय पठाउन तयारी गर्ने	घरको काम गर्ने खाना खाने
		पुरुष	उठेर हातमुख धुने, चिया नास्ता खाने	खाजा खाएर ट्युसन जाने गृह कार्य गर्ने	खाजा खाएर ट्युसन जाने	खाजा खाने, खेतवारीको काम गर्ने, चियाखान पसलतिर जाने गफगाफमा भुल्ने	घरको काम गर्ने खाना खाने
विहान ९	विहान १०	महिला	विद्यालय उमेरका विद्यालय जाने तयारी	विद्यालय जाने तयारी	विद्यालय, क्याम्पस जाने, घरको काममा सघाउने	खाना खुवाउने, भाडा सफा गर्ने, जंगल जाने	घरको काम गर्ने, हेरचाह गर्ने
		पुरुष	विद्यालय उमेरका विद्यालय जाने तयारी	विद्यालय जाने तयारी	विद्यालय, क्याम्पस जाने, घरको काममा	खाना खाने, खेतवारीको काम गर्ने अन्यत्र जाने	घरको काम गर्ने, हेरचाह गर्ने

समय		लिंग	उमेर समुह				
देखि	सम्म		५ वर्ष भन्दा मुनि	६-१४ वर्ष	१५- २५ वर्ष	२६ देखि ५९ वर्ष	६० वर्ष भन्दा माथी
					सघाउने, खेलकुदमा जाने		
विहान १०	दिउँसो १ वजे	महिला	विद्यालय उमेरका विद्यालय जाने	विद्यालय जाने पढने	विद्यालय, क्याम्पस जाने	खाना खुवाउने, गाई वाखा लाई घाँस, कुँडो पराल गर्ने, कपडा सफा गर्ने, खेतवारीको काममा जाने,	घरको काम गर्ने, हेरचाह गर्ने
		पुरुष	विद्यालय उमेरका विद्यालय जाने	विद्यालय जाने पढने	विद्यालय, क्याम्पस जाने	खाना खाने, खेतवारीको काम गर्ने अन्य काम गर्न जाने	घरको काम गर्ने, हेरचाह गर्ने
दिउँसो १	दिउँसो ३	महिला	विद्यालय उमेरका विद्यालयमा	विद्यालय जाने पढने	क्याम्पस जाने, क्याम्पस वाट फर्कने घरको तथा खेत वारीको काम गर्ने वाहिर काममा जाने	कुँडो पराल गर्ने, कपडा सफा गर्ने, खेतवारीको काममा जाने, जाने	घरको काम गर्ने, हेरचाह गर्ने
		पुरुष	विद्यालय उमेरका विद्यालयमा	विद्यालय जाने पढने	क्याम्पस जाने, क्याम्पस वाट फर्कने खेतवारीको काम गर्ने, वाहिर काममा जाने	खेतवारीको काम गर्ने तथा अन्य काम गर्न जाने	घरको काम गर्ने, हेरचाह गर्ने
दिउँसो ३	साँझ ५	महिला	विद्यालयवाट फर्कने खाजा खाने खेल्ले	विद्यालय वाट फर्कने खाजा खाने घरको काममा सघाउने	कामवाट फर्कने, नास्ता तयार गर्ने, खुवाउने घरको काम गर्ने	कामवाट फर्कने, नास्ता तयार गर्ने, खुवाउने घरको काम गर्ने	घरको काम गर्ने, हेरचाह गर्ने
		पुरुष	विद्यालय वाट फर्कने खाजा खाने खेल्ले	विद्यालय वाट फर्कने खाजा खाने खेल्ले	कामवाट फर्कने, नास्ता खाने, घुम्ने	कामवाट फर्कने, नास्ता खाने, घुम्ने	घरको काम गर्ने, हेरचाह गर्ने
साँझ ५	साँझ ७	महिला	खेल्ले, पढने	घरको काममा सघाउने पढने	घरको काममा सघाउने पढने	खाना तयार गर्ने, खुवाउने घरको काम गर्ने, गाई भैसि लाई थुन्ने, घाँस पराल गर्ने,	खाना खाने आराम गर्ने
		पुरुष	खेल्ले, पढने	पढने खेल्ले	पढने खेल्ले, घुम्ने	खेतवारी तथा काम वाट फर्कने खाना खाने	खाना खाने आराम गर्ने
साँझ ७	राती ९	महिला	खेल्ले, पढने	पढने	पढने, घरको काम गर्ने,	खाना तयार गर्ने तथा खुवाउने	खाना खाने आराम गर्ने

समय		लिंग	उमेर समुह				
देखि	सम्म		५ वर्ष भन्दा मुनि	६-१४ वर्ष	१५- २५ वर्ष	२६ देखि ५९ वर्ष	६० वर्ष भन्दा माथी
						भाडा तथा घर सफा गर्ने	
		पुरुष	खेल्ने, पढ्ने	पढ्ने	पढ्ने, गफगाफ गर्ने, घुम्न जाने	खाना खाने, गफगाफ गर्ने	खाना खाने आराम गर्ने
राती १०	विहान ५		सुत्ने	सुत्ने, आराम गर्ने	सुत्ने, आराम गर्ने	सुत्ने, आराम गर्ने	सुत्ने, आराम गर्ने

यस विश्लेषणबाट, पाँच वर्ष भन्दा कम उमेरको समूहमा लैंगिक रूपमा समानता देखिन्छ। तर, ६ देखि २५ वर्षका उमेर समूहमा विद्यालय जाने र काममा जाने व्यवहारमा समानता छ। तर, दिनको समयमा किशोरीहरूले घरको काममा बढी ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ, भने किशोरे खेल्ने तथा घरबाहिरको काममा बढी समय खर्च गर्ने पाइएको छ। समूहका २६ वर्ष देखि ५९ वर्षसम्मका उमेरका व्यक्तिहरूको विहानदेखि साँझसम्म घरायसी काममा व्यस्त हुने र पुरुषहरूले दिनको समयमा घरबाहिरको काममा धेरै समय खर्च गर्ने पाइएको छ। त्यसैगरी, ६० वर्ष भन्दा अधिक उमेरका व्यक्तिहरूले घरको काम र हेरचाहमा समय खर्च गर्ने पाइएको छ। धेरैजसो युवा अवस्थाका व्यक्तिहरू वैदेशिक रोजगारको लागि विदेश गएको पाइएको छ।

यस सम्पूर्ण विश्लेषणबाट, आर्थिक पक्षमा महिलाहरूले घर भित्रको काममा संलग्नता र पुरुषहरूले घरबाहिरको काममा र संघर्षमा संलग्नता देखिन्छ। आर्थिक क्षेत्रमा संलग्नता नभएका महिलाहरूको आर्थिक स्थिति कमजोर भएको पाइन्छ। आर्थिक क्षेत्रमा संलग्नता नभएमा, महिलाहरूले परिवारका पुरुष सदस्यहरूमा निर्भर रहनुपर्छ। त्यसकारण, महिलाहरूले विभिन्न प्रकारका मानसिक र शारिरिक हिंसा सामना गर्नु परेको अवस्था छ। महिला र पुरुष बीचको अन्तरदृष्टि र आर्थिक निर्भरताका लागि लैंगिक समानता आधारित बजेटको अनुवाद गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

सिस्ने गाँउपालिकामा हाल विद्यमान प्रकोपहरू, ती प्रकोपहरूबाट सृजित वर्तमान अवस्था र भविष्यमा हुन सक्ने समस्याको विश्लेषण यस शिर्षक अन्तर्गत गरिएको छ।

तालिका ११: गाउँपालिकाको जोखिमको अवस्था:

प्रकोप	अहिलेको अवस्था	भविष्यमा हुन सक्ने अनुमान
पहिरो	<ul style="list-style-type: none"> जलवायु परिवर्तनका कारण हुने अनावृष्टि, खण्डवृष्टि तथा अतिवृष्टि ले पहिरोको प्रकोप बढिरहेको वर्षेनी वस्तीहरू विस्थापित भई रहेको, वर्षे पिच्छे खेतियोग्य जमिनको कटान, धनजनको साथसाथै खाद्यान्न र पशुपक्षिको क्षति, विद्यालय, घर आदि जोखिममा । 	मानवीय पीडा, आर्थिक हानि, पशुहरूको मृत्यु, घरहरू र वस्तीहरूको जोखिम, वनजंगलको क्षति, विद्यालयहरूको जोखिम, अव्यवस्थित सडक निर्माणको कारणले पहिरोको जोखिम बढेको, वस्तीहरूको विस्थापनको सम्भावना, पहिरो न्युनिकरण उपायहरूको अभावले भविष्यमा प्रकोपको अझ वृद्धि हुन सक्ने।
यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य	<ul style="list-style-type: none"> सानो उमेरमै आफैँ विवाह गरेर हिँड्ने प्रवृत्ति भएको, गर्भवती अवस्थामा इच्छाविपरित श्रीमानले यौनसम्बन्ध राख्ने गरेको, सुरक्षित गर्भपतनलाई वेवास्ता गरि आफैँ औषधि किनेर खाने गरेको बाढी, पहिरोले गर्दा समयमै उचित उपचार नपाएको 	सानो उमेरमै गर्भवती भएर आमा बच्चा दुवैको स्वास्थ्यमा समस्या आउने जोखिम, आफ्नो अधिकार हनन भएर सम्बन्ध विग्रन सक्ने, असुरक्षित गर्भपतनले ज्यान जोखिममा पर्ने तथा दीर्घरोगको शिकार हुन सक्ने, समयमै स्वास्थ्य सेवा नपाउँदा अकालमै ज्यान जान सक्ने ।
मानव रोग महामारी	<ul style="list-style-type: none"> उत्पादक उमेरका व्यक्तिले क्षमता अनुसारको कार्य सम्पादन गर्न नसक्ने, भाडापखाला, टाईफाइड, निमोनिया, आँखा पाक्ने रोग आदीको संक्रमणमा वृद्धि, 	<ul style="list-style-type: none"> दूषित खाद्य पदार्थको उपभोगबाट उत्पन्न हुने रोगहरूको फैलावट बढ्नेछ, सुनौला हजार दिनका आमाहरू सुरक्षित पोषण नपाएर कमजोर हुने,

प्रकोप	अहिलेको अवस्था	भविष्यमा हुन सक्ने अनुमान
	<ul style="list-style-type: none"> • गृहिणी महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा(ज्येष्ठ नागरिक), विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावकहरुमा मानसिक विचलन पैदा हुनु, • औषधीको खरिदमा रकम बाहिरिनु, दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको माग बढ्नु, स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरुमा भीड हुनु, खर्चमा वृद्धि हुनु, • घरभित्र हुने वायु प्रदुषणका कारणले खाना बनाउने समयमा घरभित्र धेरै समय बिताउने गृहिणी महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा (ज्येष्ठ नागरिक) लाई श्वासप्रश्वास सम्बन्धी समस्या बढ्दै गएको छ । • भाडा पखाला तथा हैजा जस्ता रोगहरु मा कमि भए पनि हाल विश्वमा फैलिरहेको कोभिड १९ ले मानव इतिहासमा त्रासदी पूर्ण अवस्था सिर्जना गरेकोले मानव समुदाय जोखिममा रहेको । 	<ul style="list-style-type: none"> • गर्भमै बच्चा मर्ने, रक्तअल्पता हुने जस्ता समस्याबाट ग्रसित हुनेछन्, बच्चाहरु कुपोषित हुन सक्नेछन् । • आयातित अस्वस्थ खाद्यपदार्थको प्रयोगले सबै स्थानीयहरु, विशेष गरी महिला तथा बालबालिकामा नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्छ । • प्रदुषणजन्य रोग बढ्नेछ, स्वास्थ्य सेवाको पनि विस्तार हुनेछ, स्वास्थ्य सेवामा मानिसहरुको पहुँच वृद्धि हुनेछ, • खर्च वृद्धि हुनेछ । • महिलाहरुलाई पाठेघर सम्बन्धिको समस्या बढ्दै जाने देखिन्छ । विभिन्न प्रकारका महामारीबाट अझै धेरै क्षति हुन सक्ने, साथै थप प्रकारका महामारी सिर्जना हुन गई मानव जिवन अस्तव्यस्त हुन पुग्ने, जिविकोपार्जनका अवसरबाट वन्चीत हुन गई थप गरिवी बढ्न जाने जसबाट समुदाय तथा मानव सभ्यता नै अद्योगति तर्फ जान सक्ने ।

प्रकोप	अहिलेको अवस्था	भविष्यमा हुन सक्ने अनुमान
आगलागी	विभिन्न समयको आगलागिले वार्षिक रूपमा जंगल, घरगोठहरू जलेर क्षति भएको, मानवीय क्षति, चोटपटक लाग्नु, वनका साना बिरुवा र किरा फट्याङ्गाको नास, जिवजन्तुको वासस्थानको विनाश भएको ।	वन जंगल विनास, पशु पंक्षी तथा वन्यजन्तुको मृत्यु तथा लोप, घाँसपातमा कमि, काठ पैदावरको समस्या ।
असिना	खेतिको फूल र परागसेचन प्रक्रियामा असर, फलिसकेको अन्नबाली तथा फलफुललाई हानी भई उत्पादनमा कमि आएको, घरपालुवा पशुपंक्षीलाई असर गरेको ।	अन्न बाली तथा फलफुलमा क्षति, बोटबिरुवामा क्षति, घाँसपातमा क्षति ।
कृषि तथा पशुमा रोग	कृषिजन्य तथा पशुजन्य उत्पादन घटेको, उत्पादन भएको अन्न तथा पशु बचाएर राख्न नसकेको, कृषि उत्पादनमा विषादी प्रयोग गर्नुपर्दा लगानी र खर्च बढेको, विषादीको अत्याधिक प्रयोगले मानव स्वास्थ्यमा असर गरेको । उत्पादन घटेको कारणले मानिसहरू रोजगारको निमित्त गाउँ परिवार छोडेर हिँड्नु पर्ने अवस्था छ ।	भविष्यमा कृषि तथा पशुमा रोगहरू बढ्दै जाने, खेतिपातिमा रसायनिक पदार्थको प्रयोग बढी हुने, बाहिरी स्रोतबाट खाद्यान्न तथा पशुजन्य उत्पादनको आयात बढ्ने, विषादीको अध्याधिक प्रयोगले मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर गर्ने । किसानको उत्पादन लागत बढ्दै जादा कृषिक्षेत्रबाट जनशक्ति पलाएन हुने ।
हावाहुरी	मकै, धान कोदो लगायतका अन्नबाली तथा अन्य फलफुल नष्ट गरिदिने र उत्पादनमा कमी हुने, घर गोठ, विद्यालयहरू छानाको उडाएको, पठनपाठन बन्द भएको, मानसिक विचलन पैदा भएको, ममर्तका लागि थप रकमको व्यवस्थापन गर्नुपरेको, फलफुलको बोटहरू भाँचिदिएको ।	भविष्यमा हावाहुरीका घटनाहरू वृद्धि भई कृषि क्षेत्रमा हुने क्षति बढे तापनि भौतिक पूर्वाधारमा कम क्षति पर्ने देखिन्छ ।

प्रकोप	अहिलेको अवस्था	भविष्यमा हुन सक्ने अनुमान
वन्यजन्तु आतंक	बाँदर, दुम्सी, स्यालको संख्यामा बृद्धि भएको, अन्नवाली, तरकारी वाली र फलफूल खेती नोक्सान गर्ने गरेको । घरपालुवा जनावरहरु गोठालो गएको अवस्थामा बाघ, चितुवाले बाखाहरु खाइदिएको, स्थानीयहरुलाई मनोवैज्ञानिक असर परेको ।	बाँदर, दुम्सी, स्यालको संख्यामा बृद्धि हुनेक्रम बढ्दै गएमा बस्ती स्थानान्तर हुनसक्ने देखिन्छ ।
सुख्खा, खडेरी	पानीका मुहान सुकेको, समयमा खेतिपाति गर्न समस्या भएको, उत्पादन घटेको, रुख बिरुवा र खेती सुक्ने गरेका, पशुपालनमा असर ।	उत्पादनमा कमी, खाद्यन्न संकट, भोकमरी, महामारी, जैविक विविधतामा ह्रास, मरुभूमिकरण हुन सक्ने, कुनै पनि अनुकूलनका उपायहरु नअपनाईएकाले भविष्यमा जोखिम बढ्ने संभावना रहेको छ, पशुपालन व्यवसाय संकटमा पर्न सक्ने, जडीबुटीहरु लोप हुन सक्ने तथा फलफुल उत्पादनमा कमी हुने

३.११: संकटासन्न वर्ग तथासमुह पहिचान

उमेर समूह, लिङ्ग, सामाजिक हैसियत, जातजाति र जातिको आधारमा विपद्बाट उत्पन्न प्रभावहरूको विश्लेषण गरिएको थियो। प्रकोपहरूको प्रभावहरू विभिन्न जनसांख्यिकीय समूहहरूमा भिन्न हुन्छन्, कुन समूहहरू प्रभावहरूबाट सबैभन्दा बढी प्रभावित थिए भन्ने प्रश्नहरू उठ्छन्। सिस्ने गाउँपालिका भित्रका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र, समुदाय, जनसांख्यिकी, उमेर समूह र लिङ्गको परिक्षण मार्फत, विश्लेषणले विभिन्न जोखिमहरूले अन्तरसमूह गतिशीलतालाई कसरी असर गर्छ भन्ने कुरा पत्ता लगायो। प्रभावहरूको विश्लेषण गर्दा, सबैभन्दा बढी प्रभाव भएकाहरूलाई ३ अंक, मध्यम प्रभावलाई २ अंक र न्यूनतम प्रभाव भएकाहरूलाई १ अंकको मूल्याङ्कन स्केल तोकिएको थियो ।

तालिका १२ संकटासन्न वर्ग तथासमुह पहिचान

प्रकोप	प्रकोपका असरहरू	संकटासन्न वर्ग												
		उमेर समूह			लिंग		वर्ग			सामाजिक स्तर		जातियता		
		बालबालिका	युवा	ज्येष्ठ नागरिक	महिला	पुरुष	विपन्न	मध्यम	सम्पन्न	अपांगता	एकल महिला	दलित	जनजाति	वा.क्षे.ठ
वाढी, पहिरो	वातावरण प्रदुषण, पानीको मुहान लोप, जनधनको क्षति, भौतिक संरचना नष्ट, खेतियोग्य जमिन नष्ट, महामारीको प्रकट	२	२	३	३	२	३	२	१	३	२	३	२	२

प्रकोप	प्रकोपका असरहरु	संकटासन्न वर्ग														
		उमेर समुह			लिंग		वर्ग			सामाजिक स्तर		जातियता				
		बालबालिका	युवा	ज्येष्ठ नागरिक	महिला	पुरुष	विपन्न	मध्यम	सम्पन्न	अप्रागता	एकल महिला	दलित	जनजाति	बा.क्षे.ठ		
हावाहुरी	वनजंगल नष्ट, वातावरण प्रदुषण, मानविय क्षति, धनजनको नाश, भौतिक संचरचनाको क्षति	३	१	३	३		२		२	१	३		२		२	१
आगलागि	वनजंगल नष्ट, वातावरण प्रदुषण, पशुपक्षिको क्षति, धनजनको क्षति, वन पैदावार अभाव, जनजिवन कष्टकर	३	१	३	३		२		२	१	३		२		२	१
कृषिमा रोग	जैविक विविधतामा ह्रास, वातावरण प्रदुषण,	३	१	३	३		२		२	१	३		२		२	१

प्रकोप	प्रकोपका असरहरु	संकटासन्न वर्ग												
		उमेर समुह			लिंग		वर्ग			सामाजिक स्तर		जातियता		
		बालबालिका	युवा	ज्येष्ठ नागरिक	महिला	पुरुष	विपन्न	मध्यम	सम्पन्न	अपंगता	एकल महिला	दलित	जनजाति	बा.क्षे.ठ
	सरुवा रोगको प्रकोप, पशुपक्षिको क्षति, बालिनालीको क्षति, जनजीवन कष्टकर													
पशुरोग	पशुधनको क्षति, आम्दानीको श्रोतमा कमि	२	१	२	२	२	३	२	१	३	२	३	२	१
वन्यजन्तु आतंक	बालीनालीको क्षति, मानिस वन्यजन्तुको सम्बन्धमा दरार, मानसिक त्रासमा बृद्धि ।	३	१	३	३	२	३	२	१	३	२	३	२	१
मानव रोग	बर्षेनी आँउ, पखाला, निमोनिया, आँखा पाक्ने रोगमा बृद्धि	३	१	३	३	२	३	२	१	३	२	३	२	१

प्रकोप	प्रकोपका असरहरु	संकटासन्न वर्ग												
		उमेर समुह			लिंग		वर्ग			सामाजिक स्तर		जातियता		
		बालबालिका	युवा	ज्येष्ठ नागरिक	महिला	पुरुष	विपन्न	मध्यम	सम्पन्न	अपांगता	एकल महिला	दलित	जनजाति	बा.क्षे.ठ
	महिलाहरुको पाठेघर सम्बन्धिको समस्यामा बृद्धि													
सुख्खा खडेरी	पानीको मुहान सुक्ने, जमिन सुख्खा, आगजनी, सुख्खा पहिरो, उत्पादनमा ह्रास, पानीको अभाव, भोकमरि	३	१	३	३			१	३		२	३	२	१
असिना	मानविय क्षति, बालीनालीमा क्षति, भोकमरि, वनजंगल नष्ट, वातावरण प्रदुषण	२	१		३	२		१	३		२	३	२	१
चट्याङ्ग	मानवीय र भौतिक	२	१	२	३	२	३	१	३	२	३	२	१	१

प्रकोप	प्रकोपका असरहरु	संकटासन्न वर्ग												
		उमेर समुह			लिंग		वर्ग			सामाजिक स्तर		जातियता		
		बालबालिका	युवा	ज्येष्ठ नागरिक	महिला	पुरुष	विपन्न	मध्यम	सम्पन्न	अपाङ्गता	एकल महिला	दलित	जनजाति	बा.क्षे.ठ
	संरचनाको क्षति, मानसिक त्रासमा वृद्धि ।													
	जम्मा	२६	११	२७	२९	२०	३०	२०	१०	३०	२०	३०	२०	११
	नोट : १ - न्यून, २ - मध्यम, ३ - उच्च													

माथिको विश्लेषणले स्थानीय स्तरमा देखिएका र देखिएका विभिन्न जोखिमहरूले बालबालिका, वृद्धवृद्धा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र सीमान्तकृत समुदायहरू जस्ता जोखिममा परेका समूहहरूमा बढी प्रभाव पारेको कुरा स्पष्ट रूपमा देखाउँछ । त्यस्ता जोखिमका प्रभावहरू विशेष गरी वृद्ध र बालबालिकाहरूमा देखिन्छन्, जसमा लैङ्गिक आधारमा महिलाहरू, सामाजिक-आर्थिक स्थितिमा आधारित आर्थिक रूपमा पिछडिएकाहरू, सामाजिक स्थितिमा आधारित अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू र जातीय पहिचानमा दलितहरूमा तिनीहरूको आधारमा उच्च प्रभाव देखिएको छ ।

प्रकोपले गर्दा बेला बेला आफ्नो स्थान छोडेर अन्यत्र भागदौड गर्नुपर्ने अवस्था पनि आउन सक्छ । सो अवस्थामा बच्चाहरूलाई बाउआमाले लिएर भाग्ने र वृद्ध वृद्धाहरू आफैँ भागनुपर्ने भएकोले उनिहरू धेरै जोखिममा परेको अवस्था आउने गर्छ । साथै उनिहरूको रोगसँग लड्ने क्षमता म ह्रास आउनु भएकाले वातावरणिय विपदको जोखिममा पनि उत्तिकै पर्ने गर्छन् । साथै बाढी र पहिरोले गर्दा विपन्न वर्गहरू धेरै जोखिममा पर्ने गर्छन् । आफ्नो घरबार विपदले क्षति गरेको खण्डमा खुल्ला आकशमुनी या असुरक्षित ठाउँमा बस्नु पर्ने भएकोले अन्य जोखिमहरू पनि आइपर्ने धेरै सम्भावना हुन्छ । त्यसैगरी अपाङ्गता भएका तथा एकल महिलाहरूलाई विपदको बेला सहारा कोही नहुने र सो अवस्थामा उनिहरू विभिन्न किसिमको हिंसाको शिकार हुने गरेका छन् । महिलाहरू पनि कार्यबोभले गर्दा पुरुषहरू भन्दा बढी जोखिममा रहेका हुन्छन् ।

३.१२ यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारको विश्लेषण

प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारले विभिन्न अन्तराष्ट्रिय कार्य योजनाहरूको आधारमा जनसंख्या र विकाससँग जोडिएको हुन्छ। यसले प्रजननको विभिन्न प्रकारका पद्धति, प्रक्रिया, र त्यससँग सम्बन्धित शारिरिक, मानसिक, र सामाजिक स्वास्थ्यको पूर्णता र विकासलाई प्राथमिकता दिन्छ। यसले केवल रोगहरूको संक्रमणको नियन्त्रणमा मात्र होईन, सामाजिक र मानसिक स्वास्थ्यको समृद्धि र विकास संग पनि जोडिएको हुन्छ। नेपालको संविधानले महिलाको सुरक्षित मातृत्व, तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी हकको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति गर्नको लागि मातृत्व, तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवालाई सुरक्षित, गुणस्तरीय, सर्वशुलभ तथा पहुँचयोग्य बनाउने भनि उल्लेख गरेको छ। प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारले दम्पती वा व्यक्तिले आफ्नो स्वतन्त्रताको प्रयोग गरेर गर्भधारण गर्ने, जन्मान्तर राख्ने कुरालाई पूर्ण रूपमा स्वतन्त्रताका साथ अधिकार प्रयोग गर्न पाउने कुराको उल्लेख गरेको छ। यसलाई विभिन्न सम्झौता तथा सन्धिहरूले थप व्यख्या गर्दै महिलाहरूले कसैको करकाप या डरमा आफ्नो प्रजनन अधिकारलाई कुण्ठित हुन नदिने कुराको उल्लेख गरेको छ।

नेपालमा, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार को विकासमा उल्लेखनीय प्रगति भएको छ। यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार लाई मौलिक अधिकारको रूपमा मान्यता दिने उद्देश्यले नीति र कानूनमा प्रगति भएको छ। देशभर विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रमा परिवार नियोजन र गर्भनिरोधक सेवामा पहुँच विस्तार गर्ने प्रयास गरिएको छ। मातृ स्वास्थ्य सेवामा सुधार भएको छ, जसले मातृ मृत्यु दरमा कमी ल्याउन मद्दत गरेको छ। विशेष गरी सीमान्तकृत जनसंख्या र किशोरकिशोरीहरूका यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार सेवाहरूमा विश्वव्यापी पहुँच सुनिश्चित गर्न चुनौतीहरू जारी छन्। घरेलु हिंसा र बालविवाह जस्ता मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्ने निरन्तर प्रयासहरूसँगै लैङ्गिक-आधारित हिंसा चिन्ताको विषय बनेको छ।

रुकुम पूर्व जिल्लाको सिस्ने गाउँपालिकामा भएको अध्ययन अनुसार यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकारको उचित कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। महिलाहरू अझै पनि आफ्नो आवश्यक अधिकार र सुविधाबाट वञ्चित छन्। जलवायु परिवर्तनले महिलाको प्रजनन स्वास्थ्य अधिकारको प्रतिरोध गर्न भूमिका खेलेको छ। अधिकांश युवा तथा उत्पादनशील वृद्धवृद्धा रोजगारीको सिलसिलामा विदेश गएकाले प्राय महिलाहरूले घर र खेति किसानको काममा समय व्यतित गर्नुपर्छ। गाउँपालिकाका धेरै भाग विपद्को चपेटामा परेका छन् जसको सामना महिलाले मात्र गर्ने भएकाले उनीहरू यौन तथा प्रजनन रोगको पनि सिकार भइरहेका छन्। पोषणको स्तर कममा साथै कामको बोझका कारण महिलाहरूमा विभिन्न संक्रमण र स्वास्थ्य समस्याको सामना गरिरहेका छन्। विशेषत महिलाहरूको प्रजनन स्वास्थ्य समस्याहरू जस्तै पाठेघरमा रक्तश्राव, सेतो तरल पदार्थ निस्कने, पिसाब नलीको संक्रमण, र अन्य संक्रमण वा जटिलताहरू भएको देखिन्छ। गर्भवती महिलाहरूले विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरू र असुविधाहरूसँग सामना गर्नुपरेको देखिन्छ, जसले उनीहरूको शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्यमा असर गर्दछ। बाढी, पहिरो, ढिलो विवाह, शारीरिक यौन हिंसा, धामीभाँक्रीको प्रचलन, औषधि नपाउने अवस्था, र यौन शिक्षा नभएको, जस्ता कारकहरूले उनीहरूको स्वास्थ्य र सुरक्षालाई खतरामा पार्न सक्छ। बाढी पहिरोले ल्याउने क्षतिले बेलामा उपचार गर्न जान नपाउने, लामो बाटो हिँडेर जानु पर्ने अवस्थाले शारिरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यमा पनि असर पर्ने रहन्छ।

यसैले, सामाजिक संघर्ष र स्थानीय समूहहरूले समृद्ध नीति र कार्यक्रमहरू विकसित गर्दा, यो समस्याहरूको समाधानमा मद्दत हुन सक्छ। विभिन्न स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरूले गर्भवती महिलाहरूको आवश्यक देखर्चाहरू पुरा गर्न र उनीहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्न सक्छन् साथै, संघर्षका कारणहरूलाई हटाउनका लागि, सामाजिक अभियानहरूले जागरूकता बढाउन सक्छन् र समुदायको साथ र सहयोग गर्न सक्छन्। अस्पताल र स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरूले पनि सुविधाएं बढाउन सक्छन् र लोकसेवाहरूमा व्यवस्थापन परिष्कृत गर्न सक्छन्।

उपरोक्त सबै पहलहरूको समावेश गर्नाले, समाज र सरकारले गर्भवती महिलाहरू र उनीहरूका सहभागीहरूको स्वास्थ्य र सुरक्षामा सुधार गर्न सक्छ। यसले नागरिक समाजको सामाजिक, आर्थिक, र सामाजिक विकासमा महिलाहरूको योगदान बढाउँछ र उनीहरूको स्वास्थ्य र सुरक्षा सुनिश्चित हुनेछ।

सिस्ने गाउँपालिकामा रहेका स्थानीयहरूले स्वास्थ्य सेवा लिन प्राय स्थानीय स्वास्थ्य चौकीहरूको प्रयोग गर्ने गरे पनि आवश्यकता अनुसार प्रजनन स्वास्थ्य सेवा लिन पाएका छैनन्। सिस्ने गाउँपालिकामा स्वास्थ्य चौकीहरूको संख्या १० रहेको छ जसमा ६ संस्थाले

मात्र प्रसुति गराउने क्षमतामा छैन । सुरक्षित मातृत्व अन्तर्गत नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुरूप गर्भ जाँच गराउनेको ६६ प्रतिशत रहेको छ भने प्रसुति जाँच गराउनेको ७२ प्रतिशत रहेको छ । गत आर्थिक वर्ष २०७९/०८ अनुसार संस्थागत सुत्केरी गराउनेको संख्या ८२ प्रतिशत रहेको छ भने हाल सम्म पनि घरमै सुत्केरी हुनेको संख्या २१ प्रतिशत रहेको छ । २३ प्रतिशत परिवार नियोजनको प्रयोग दर रहेको छ ।

परिच्छेद चारः

सिस्ने गाउँपालिको श्रोत तथा क्षमता विश्लेषण

४.१ सिस्ने गाउँपालिकामा कार्यरत सँघसस्थाहरुको अवस्था र उपलब्ध सेवाहरु

सिस्ने गाउँपालिकामा विभिन्न सरकारी, गैह्रसरकारी, अन्तराष्ट्रिय सँघ सस्थाहरु र विभिन्न संघ संगठनहरुले खानेपानी, सरसफाइ, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, विपद व्यवस्थापन, आयआर्जन, कृषि, जलवायु परिवर्तन आदिमा काम गरेको पाइन्छ। यस पालिकामा काम गर्ने संघ सँस्थाहरुको चित्र निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

लुम्बिनी प्रदेशको रुकुम पूर्व जिल्लामा रहेको सिस्ने गाउँपालिकाको स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना निर्माणका लागि विभिन्न चरणमा विभिन्न विधीहरुको प्रयोग गरी यस पालिकाको श्रोतसाधन तथा क्षमता विश्लेषण गरिएको छ। विपद जोखिम न्युनिकरण तथा अनुकूलनका लागि उपयुक्त पुर्वाधार, स्थानीय जनशक्ति, सामाजिक श्रोत, प्राकृतिक श्रोत र अन्य संरचना लगायत वडाको क्षमता विश्लेषण गरी यस योजनामा समावेश गरिएको छ। साथै निम्न चित्रमा उल्लेखित सँघसँस्था र उपलब्ध सेवाहरुको सम्पर्क व्यक्ति र फोन नम्बर अनुसुचिमा राखिएको छ।

चित्र १२ सिस्ने गाउँपालिकामा कार्यरत सँघसस्थाहरुको अवस्था र उपलब्ध सेवाहरु

४.२ गाउँपालिकामा भएको श्रोत तथा क्षमता:

स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयारी गर्नका लागि सिस्ने गाउँपालिकामा विभिन्न समयमा छलफल गर्ने क्रममा यस पालिकाको श्रोत तथा क्षमता निम्नानुसार रहेका छन् ।

तालिका १३: सिस्ने गाउँपालिकाको श्रोत र क्षमता

वडा नम्बर १				
विवरण	श्रोत साधन रहेको स्थान	सङ्ख्या	अवस्था	कैफियत
काठे पुल				
भोलुंगे पुल	खोलागाड खोला - १, उदावन बगर - १, च्यारागाउँ - १, सिस्नेगार - १	४	चालु	
काठे पुल	छेरागाउँ -१, ओरवनी खोला -१, मालङ्गे पाखागाउँ १ , रसेलखोला १	७	जिर्ण बन्दै गएका	
सडक				
विद्यालय भवन	मा.वि २ वटा १० भवन, प्रा.वि ४ वटा १२ भवन	२२	चालु	
स्वास्थ्य संस्था	स्वास्थ्य चौकी १, स्वास्थ्य इकाइ १	२		
सरक्षित आवास तथा स्थान	छैन			
सार्वजनिक शौचालय	छैन			
विपद व्यवस्थापन सामाग्री	(लाईफ ज्याकेट, सेफ्टी हेल्मेट, सेफ्टी वुट, सब्बल)			
आधारभूत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति	छैन			
जिल्ला विपद प्रतिकार्य सम्वन्धी जनशक्ति	छैन			
स्वास्थ्य कार्यकर्ता तथा जनस्वास्थ्य	स्वास्थ्यका कर्मचारीहरु	८	कार्यरत	
तालिम प्राप्त स्वयं सेवक	छैन			
महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका		९	कार्यरत	
तालिम प्राप्त कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिक	छैन			
तालिम प्राप्त मेकानिक्स	छैन			
तालिम प्राप्त सिलाइ कटाई		१०	आंशिक कार्यरत	
शिक्षक	सबै विद्यालयमा गरेर	४०	कार्यरत	
सिकर्मी, डकर्मी		५०	आंशिक कार्यरत	
सामुदायिक भवन	महिला भवन	५	केहि जिर्ण	
मठ मन्दिर		४		
पर्यटकिय क्षेत्र	सिस्ने हिमाल, गुप्ता दह	२	ठीकै	
समूह, क्लव	आमा समूह	९	चालु	

आर्थिक स्रोत				
व्यापार व्यवसाय	स साना पसल	१०	चालु	
उद्योग कलकारखाना	छैन			
व्यावसायिक केन्द्र	छैन			
बैंक तथा वित्तिय संस्था	छैन			
प्राकृतिक स्रोत				
नदीनाला	सिस्नेगार, फराल गाड, रोलागाड, छुदागाड, च्यागाड	५	ठीकै	
ताल तथा पोखरी	गुप्ता दह	१	चालु	
सिँचाइको साधन र स्रोत	छैन			
वनजङ्गल	सामुदायिक वन	६	निश्क्रिय	निश्क्रिय
वडा नम्बर २				
विवरण	श्रोत साधन रहेको स्थान	सङ्ख्या	अवस्था	कैफियत
भौतिक स्रोत:				
भोलुंगे पुल	तिप्तरा -२, नायगाड- १, लामार-१, ठानाखोला -१, छिपखोला -२, सल्लीविसौना-१, कलडाडा-१, तुवाङ- १, हिपतारा-१	११	ठीकै	
काठे पुल	तुवाङ-१	१	जीर्ण	
सडक				
विद्यालय भवन	मा.वि. -१-५, नि.मा.वि -१-४, प्रा.वि- १३	२२		
स्वास्थ्य संस्था	स्वास्थ्य चौकी-१, खोप क्लिनिक -३, स्वास्थ्य इकाई-१, गाउँ क्लिनिक-२	७	ठीकै	
सरुक्षित आवास तथा स्थान	छैन			
सार्वजनिक शौचालय	नायगाड -१			
विपद व्यवस्थापन सामग्री	छैन			
आधारभुत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति	छैन			
जिल्ला विपद प्रतिकार्य सम्बन्धी जनशक्ति	छैन			
स्वास्थ्य कार्यकर्ता तथा जनस्वास्थ्य		६ जना	कार्यरत	
तालिम प्राप्त स्वयं सेवक	छैन			
महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका		९ जना	कार्यरत	
तालिम प्राप्त कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिक	पशु सेवा प्राविधिक	१	कार्यरत	
तालिम प्राप्त मेकानिक्स		१	कार्यरत	
तालिम प्राप्त सिलाई कटाई		१६	कार्यरत	
शिक्षक	मा.वि.- १८, नि.मा.वि -९, प्रा.वि- २८	५५	कार्यरत	
सिकर्मी, डकर्मी		५०	आंशिक कार्यरत	

सामुदायिक भवन	पाहुना घर - १, महिला भवन - १ , सामुदायिक भवन -८	१०	केहि जिर्ण	
मठ मन्दिर	शिव, भवानी, सरस्वति मन्दिर	३	ठीकै	
पर्यटकिय क्षेत्र	नेटा सहिद पार्क, गुप्दा दह, मैनारी भिर, भित्ताछरा , सानीभेरी	५	ठीकै	
समूह, क्लव	स्वास्थ्य आमा समुह	११	क्षमता विकास गर्नुपर्ने	
आर्थिक स्रोत				
व्यापार व्यवसाय				
उद्योग कलकारखाना				
व्यावसायिक केन्द्र	किराना फेन्सी पसल	३०	चालु	
वैक तथा वित्तिय संस्था				
प्राकृतिक स्रोत				
नदीनाला	सानीभेरी, तुवाङ्ग खोला, बाउने खोला	३	ठीकै	
ताल तथा पोखरी	धङ्ग दह	१		
सिँचाइको साधन र स्रोत				
वनजङ्गल	सामुदायिक वन	९	ठीकै	
वडा नम्बर ३				
विवरण	श्रोत साधन रहेको स्थान	सङ्ख्या	अवस्था	कैफियत
काठे पुल				
भोलुंगे पुल	बोजेनी, बेरुवोटे	२	चालु	
काठे पुल	छैन			
सडक	पोखरा, दादिङ्ग जाने सडक	२	जिर्ण	
विद्यालय भवन	जनता मावि, सौजन्य आधारभूत	२	२ वटा निर्माणधिन	
स्वास्थ्य संस्था	पोखरा स्वास्थ्य चौकी	१	चालु	
सरुक्षित आवास तथा स्थान	पोखरा खेलमैदान, बाघेधारा, मूलामी	३	ठीकै	
सार्वजनिक शौचालय	छैन			
विपद व्यवस्थापन सामग्री	छैन			
आधारभूत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति	छैन			
जिल्ला विपद प्रतिकार्य सम्बन्धी जनशक्ति	छैन			
स्वास्थ्य कार्यकर्ता तथा जनस्वास्थ्य	वडा न ३	६	तालिमप्राप्त	
तालिम प्राप्त स्वयँ सेवक				
महिला स्वास्थ्य स्वयँसेविका	वडा न ३	४	कार्यरत	
तालिम प्राप्त कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिक	वडा न ३	३	कार्यरत	
तालिम प्राप्त मेकानिक्स	पोखरा	२	कार्यरत	
तालिम प्राप्त सिलाइ कटाई	वडा न ३ भरि	२०	आशिक कार्यरत	

शिक्षक	वडा न ३ भरि	२५	कार्यरत	
सिकर्मी, डकर्मी	वडा न ३ भरि	२०	आंशिक कार्यरत	
सामुदायिक भवन	छैन			
मठ मन्दिर		४	ठीकै	
पर्यटकिय क्षेत्र	तातेपानी, पोखरागाउँ, बाघेधारा मन्दिर	३	सुधार गर्नुपर्ने	
समूह, क्लव	पोखरा गाउँ , १ बाल क्लव र १ युवा सँजाल	२	क्षमता विकास गर्नुपर्ने	
आर्थिक स्रोत				
व्यापार व्यवसाय	किराना पसल, फेन्सी पसल र गहना पसल (वडा न ३ भरि)	१५	चालु	
उद्योग कलकारखाना	छैन			
व्यावसायिक केन्द्र	सिर्जनशील मौरी तालिम केन्द्र	१	बजार व्यवस्थापन गर्नुपर्ने	
बैंक तथा वित्तिय संस्था	छैन			
प्राकृतिक स्रोत				
नदीनाला	सानीभेरी, तितेखोला, डोडखोला, रेवत खोला	४	विपदबाट सुरक्षित गर्नुपर्ने	
ताल तथा पोखरी	छैन			
सिँचाइको साधन र स्रोत	छैन			
वनजङ्गल	पोखरा, भिमा, खसनचिउरी, सिमलगैडी र सानोभेरी सामुदायिक वन	५	ठीकै	
वडा नम्बर ४				
विवरण	श्रोत साधन रहेको स्थान	सङ्ख्या	अवस्था	कैफियत
काठे पुल				
भोलुंगे पुल	छिपतरा १, अमलाचौर १, रातामाटा १, सिलाबगर १, तातोपानी १, छिपाखोला १	६	चालु	छिपतरामा एक वटा बन्दैछ
काठे पुल	छैन			
सडक				
विद्यालय भवन	मा.वि १ वटा ४ भवन, नि.मा.वि १ वटा ४ वटा भवन, आ.वि ३ वटा, बाल प्रा.वि १ वटा	१६	सुधार गर्नुपर्ने	
स्वास्थ्य संस्था	स्वास्थ्य केन्द्र अमलाचौर १ खोप केन्द्र दादिङ्ग १, काँडा १	३	चालु	
सुरक्षित आवास तथा स्थान	काँडा, अमलाचौर खेल मैदान, नयाँ ढाँका फिल्ड, मा.वि स्कुल मैदान, जुनलरी फिल्ड	५	ठीकै	
सार्वजनिक शौचालय	छैन			
विपद व्यवस्थापन सामाग्री	छैन			

आधारभूत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति	छैन			
जिल्ला विपद प्रतिकार्य सम्बन्धी जनशक्ति	छैन			
स्वास्थ्य कार्यकर्ता तथा जनस्वास्थ्य	छैन			
तालिम प्राप्त स्वयं सेवक	छैन			
महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका		५	कार्यरत	
तालिम प्राप्त कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिक	कृषि प्राविधिक	१	कार्यरत	
तालिम प्राप्त मेकानिक्स	छैन			
तालिम प्राप्त सिलाई कटाई	तालिम प्राप्त ५० , काम गरिरहेका १०	६०	आंशिक कार्यरत	
शिक्षक	सवै विद्यालयका	३२	कार्यरत	
सिकर्मी, डकर्मी		५०	आंशिक कार्यरत	
सामुदायिक भवन	महिला भवन माथिल्लो दादिङ, पुराने ढाका जनजाती भवन तल्लो दादिङ, सामुदायिक भवन अमलाचौर	५	सुधार गर्नुपर्ने	
मठ मन्दिर	अमलाचौर टोलमा, काँडा	४	चालु	
पर्यटकिय क्षेत्र	तातोपानी	१	चालु	
समूह, क्लव	आमा समुह ७, वन समुह १२	१९	क्षमता विकास गर्नुपर्ने	
आर्थिक स्रोत				
व्यापार व्यवसाय	किराना गल्ला	३०	चालु	
उद्योग कलकारखाना	छैन			
व्यावसायिक केन्द्र	छैन			
बैंक तथा वित्तिय संस्था	छैन			
प्राकृतिक स्रोत				
नदीनाला	सानीभेरी	१		
ताल तथा पोखरी	छैन			
सिँचाइको साधन र स्रोत	मुलको मुहान	११	अपर्याप्त	
वनजङ्गल	सामुदायिक वन १०, कवुलीयती २	१२	चालु	
वडा नम्बर ५				
विवरण	श्रोत साधन रहेको स्थान	सङ्ख्या	अवस्था	कैफियत
भौतिक स्रोत:				
भोलेगुं पुल	नाथीगाड १, धौलापहिरा १	२	चालु	
काठे पुल	छैन			
सडक				
विद्यालय भवन	क्याम्पस १ वटा ५ भवन, मा.वि २ वटा १४ भवन, आ.वि ४ वटा ४ भवन	२३	केहि जिर्ण	
स्वास्थ्य संस्था	जिल्ला अस्पताल १, स्वास्थ्य ईकाइ १	२	चालु	

सरुक्षित आवास तथा स्थान	मा.वि स्कूल , क्याम्पस	४	चालु	
सार्वजनिक शौचालय	कमलदहमा	१	सुधार गर्नुपर्ने	
विपद व्यावस्थापन सामाग्री	वेल्चा गैटी, टेन्ट	१०	अपर्याप्त	
आधारभुत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति	छैन			
जिल्ला विपद प्रतिकार्य सम्बन्धी जनशक्ति	छैन			
स्वास्थ्य कार्यकर्ता तथा जनस्वास्थ्य				
तालिम प्राप्त स्वयं सेवक				
महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका	वडा नम्बर ५	४	कार्यरत	
तालिम प्राप्त कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिक	पशु सेवा प्राविधिक			
तालिम प्राप्त मेकानिक्स				
तालिम प्राप्त सिलाइ कटाई		२०	आंशिक कार्यरत	
शिक्षक	विभिन्न विद्यालयका	७३	कार्यरत	
सिकर्मी, डकर्मी		५०	आंशिक कार्यरत	
सामुदायिक भवन	महिला सामुदायिक भवन	२	चालु	
मठ मन्दिर	ब्रहा, शिव, ब्रजी, विष्णु, नागनागिनी, कृष्ण, कोट, शिवालय, भगवति	१०	केहि जिर्ण	
पर्यटकिय क्षेत्र	कमलदह, कोटमावी, सहिदपार्क, देउराली गुफा, द्वन्द्व स्थल	५	सुधार गर्नुपर्ने	
समूह, क्लव	आमा समुह ८, बालक्लव १, पूर्वी क्लव २	११	क्षमता विकास गर्नुपर्ने	
आर्थिक स्रोत				
व्यापार व्यवसाय	गल्ला किराना फेन्सी पसल	१००	चालु	
उद्योग कलकारखाना				
व्यावसायिक केन्द्र				
बैंक तथा वित्तिय संस्था	कृषि विकास बैंक , लघुवित्त	४	चालु	
प्राकृतिक स्रोत				
नदीनाला	सानीभेरी, रुकुम गाड	१		
ताल तथा पोखरी	कमल दह, उपल्लो पोखरी, तल्लोपोखरी , मैचाखाल, नलुकाउने खाली	६	सुधार गर्नुपर्ने	
सिँचाइको साधन र स्रोत	छैन			
वनजङ्गल	सामुदायिक वन क्षेत्र	४	ठीकै	
वडा नम्बर ६				
विवरण	श्रोत साधन रहेको स्थान	सङ्ख्या	अवस्था	कैफियत
भौतिक स्रोत:				

भोलुंगे पुल	वालुवा १ , तखरा १, भत्ले चिप्ले १	३	चालु	१ वटा चिसापानीमा निर्माण हुँदै
काठे पुल	छैन			
सडक	मध्य पहाडी लोकमार्ग, मुसीकोट सडक, छिप्रिदह देखि धाउन्ने सडक	३	चालु, केहि निर्माणधिन	
विद्यालय भवन	मावि १, निमावि १, प्रावि ३	१७	चालु, केहि निर्माणधिन	
स्वास्थ्य संस्था	स्वास्थ्य चौकी १, सस्थ्य ईकाई १	२	चालु	
सरुक्षित आवास तथा स्थान	विभिन्न ५ विद्यालयका खेल मैदान ५ र खेलमैदान २	७	ठीकै	
सार्वजनिक शौचालय	छैन			
विपद व्यवस्थापन सामग्री (लाईफ ज्याकेट, सेफ्टी हेल्मेट, सेफ्टी वुट, सब्बल)	गैची बेल्ला, ग्लोब, रसि	थोरै मात्रामा	अपर्याप्त	
आधारभुत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति				
जिल्ला विपद प्रतिकार्य सम्बन्धी जनशक्ति				
स्वास्थ्य कार्यकर्ता तथा जनस्वास्थ्य		५ जना	कार्यरत	
तालिम प्राप्त स्वयं सेवक				
महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका		४	कार्यरत	
तालिम प्राप्त कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिक	पशु सेवा प्राविधिक	१	कार्यरत	
तालिम प्राप्त मेकानिक्स				
तालिम प्राप्त सिलाइ कटाई				
शिक्षक	१ मावि, १ निमावि र ३ प्राविमा	१५० जना	कार्यरत	
सिकर्मी, डकर्मी		६०		
सामुदायिक भवन	महिला भवन	२	चालु	
मठ मन्दिर		१०		
पर्यटकिय क्षेत्र	छिप्रिदह, देउवर मन्दिर, लुस्पाधारा	३	ठीकै	
समूह, क्लब	समाजिक रुपन्तरण युवा क्लब, कोपिला युवा क्लब	२	चालु	
आर्थिक स्रोत				
व्यापार व्यवसाय	विभिन्न गल्ला, किराना, फेन्सी पसल, होटल	२००	चालु	
उद्योग कलकारखाना	काष्ठ उद्योग, गिल उद्योग, समिल, तेलपेले मिल, अल्लो उद्योग	६	चालु	
व्यावसायिक केन्द्र				
वैक तथा वित्तिय संस्था	नेपाल बैक, वाणिज्य बैक, एनआईसि एपिसया बैक र लघुवित्तहरु	९	चालु	
प्राकृतिक स्रोत				

नदीनाला	सानीभरी	१	ठीकै	
ताल तथा पोखरी	छिप्रिदह	१	ठीकै	
सिँचाइको साधन र स्रोत	छैन			
वनजङ्गल	सामुदायिक वनहरु	८	ठीकै	

वडा नम्बर ६

विवरण	श्रोत साधन रहेको स्थान	सङ्ख्या	अवस्था	कैफियत
भौतिक स्रोत:				
भोलुंगे पुल	नाथिगार २, सिस्नेरी १	३	चालु	१ वटा चिसापानीमा निर्माण हुँदै
काठे पुल	छैन			
सडक				
विद्यालय भवन	निमावि १ म चार वटा, प्रावि २ मा ५ वटा	९	सुधार गर्नुपर्ने	
स्वास्थ्य संस्था	आधारभूत स्वास्थ्य ईकाइ र केन्द्र	२	सुधार गर्नुपर्ने	
सरुक्षित आवास तथा स्थान	नाथिगार बगर र सिस्नेरी	२	ठीकै	
सार्वजनिक शौचालय	सिस्नेरी बजार	१	सुधार गर्नुपर्ने	
विपद व्यवस्थापन सामग्री (लाईफ ज्याकेट, सेफ्टी हेल्मेट, सेफटी वुट, सब्बल)	गैची बेल्ला, ग्लोब, रसि, टोपी, साबेल		अपर्याप्त	
आधारभूत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति	छैन			
जिल्ला विपद प्रतिकार्य सम्बन्धी जनशक्ति	छैन			
स्वास्थ्य कार्यकर्ता तथा जनस्वास्थ्य	छैन			
तालिम प्राप्त स्वयं सेवक	छैन			
महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका		३	कार्यरत	
तालिम प्राप्त कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिक	कृषि प्राविधिक	१	कार्यरत	
तालिम प्राप्त मेकानिक्स	छैन			
तालिम प्राप्त सिलाइ कटाई		५०	आँशिक कार्यरत	
शिक्षक	आवि नाथिगार ४, आवि चिसापानीमा ५, निमावि सानचौर १०	१९	कार्यरत	
सिकर्मी, डकर्मी		२५	आँशिक कार्यरत	
सामुदायिक भवन	महिला भवन, सामुदायिक भवन, कृषि भवन, जनजाती भवन	८	चालु	
मठ मन्दिर		४	जीर्ण	
पर्यटकिय क्षेत्र	नौधारी खोला भरना, सानीभेरी, र्यार्पटिंग	३	सुधार गर्नुपर्ने	

समूह, क्लव	युवा विकास केन्द्र, आमा समुह, महिला समुह	७	क्षमता विकास गर्नुपर्ने	
आर्थिक स्रोत				
व्यापार व्यवसाय	विभिन्न गल्ला, किराना, फेन्सी पसल, होटल	२	चालु	
उद्योग कलकारखाना				
व्यावसायिक केन्द्र				
बैंक तथा वित्तीय संस्था	जल्पा लघुवित्त संस्था	१	चालु	
प्राकृतिक स्रोत				
नदीनाला	सानीभरी, नाथिगार खोला, किंग्री खोला	३	विपदबाट सुरक्षित गर्नुपर्ने	
ताल तथा पोखरी				
सिँचाइको साधन र स्रोत	नौधारी खोला सिचाई, ठुलो खेत सिचाई	२	मर्मत गर्नुपर्ने	
वनजङ्गल	सामुदायिक वनहरु	४	ठीकै	

वडा नम्बर ८

विवरण	श्रोत साधन रहेको स्थान	सङ्ख्या	अवस्था	कैफियत
भौतिक स्रोत:				
भोलुंगे पुल	सानीभेरी नदिमा ३, लम्पाकोटमा १, भुरुंगनमा १ र १ वटा ट्रस्ट	६	चालु	१ वटा चिसापानीमा निर्माण हुँदै
काठे पुल	छैन			
सडक				
विद्यालय भवन	३ माविमा ३ वटा, ३ आविमा ९	१२	सुधार गर्नुपर्ने	
स्वास्थ्य संस्था	स्वास्थ्य ईकाइ र चौकी	१	चालु	
सुरक्षित आवास तथा स्थान	माथाउँ १, खेलौदान, बाकुबांग	४	चालु	
सार्वजनिक शौचालय	छैन			
विपद व्यवस्थापन सामग्री (लाईफ ज्याकेट, सेफ्टी हेल्मेट, सेफ्टी वुट, सबल)	गैची बेल्ला, ग्लोब, रसि, टोपी, साबेल		अपर्याप्त	
आधारभूत खोज तथा उद्धार तालिम प्राप्त जनशक्ति	छैन			
जिल्ला विपद प्रतिकार्य सम्बन्धी जनशक्ति	छैन			
स्वास्थ्य कार्यकर्ता तथा जनस्वास्थ्य	अहेव सहितका कर्मचारी	८	कार्यरत	
तालिम प्राप्त स्वयं सेवक	छैन			
महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका		४ जना	कार्यरत	
तालिम प्राप्त कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिक	कृषि प्राविधिक	१	कार्यरत	
तालिम प्राप्त मेकानिक्स	छैन			

तालिम प्राप्त सिलाइ कटाई		१०	आंशिक कार्यरत	
शिक्षक		२६	कार्यरत	
सिकर्मी, डकर्मी		३०	आंशिक कार्यरत	
सामुदायिक भवन	सहिद भवन १, महिला भवन ५, चिस्यान केन्द्र १	७	चालु	
मठ मन्दिर		८	जीर्ण	
पर्यटकिय क्षेत्र				
समुह, क्लब	महेन्द्रलक्ष्मी स्मृति क्लब, महिला समुह	९	चालु	
आर्थिक स्रोत				
व्यापार व्यवसाय	विभिन्न गल्ला, किराना, होटल	१०	चालु	
उद्योग कलकारखाना				
व्यावसायिक केन्द्र				
बैंक तथा वित्तिय संस्था				
प्राकृतिक स्रोत				
नदीनाला	सानीभरी	१	ठीकै	
ताल तथा पोखरी				
सिँचाइको साधन र स्रोत	भलखोला	१	चालु	४ वटा बन्दै गरेका छन्
वनजङ्गल	सामुदायिक वनहरु	९	ठीकै	

सिस्ने गाउँपालिकामा सडक सबैठाउँमा अपुग र वडा नं. १ मा बाटो नै नपुगेको र पुनलाई २ दिन हिँड्नुपर्ने धेरै ठाउँमा कच्ची सडकको समस्या छ। यसैगरी, पर्याप्त विपद व्यवस्थापन सामग्रीको अभाव रहेको कति वडामा हुन सक्छ जस्तो विपदको आशंका छ। कृषि प्राविधिकको अभावले सबै तिरका भ्याउन नसकेको र बाली रोगले धेरै सताएपनि कृषि प्राविधिकको मानवस्रोत बढाउनेमा निस्कृय गरेको छ। सुरक्षित आवासको निमित्त विधालय तथा सामुदायिक भवनहरू छन्, तर केहि ठाउँहरूमा खुला ठाउँलाई पनि मान्ने गरेको छ। प्राकृतिक श्रोतहरू सम्पन्न छन्, तर जलवायु अनुकूलनको निमित्त श्रोतहरूको उपभोग हुन नसकेको छ। सरकारी भवनहरू र विधालयहरू कतिपय जीर्ण अवस्थामा रहेका छन् र स्वास्थ्य सुविधामा अभै धेरै काम गर्न बाँकी छ। महिलाहरूको प्रजनन स्वास्थ्यको निमित्त धेरै क्षमता विकासको आवश्यकता छ। सीप भएका जनस्रोत भएपनि राम्रो रोजगारीको व्यवस्था नभएकोले वैदेशिक रोजगारमा जानुपर्ने समस्या पनि छ। उत्पादनशील उमेरका मानवस्रोत वैदेशिक रोजगारमा गएपछि विपद व्यवस्थापनको कार्य गर्न पनि जटिल हुने अवस्था छ। यो उमेरका मानिस नभएकोले भैपरि आउने आपतकालिन अवस्थसँग जुध्ने मानिसको कमि भएको छ भने गर्भवती, सुत्केरी तथा संकटासन्न वर्गले कार्यबोझ उठाउनपने अवस्था रहेको छ। यो स्रोत जलवायु परिवर्तनका असरसँग जुध्न पर्याप्त छैन। यी समस्याहरूको समाधानका लागि पालिकामा विपद व्यवस्थापन सामग्रीको पर्याप्तता, सडक संरचना तथा नियमनमा सुधार, सार्वजनिक सेवाहरूको प्रभावकारी प्रदान, सामुदायिक विकास योजनाहरूको प्रयोग, महिला सशक्तिकरणमा ध्यान दिइनुपर्छ। अनलाइन प्रशिक्षण तथा रोजगार योजनाहरू पनि विकसित गर्न पालिकाको प्रयास रहेको छ।

परिच्छेद पाँच :

विषयगत क्षेत्रमा परेको प्रभाव, अनुकूलन विश्लेषण तथा कार्ययोजना निर्माण

५.१ विषयगत क्षेत्रमा परेको प्रभाव:

आर्थिक वर्ष २०७६ को संशोधित बजेटले क्रमशः स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाहरू तयार गरी आठ विषयगत क्षेत्रहरू र अन्य क्रस कटिड क्षेत्रहरूमा स्रोतहरू छुट्याएको छ। सिस्ने गाउँपालिकाभित्र अनुकूलन कार्ययोजना विकास गर्न १० विषयगत क्षेत्र पहिचान गरिएको छ। विगत ३० वर्षमा जलवायुमा परेको परिवर्तनले विभिन्न क्षेत्रगत प्रभाव, वर्तमान स्थिति र भविष्यका अनुमानहरू चित्रण गरिएको छ। विगतदेखि वर्तमानसम्ममा पर्न सक्ने नकारात्मक प्रभाव र भविष्यमा हुने सम्भावित नकारात्मक प्रभावहरूको चित्रण प्रस्तुत गरिएको छ। जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक प्रभावहरूबाट अनुकूलन गर्न प्रकृतिसँग सहअस्तित्व गर्न मानव उत्सुकतालाई जोड दिँदा प्राथमिकता र लेखाजोखालाई सहयोग पुऱ्याएको छ। २०७६ को संशोधित स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना राष्ट्रिय संरचनाले विभिन्न क्षेत्रगत प्रभाव, वर्तमान स्थिति र भविष्यको अनुमानलाई चित्रण गर्दै विगत ३० वर्षमा जलवायुमा परेको परिवर्तनको आधारमा जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलन गर्न गाउँपालिकाका लागि १० विषयगत क्षेत्र र दिशानिर्देशहरू प्रस्तुत गरेको छ। विगतदेखि वर्तमानसम्ममा पर्न सक्ने नकारात्मक प्रभाव र भविष्यमा हुने सम्भावित नकारात्मक प्रभावहरूको चित्रण प्रस्तुत गरिएको छ। जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक प्रभावहरूबाट अनुकूलन गर्न प्राथमिकता र लेखाजोखालाई गर्न मद्दत भएको छ।

तालिका १४: विषयगत क्षेत्रमा परेको प्रभाव विश्लेषण

३० वर्ष भन्दा अगाडीको अवस्था	हाल महसुस गरिएको प्रभाव	भविष्यको अनुमान
१. कृषि तथा खाद्य सुरक्षा		
आकाशको पानीमा आधारित खेती हुन्थ्यो। माटोको उर्वरताको लागि उपयुक्त पशुधन प्रयोग गरिन्थ्यो। स्थानीय जातिहरूलाई विशेष ध्यान दिइन्थ्यो। वातावरण स्वच्छ थियो, स्वस्थ खानेकुराबाट मानव स्वास्थ्यमा कुनै असर परेको थिएन। अत्याधिक सीमित खाद्यवस्तुको	एकीकृत सिँचाइको व्यवस्थि हुँदै गएको छ। कृषिमा रासायनिक मलको अत्यधिक प्रयोग भइरहेको छ। उन्नत खेती र विउजिन को उपयोग भइरहेको छ। आधुनिकीकरणलाई खाद्य आत्मनिर्भरतातर्फ निर्देशित गरिएको छ। समयमा पानी नपुग्नु, बाढीले बालीमा नोक्सान गर्नुका साथै ब्लाइटजस्ता रोग लाग्ने गरेको छ। रुघाखोकी नियन्त्रण गर्न रसायनको प्रयोग आवश्यक हुन्छ। उन्नत जातका पशुपालन शुरु	कंक्रीट र संगठित सिँचाई प्रणाली को स्थापना। पानीका मुहान सुक्ने सम्भावना। प्राङ्गारिक मलको प्रयोगमा कमी र रासायनिक मल तथा विषादीको प्रयोग बढ्दै गएको छ। स्थानीय स्तरमा स्थानीय बायोभिजनको प्रयोगमा आएको हासले स्थानीय खाद्य उत्पादनमा कमी आएको छ। आधुनिक पूर्वाधारले खेतीयोग्य जमिनमा स्थान ओगटेको छ

३० वर्ष भन्दा अगाडीको अवस्था	हाल महसुस गरिएको प्रभाव	भविष्यको अनुमान
अभाव हुँदा कोदो, गेडागुडी जस्ता प्राकृतिक खाद्य वस्तुको प्रयोग हुन्थ्यो	गरिएको छ । युवाशक्ति विदेश पलायन हुने परम्पराले पशुपालन गर्ने प्रवृत्ति घटेको छ ।	जसले गर्दा आधुनिक जलस्रोत बन्द हुने र विविध खाद्य वस्तुको उत्पादनमा कमी आएको छ । स्थानीय प्रजातिका पशुधनको सम्भावित विलुप्ति। उन्नत जातको पशुपालनमा वृद्धि । पोषणयुक्त खानेकुराको कमिले गर्भवती तथा सुत्केरीहरूको स्वास्थ्यमा असर गर्ने ।
२. वन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण		
८० प्रतिशत भन्दा बढि भू-भाग वन लेओगटेको, चराचुरुङ्गीहरू प्रसस्त देख्न पाईन्थ्यो । जैविक विविधता युक्त जंगल रहेको थियो, हर्रो, बर्रो, अमला, दालचिनी, लोक्ता बेल आदि प्रयाप्त पाईन्थ्यो । खोला नाला, ताल तलैयामा पाईने जल निर्मल हुन्थ्यो ।	घना वनको घनत्वमा कमी तथा पातलो हुदै गएको वन पातलो हुँदै जाने क्रम नरोकिए जंगली जनावर र चराचुरुङ्गीहरू लोप सक्ने खतरा बढेको छ जंगली जनावर र वन्यजन्तुहरू लोप भैसकेको छिटफुट स्याल, मृग, घोरल देखिने गरेको र बाँदर, र पशुपंक्षी देख्न सकिने वाहेक अन्य जनावर देख्न कम भएको , पानी दुषित बन्दै गएको	सवै जनावर हरु लोप हुने खतरामा रहे पनि बादरको संख्यामा वृद्धि हुने, जडिवुटी हरुको लोप हुने मिचाहा प्रजातिहरूको वृद्धि भई जलाधार क्षेत्र तथा जैविक विविधता मा कमी आउन जाने
३. जलस्रोत तथा उर्जा		
पानीको स्रोत र पर्याप्त वर्षा भएको थियो। मौसम अनुसार पानी उपलब्ध थियो। घना जङ्गलहरू थिए, र नदीहरू र घाँसे मैदानहरू नजिकै थिए। खोला र पोखरीको प्रयोग सामान्य थियो। त्यहाँ प्रशस्त पानी	वन कटान र बुलडोजरको प्रयोगले पानीका मुहान सुक्दै गएको छ । अहिले ऊर्जाका लागि सौर्य प्यानल, सौर्य बत्ती र एलपीजी ग्यासको प्रयोग बढेको छ । वन र वनस्पतिको विनाससँगै घाँस र पानी खोज्न टाढा जानुपर्ने बाध्यता भएको छ । सामुदायिक वन संरक्षणको प्रयास बढेको छ ।	वातावरणीय अध्ययन नगरी विकास पूर्वाधारको निर्माणले वन विनाश निम्त्याउन सक्छ। यसले खडेरी, अनियमित वर्षा, र अत्यधिक वर्षा अवस्थाको परिणाम हुन सक्छ। पानीका स्रोतहरू सुक्न सक्छन् र भविष्यमा भूमिगत पानी घट्ने सम्भावना रहन्छ।

३० वर्ष भन्दा अगाडीको अवस्था	हाल महसुस गरिएको प्रभाव	भविष्यको अनुमान
उपलब्ध थियो। खानेपानीको समस्या थिएन ।		घाँससबै ठाउँमा उपलब्ध नहुन सक्छन्। सौर्य र बिजुलीको बढ्दो प्रयोगले ऊर्जाको नयाँ रूपहरू खोज्न सक्छ। राष्ट्रिय पूर्वाधार विकास सम्भव हुन सक्छ, पर्याप्त विद्युत सुविधा हुन सक्छ।

४. स्वास्थ्य खानेपानी तथा सरसफाई

<p>बिरामी भएको अवस्थामा बाटोमा लाँदालाँदै मृत्यु हुने अवस्था थियो । खानेपानी तथा सरसफाइमा कमी थियो । विभिन्न किसिमको सरुवा रोग र महामारिको डर थियो । परिवार नियोजनको प्रयोग बारे ज्ञान नभएको कारण धेरै बालबच्चाहरू जन्मिने गर्थे जसको कारण राम्रो रेखदेख हुँदैनथ्यो । यसले गर्दा बाल मृत्युदर धेरै नै थियो । साबुन पानीले हात धुने चलन नभएको कारण मानिसहरू बिरामी परिरहन्थे । महिलाहरूलाई प्रजनन स्वास्थ्यमा अत्यन्तै समस्या थियो । आङ्ग खस्ने समस्या, असुरक्षित गर्भधारण, असुरक्षित गर्भपतनले गर्दा महिला को ज्यान नै जोखिममा हुने र जिन्दगी भरी रोगी भएर बस्नु पर्ने अवस्था थियो । स्वास्थ्य सेवा सहज नभएकोले मानिसहरू प्राकृतिक</p>	<p>पहिले भन्दा केहि सुधार आएको अवस्था छ । विभिन्न संघ संस्थाहरूले गरेको अभिमुखिकरण, सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूको नियमित प्रयास र कोभिड १९ ले सिकाएको पाठले गर्दा साबुन पानीले हात धुने बानी धेरै बसेको छ । एक घर एक शौचालय बनेको अवस्था छ भने विभिन्न ठाउँहरू खुल्ला दिसामुक्त भनेर घोषित पनि भैसकेका छन् । स्थानिय सरकार शुरु भएपछी ग्रामीण सडकहरू निर्माण भएका छन् जसले गर्दा स्वास्थ्य सेवा लिनलाई एम्बुलेन्स र अन्य गाडिहरूको सहजता बढेको छ । अहिले हरेक वडामा स्वयंसेविकाहरू छन जसले गर्दा मानिसहरूले स्वास्थ्य सेवा लिन पाएका छन् । उल्लेख्य मात्रामा गर्भवती महिलाहरूले नियमित स्वास्थ्य जाँच गर्न थालेका छन । सुरक्षित गर्भपतन मा भने अझै पनि धेरै सुधार हुनुपर्ने देखिन्छ । गर्भपतनलाई अझै पनि लाज र इज्जतको रुपमा हेर्ने भएकोले लुकेर आँफै औषधी प्रयोग गरी प्रतिकुल अवस्था निम्ताएको पनि भेटिन्छ । साथै वडा स्तरको स्वास्थ्य</p>	<p>व्यक्तिको आहार बानी र समग्र जीवनशैली भित्र नियमित शारीरिक गतिविधिको अनुपस्थितिले उनीहरूलाई विभिन्न स्वास्थ्य कमजोरीहरू र कमजोरीहरूको सामना गर्न सक्छ । उपभोग ढाँचाहरू, विशेष गरी प्रशोधित र अस्वास्थ्यकर खानाहरू जस्तै जंक फूडमा लिप्त, मानवहरूमा असंख्य रोगहरू र स्वास्थ्य जटिलताहरूको शुरुआतमा निर्णायक भूमिका खेल्छ। यसबाहेक, प्राकृतिक पारिस्थितिक परिवर्तन र द्रुत औद्योगीकरणको संगम, जलवायु परिवर्तनको उदाहरणले मानव स्वास्थ्यमा थप खतराहरू खडा गर्दछ। महिलाहरू, विशेष गरी, सामाजिक र जैविक कारकहरूबाट उत्पन्न स्वास्थ्य-सम्बन्धित चुनौतीहरूको असंख्य सामना गर्छन् । घरेलु जिम्मेवारी, बांभोपन सहित प्रजनन स्वास्थ्य संघर्ष, र पर्याप्त चिकित्सा हेरचाहमा पहुँच गर्न बाधाहरू</p>
--	--	---

३० वर्ष भन्दा अगाडीको अवस्था	हाल महसुस गरिएको प्रभाव	भविष्यको अनुमान
<p>उपचार तथा धामिभाँत्री को मा जान बाध्य हुन्थे जस्ले मानिसको स्वास्थ्यमा गम्भिर असर हुन्थ्यो । साथै प्राकृतिक प्रकोपको कारण उपयुक्त स्वास्थ्य चौकी पुग्न नसक्ने अवस्था भएर पनि धेरैले अकालमै ज्यान गुमाउनु पर्ने अवस्था थियो ।</p>	<p>संस्थामा सुरक्षित गर्भपतन नहुने भएकोले टाढा जानुपर्ने अवस्था अबै पनि रहेको छ ।</p>	<p>जस्ता मुद्दाहरूले महिलाहरूले सामना गर्ने स्वास्थ्य जोखिमहरूलाई जोड्छन्। फलस्वरूप, यी बहुआयामिक स्वास्थ्य आवश्यकताहरू सम्बोधन गर्न स्वास्थ्य सेवा संस्थाहरूको क्षमता र स्रोतहरूलाई बलियो बनाउनको लागि बढ्दो रूपमा मान्यता प्राप्त अनिवार्यता छ।</p> <p>समसामयिक समाजमा व्याप्त विभिन्न प्रकारका रोग र अवस्थाहरूमध्ये उच्च रक्तचाप, मधुमेह, हड्डी र जोर्नीका समस्याहरू लगायत मस्क्युलोस्केलेटल विकारहरू, साथै उदीयमान रोगहरू पनि व्यापक हुँदै गइरहेका छन्। यसले व्यापक स्वास्थ्य सेवा रणनीतिहरूको लागि दबावको आवश्यकतालाई रेखांकित गर्दछ, जसले रोकथामका उपायहरू, समयमै निदान, र प्रभावकारी उपचार प्रोटोकलहरू समावेश गर्दछ, जसले विकसित स्वास्थ्य चुनौतीहरूको सामना गर्न व्यक्तिगत र सार्वजनिक स्वास्थ्यको सुरक्षा गर्दछ।</p>

५. जलवायु जन्य प्रकोप न्यूनीकरण तथा विपद जोखिम व्यवस्थापन

<p>समयमा पानी परेको थियो, तापक्रम मध्यम थियो, आर्द्रता पर्याप्त थियो र पानीका स्रोतहरू प्रशस्त थिए। अनुकूल मौसमका कारण पानीजन्य</p>	<p>वर्षा अप्रत्याशित बनेको छ । तापक्रममा बृद्धि, आर्द्रतामा कमी र पानीका स्रोतहरू घटेको छ। वन फँडानीका कारण पानीजन्य रोगको प्रकोप बढेको छ, जसले गर्दा बाढीको जोखिम बढेको छ</p>	<p>अतिवृष्टि तथा अनावृष्टि हुन सक्ने । प्रतिकूल तापक्रम, उत्पादनको सम्भावनामा कमी, पानीका स्रोतहरू कहाँ थिए भनेर खोज्नु पर्ने अवस्था भन</p>
---	--	---

३० वर्ष भन्दा अगाडीको अवस्था	हाल महसुस गरिएको प्रभाव	भविष्यको अनुमान
रोगको प्रकोप कम भएको छ । वन विनाश न्यून थियो, र बाढीका कम उदाहरणहरू थिए। वन्यजन्तु फस्ट्यो, र वनस्पति जीवनको पर्याप्त उपलब्धता थियो। यस अवधिमा पानी परे पनि पानी अभावको जोखिम कम थियो ।	। पानीको अभावका कारण वन्यजन्तुको जनसङ्ख्या घटेको छ, बाढी पहिरो र प्रकोपबाट हुने क्षति बढेको छ । खडेरी बढेर आगलागीको समस्या बढ्दै गएको छ । अप्रत्याशित हावाहुरी र असिनाले बालीनालीमा असर बढेको छ ।	बढ्ने सम्भावना, मानव स्वास्थ्यका लागि प्रयाप्त खर्च व्यवस्थापन गर्नुपर्ने । वन सम्पदाको अस्तित्व खतरामा, वन्यजन्तु लोप हुने सम्भावना, जडीवुटी नरहने सम्भावना, अगला पहाड तथा हिमश्रृंखलाहरूमा व्यापक रूपमा पहिरोले क्षति गरेको हुनेछ । विपदबाट जोगिने क्रममा गर्भवती तथा सुत्केरीहरूको स्वास्थ्यमा समस्या आउने ।

६. स्थानीय ग्रामिण तथा शहरी वस्ती

जनसंख्या कम थियो। साँघुरो वस्तीहरू थिए । सरकारी कार्यालय थोरै थिए । त्यहाँ सडकको आधारभूत संरचना थियो। घरहरू प्रायः माटो र काठले बनेका थिए, र त्यहाँ कुनै खानेपानी आकार्ययोजनाहरू वा विद्यालयहरू थिएनन् ।	स्थायी पक्कीघर बनाउने क्रम बढ्दो छ । सरकारी कार्यालय र ग्यास एजेन्सीको स्थापना गाउँ र वस्ती तहसम्म विस्तार हुँदै गएको छ । मोटरेबल सडक विस्तारको काम भइरहेको छ । घरको संख्या बढेको छ । खानेपानी आकार्ययोजनाहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । सामान्य मोटरेबल सडक निर्माणको काम भइरहेको छ । विद्यालयका भवनहरू पुनर्निर्माण भइरहेका छन् । सडक बनाउँदा धेरै ठाउँ नालीको बेवास्ता गरिएको छ । यि र यस्तै निर्माणको कार्यले ढलको उचित व्यवस्थापन र निकास नहुदा समस्या पैदा भएको छ ।	तीव्र सहरीकरणले खेतीयोग्य जमिनमा कमी आएको छ । समुदायसँग सरकारी र ग्यास एजेन्सीहरूको निकटता र व्यापक भौतिक पूर्वाधारको उपस्थितिले यसमा योगदान पुऱ्याइरहेको छ। गाउँ र समुदायमा पक्की सडक बनाउने चलन छ । पर्याप्त यातायात पूर्वाधार छ। स्थायी घर निर्माण, पक्की सडक, विद्यालय स्थापनामा विकास देखिन्छ । खानेपानी र सिँचाइ सुविधामा सुधारको सम्भावना छ । नालीको बेवास्ताले बजार क्षेत्रमा समस्या पर्ने देखिएको छ ।
--	--	--

७. उद्योग यातायात तथा भौतिक पूर्वाधार

३० वर्ष भन्दा अगाडीको अवस्था	हाल महसुस गरिएको प्रभाव	भविष्यको अनुमान
परम्परागत जिवन शैली थियो । कुनैपनी उद्योग स्थापना भएका थिएनन । सडक तथा यातायातका साधनहरु नभएकाले हिडेर नै आवतजावत गरिन्थ्यो ।	स्थानीय स्तरमा वडा तथा समुदायहरु सम्म कच्ची सडकहरुको ट्रायाक खोलिएका सामान्य ससाना बजार र व्यवसाय स्थापना हुन थालेका छन् । जथाभावी सडक निर्माणले भविष्यमा पहिरोको जोखिम अत्यन्त रहेको छ ।	गाउँ तथा वस्तीस्तर सम्मका सबै बाटोहरुमा कालोपत्रे गरिएको हुनेछ । ठूलाठूला उद्योगहरु स्थापना भई रोजगार सृजना हुनेछन् ।

८. पर्यटन एवं प्राकृतिक एवं सास्कृतिक सम्पदा

कृषि र पशुपालनमा समय बिताउँदा जीवन सरल र सहज थियो। यातायात र सञ्चारको अभावको अर्थ सीमित वा अपर्याप्त, मानिसहरुको यात्रा र आवागमन न्यून थियो। त्यहाँ आफ्नै सांस्कृतिक सम्पदासँग बलियो सम्बन्ध थियो, र परम्परागत चलनहरु प्रचलित थिए। नदीहरु र खोलाहरु सफा र पुरानो थिए।	आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटनको विकाससँगै मानिसको जीवनशैलीमा पनि उल्लेख्य परिवर्तन आएको छ । मानिसहरु घुम्न र मनोरञ्जनको लागि नयाँ गन्तव्यहरु खोज्ने क्रम बढेको छ । आफ्नो संस्कृति संरक्षणमा चासो बढ्दै गएको छ, जसले गर्दा पारिस्थितिक पर्यटनमा वृद्धि भएको छ । तर, इको-पर्यटनको वृद्धिसँगै वातावरणीय ह्रास पनि बढेको छ, जसले गर्दा यी क्षेत्रहरुमा प्रदूषण बढेको छ।	मानिसको आयआर्जन मा वृद्धि हुँदै जाने आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटनको संभावना निकै बढेर जाने साथै नयाँ नयाँ संस्कार हरु को आवगमन हुँदै जाने आफना प्राचिन मान्यताहरु परिमार्जित हुँदै जाने हुनाले भविष्यमा पुराना संस्कार हटने, मानिसहरुले आफ्नो भाषा धर्म संस्कृतिलाई खोजेर पुन संरक्षण गर्नुपर्ने हुन सक्छ। प्राकृति माथीको निरन्तर दोहनले मानवजिवन नै संकटमा पर्न सक्ने देखिन्छ ।
---	--	---

९. लैगिक समानता सामाजिक समावेशकता, जिविकोपार्जन र शुशासन

सरल जिवन शैली थियो । सामाजिक कार्यका अधिकतम जनश्रमदान गरिन्थ्यो । सर्वसम्मत र सामाजिक सम्मान तथा मर्यादाको विश्वास	मानव अधिकारको प्रत्याभुतिका लागि आवाज उठिरहेका छन् । सामाजिक श्रमदानमा कमि हुँदै गएको छ । सामाजिक शुशासन हुने गरेको छ । जागरणले समानता ल्याउदैछ । जातिय छुवाछुतको समस्या कम हुने कममा छ भने बाल	लोकतान्त्रिक पद्धति र लोकतन्त्रको प्रत्याभुति हुनेछ । सामाजिक श्रमदान हुनेछैन र सबै परनिर्भर हुनेछन् । भ्रष्टाचार र अनियमितता गर्ने गराउने दुवै पक्षलाई कारवाहीको कडा कानुनी राज्यको प्रत्याभुति हुनेछ । जातिय
--	---	--

३० वर्ष भन्दा अगाडीको अवस्था	हाल महसुस गरिएको प्रभाव	भविष्यको अनुमान
हुन्थ्यो । महिला र पुरुष विच विभेद थियो ।	विवाह रोकन सरकारी र अन्य निकायहरु प्रयासरत छन् ।	विभेद उन्मुलन हुनेछ । बालविवाहको प्रचलन हराएर जानेछ ।
१०. जनचेतना अभिवृद्धि तथा क्षमता विकास तथा अनुगमन		
निश्चित व्यक्तिहरुको इच्छा अनुसार सामाजिक कार्य हुन्थ्यो । केहि सामाजिक कार्यमा मात्र सर्वसम्मत निर्णय तथा सहमतिमा कार्य संचालन गर्ने गरिन्थ्यो ।	सामाजिक शुशासन हुने गरेको छ । सामाजिक कार्यमा केहि सचेत नागरिकहरुको चासो बढेको छ । जलवायु परिवर्तन र विपद व्यवस्थापनमा मानिसको चासो बढेको छ । स्वास्थ्यको कुरामा मानिस सचेत हुन थालेका छन् । लैङ्गिक समानताको आवाजहरु गाउँठाउँमा उठ्न थालेका छन् ।	शुशासन युक्त समाजको निर्माण हुनेछ ।

५.२ अनूकूलन कार्यहरुको परिकल्पना, योजना तथा प्राथमिकीकरण

५.२.१. उच्च अनूकूलन क्षमताको परिकल्पना

स्थानीय स्तरमा विद्यमान अवस्था र प्रणालीको विश्लेषण पश्चात, वस्ती, वडा र पालिका स्तरीय सरोकारवालाहरुको दृष्टिमा उच्च अनूकूलन क्षमताका परिदृष्यहरुको योजना तयार गरीएको छ । यी परिकल्पनाहरुको मूल आधारमा, यस स्थानीय अनूकूलन कार्ययोजना तयार गरिएको हो। यस पालीकाको लागि गरेको परिकल्पनाहरु निम्न अनुसार छन्।

- स्थानीय हरूमा जलवायु परिवर्तनको बारेमा जागरूकता वृद्धि भएपछि यो उनीहरुलाई अनुकूलित बनाउने क्षमता विकास भएको हुनेछ जसले जलवायुसम्बन्धी आपतकालीन समस्याको कमी हुनेछ।
- लैगिकता र समावेशिता संगै, स्थानीय अनूकूलन कार्ययोजनाको तयारीमा सबैलाई अनुकूलित हुने कार्यहरुको पहिचान गर्न सजिलो हुनेछ।
- खानेपानीको मुहानको संरक्षणले पानीको उपलब्धतामा वृद्धि हुनेछ।
- सिंचाइको पुर्नस्थापना र स्तर उन्नति, सरल सिंचाइ प्रणालीको प्रयोगले सिंचाइको उपलब्धतामा वृद्धि हुने गरी कृषि उत्पादनमा वृद्धि हुनेछ र स्थानीय जनताको आयमा सुधार हुनेछ।
- स्वास्थ्यपूर्ण पिउने पानी र सफाईको कारण स्थानीय समुदायको स्वास्थ्यमा सुधार हुनेछ।

- विभिन्न भौतिक ढाँचाबाट वडामा बाढी, फोहोर जस्ता जलवायुसम्बन्धी आपतको कमी भएको हुनेछ र विकास निर्माणमा प्रगति हुनेछ।
- दिगो वन व्यवस्थापनको माध्यमबाट वनको सुरक्षा सुदृढ हुनेछ, जसले वन विनाश र वन अतिक्रमणमा पनि कमी आउनेछ।
- उपयुक्त उन्नत जातको कृषि र आधुनिक प्रविधिले कृषि उत्पादनमा वृद्धि हुनेछ, र जीविकोपार्जन सजिलो हुनेछ।
- पशु र कृषिमा देखिने रोगको कमी हुनेबाट खाद्य सुरक्षा बढ्नेछ।
- घाँस काट्ने मेसिन, धान भाग्ने मेसिन, र मकै छोडाउने मेसिनको प्रयोगले महिलाको कामको बोझमा कमी आउनेछ।
- भू-क्षमता अनुसारको उचित कृषि प्रविधि र भू-संरक्षणका उपायहरूको अवलम्बनबाट भू-क्षयमा कमी हुनेछ।
- स्थानीय वासीहरूमा जलवायु परिवर्तनको बारेमा जागरूकता बढी र उनको प्रभावहरूसँग अनुकूलित हुन र सम्पूर्ण परिस्थिति र पर्यावरणीय प्रणालीको दिगो विकासका लागि प्रशासकीय सीमा भन्दा बढी र समग्र उप-जलवायु क्षेत्रको माथिल्लो र तल्लो तटीय क्षेत्रहरूका बीच सहकार्यको शुरुवात हुनेछ।

५.२.२ अनुकूलन तथा विपद व्यवस्थापन क्षमता विकास

यस गाउँपालिकामा भएको जलवायु परिवर्तनको प्रभावलाई अनुकूल बनाउन पालिकामा हुने जोखिम पहिचान गरिएको छ, जसले जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी र अन्य विपदसम्बन्धी जोखिमहरूलाई प्राथमिकता दिएर प्रभावी रूपमा न्यूनिकरण गर्न सक्ने स्थानीय तहको क्षमता विश्लेषण गरिएको छ। यसैसँगै, विपद व्यवस्थापनका लागि कार्ययोजना तयारीका चरणमा जाने छ। अत्यधिकतम सामाग्रीहरूको तयारीका लागि वार्ड र वस्ती स्तरमा स्थानीय विपद व्यवस्थापन समितिको गठन भएको छ र पुनर्गठन गरिएको छ, जसले सामिल अनुसूचिमा उल्लेख गरिएको छ। यी समितिहरूले र अन्य जनशक्तिलाई विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास गर्नु आवश्यक छ। क्षमता विकासको साथै, यस क्षेत्रमा जोखिमहरूको आधारमा वास्तविक खोज र उद्धार गर्ने प्रक्रिया पनि सजिलो हुनेछ। विभिन्न सरकारी र सार्वजनिक संस्थाहरू, स्थानीय सरकार, नागरिक समाज, प्रदेश र संघीय सरकारको सहयोगमा समुदायलाई अनुकूलन हुने क्षमता विकास गर्न अपरिहार्य छ।

५.३ लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण समाहित स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना आवश्यकता विश्लेषण

श्रोतको असमान वितरण संकटासन्नता तथा अनुकूलन क्षमतासँग सम्बन्धित हुन्छ। महिला तथा विपन्नहरूलाई आर्थिक स्रोतमा पहुँच नभएको अथवा नियन्त्रण नगरिएको कारण विपद समयमा जीविकोपार्जन पुनर्स्थापना गर्न असमर्थ हुन्छन्। लैङ्गिक समानता तथा समावेशी विकासका लागि प्रभावकारी कार्ययोजना र आर्थिक स्रोतको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ। तथापि, आर्थिक स्रोतमा पहुँच नभएको, स्वामित्व कमी, कानूनी सुरक्षा र सूचना नभएको, बजारमा पहुँच नभएको, र पारिश्रमिक विनाको सेवामूलक काममा समय बढी खर्च हुने अवरोधले महिलाहरूलाई जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी आर्थिक लाभबाट अझै पनि टाढा रहेको छ। प्रत्येक कार्यक्रममा लैङ्गिक बजेटिङ गरिएको, र कार्यक्रमको प्रत्येक चरणमा लैङ्गिक परीक्षण गरिएको उपयुक्त छ। यसका लागि,

जलवायु परिवर्तन कोषमा लैङ्गिक संवेदनशील मापदण्ड र सूचकहरूको विकास गरिएको छ। महिलाहरूका लागि निर्दिष्ट कार्यक्रमहरू र उल्लेखित सूचकहरूको मूल्यांकनका आधारमा संस्थागत गरिनुपर्ने आवश्यकता छ ।

- विभिन्न लिङ्ग र सीमान्तकृत समूहहरूको कमजोरी र क्षमताहरू पहिचान गर्न लैङ्गिक-संवेदनशील जोखिम मूल्याङ्कनहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
- महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धा र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आवश्यकतालाई विचार गर्ने समुदायमा आधारित प्रारम्भिक चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने ।
- सबै लिङ्ग र सीमान्तकृत समूहहरूको समान प्रतिनिधित्व भएको समुदायमा आधारित विपद व्यवस्थापन समितिहरू स्थापना र प्रशिक्षित गर्नुपर्ने ।
- विद्यालय पाठ्यक्रमहरूमा लैङ्गिक-उत्तरदायी विपद तयारी र प्रतिक्रिया प्रशिक्षणलाई एकीकृत गर्नुपर्ने ।
- महिला तथा संकटासन्न समुदायको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्नका लागि वित्तीय स्रोतमाथिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- सबै विषयगत क्षेत्रहरूका जलवायु मैत्री कार्यक्रम तथा कार्ययोजनाहरूमा महिला तथा संकटासन्न समुदायको लाभांश सुनिश्चित गर्ने संस्थागत प्रणालीको विकास गर्ने ।
- नवीकरणीय ऊर्जा स्रोतहरू जस्तै सौर्य र जलविद्युतको प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्ने, महिला र सीमान्तकृत समूहहरूको समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- नवीकरणीय ऊर्जा प्रणालीको उत्पादन, स्थापना र मर्मतसम्भारमा संलग्न हुन महिलाहरूलाई तालिम र सहयोग प्रदान गर्नुपर्ने ।
- महिलाको नेतृत्वमा रहेका सबै घरपरिवारका लागि भरपर्दो र किफायती ऊर्जाको पहुँच सुनिश्चित गर्न समुदायमा आधारित माइक्रो-ग्रिडहरू स्थापना गर्नुपर्ने ।
- आदिवासी जनजाति, महिला र अन्य सीमान्तकृत समूहहरूको अधिकार र आवश्यकताहरूलाई प्राथमिकता दिने दिगो भूमि र वन व्यवस्थापन अभ्यासहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- महिला र सीमान्तकृत समूहहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्दै पारिस्थितिक प्रणालीको संरक्षण र पुनर्स्थापनाका लागि समुदायको नेतृत्वमा भएका पहलहरूलाई सहजीकरण गर्ने।
- विशेष गरी महिला र युवाहरूको लागि वातावरणीय रूपमा दिगो र समावेशी वैकल्पिक जीविकोपार्जनका अवसरहरू विकास गर्नुपर्ने ।
- जलवायु परिवर्तनबाट स्वास्थ्य क्षेत्रमा परेको लैङ्गिक असरवारे अध्ययन अनुसन्धान गर्ने तथा अनुकूलनका उपायहरूको पहिचान गर्ने । आधारभूत सुविधासहितको लैङ्गिक मैत्री सुरक्षित एवं जलवायु उत्थानशील आवासलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- जलवायु परिवर्तनका कारण विभिन्न क्षेत्रमा परेको लैङ्गिक तथा सामाजिक प्रभावहरूको अध्ययन, अनुसन्धान र लेखाजोखा गरी प्राप्त नतिजालाई नीति निर्माण तथा निर्णय प्रकृत्यासँग समायोजन गर्ने ।

- लैङ्गिक वा सामाजिक-आर्थिक पृष्ठभूमि जोसुकै भए पनि सबै बालबालिकाको गुणस्तरीय शिक्षामा समान पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- अन्धविश्वास र पूराना समस्याग्रत सोचलाई लाई चुनौती दिने र लैङ्गिक समानतालाई प्रवर्द्धन गर्ने लैङ्गिक-संवेदनशील शिक्षण विधि र पाठ्यक्रम सामग्रीहरू प्रवर्द्धन गर्ने ।
- विशेष गरी किशोरीहरू र सीमान्तकृत समूहहरूका लागि भेदभाव र हिंसाबाट मुक्त सुरक्षित र समावेशी सिकाइ वातावरण स्थापना गर्ने ।
- महिला, बालबालिका र अन्य सीमान्तकृत समूहहरूको विशेष स्वास्थ्य आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न प्राथमिक स्वास्थ्य सेवालालाई सुदृढ गर्ने ।
- परिवार नियोजन, मातृ हेरचाह, र एचआईभी/एड्स रोकथाम र उपचारमा पहुँच सहित यौन र प्रजनन स्वास्थ्य सेवाहरू प्रदान गर्ने ।
- लैङ्गिक हिंसा, मानसिक स्वास्थ्य, र अन्य स्वास्थ्य समस्याहरूमा सचेतना अभियानहरू सञ्चालन गर्ने, समुदायमा पुरुष र महिला दुवैलाई लक्षित गर्ने ।

स्थानीय जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्ययोजना तयारी गरिरहेको सन्दर्भमा यस कार्ययोजना मा लैंगिकताका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्दै स्थानीय सरकार तथा यस संग आवद्ध नागरिक समूहको तथा समुदायको भूमिका लाई महत्वपूर्ण मान्न सकिन्छ । जलवायु परिवर्तन संग अनुकूलित भई विपद व्यवस्थापनका लागि समुदाय स्तरबाटै पहल गरिनु र तर्जुमा गरिने कार्ययोजना संगै समायोजन गर्न आवश्यकता रहेको छ ।

५.३.१ जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी लैंगिक तथा सामाजिक समावेशिकरणका लागि स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी

स्थानीय सरकार र नागरिक समूहहरूले लैंगिकताका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्दै जलवायु परिवर्तनको अनुकूलन कार्ययोजनामा जोडी गरिरहेको छ। कार्ययोजना तयारीमा समुदायको भूमिका महत्वपूर्ण मानिएको छ, र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित भएर विपद व्यवस्थापनका लागि समुदाय स्तरमा प्राथमिकता दिइनुपर्छ।

- जलवायु परिवर्तन तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि लैङ्गिक उत्तरदायी पूर्वसूचना प्रणाली स्थापना गर्ने तथा लैङ्गिक तथा सामाजिक मैत्री आवश्यकता पहिचान योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने ।
- जलवायु परिवर्तन सूचना, सामग्री प्रसारसेवा तथा वित्तीय स्रोतहरूमा महिला तथा संकटासन्न समुदायको पहुँच सुनिश्चित गराउने, उद्यम प्रवर्द्धन र लैङ्गिक मैत्री स्थानीय बजार संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- संकटासन्नता तथा लैङ्गिक विश्लेषणका आधारमा लक्षित समूहको पहिचान गरी जीविकोपार्जनका लक्षित कार्यक्रमहरू तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गर्ने ।
- सम्बन्धित समितिका काम हेर्ने शाखाहरूमा कर्मचारी नियुक्ति तथा पदस्थापन गरी उनीहरूको जिम्मेवारीमा परेका कामहरू प्रभावकारी ढंगबाट सम्पादन गर्न अभिप्रेरणा र आवश्यक ज्ञान, सीप र दक्षता अभिवृद्धि गर्ने तालिम प्रदान गर्ने ।

- स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना र कार्यक्रमहरूमा अनिवार्य रूपमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई समेट्ने ।
- स्थानीय तहमा गठन हुने विभिन्न समिति तथा संयन्त्रहरूमा महिला र संकटासन्न समूहहरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने ।
- गाउँ तथा नगरपालिकाहरूमा गठन भएका विषयगत समितिहरूमा जलवायु परिवर्तन र लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण हेर्नको लागि सामाजिक विकास समिति र वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समितिलाई तोक्ने ।
- स्थानीय स्तरमा भएका जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी असल अभ्यासहरूको लैङ्गिक दृष्टिकोणले अभिलेखीकरण गर्ने ।

५.३.२ नागरिक समाज संगठनहरू, गैर-सरकारी संस्थाहरू र समुदायमा आधारित संस्थाहरूको भूमिका

नागरिक समाज संगठनहरू - CSOs, गैर-सरकारी संस्थाहरू -NGOs र समुदायमा आधारित संस्थाहरू - CBOs_ ले स्थानीय अनुकूलन कार्य योजना - LAPAs लाई विभिन्न तरिकामा कार्यान्वयन गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छन्

- सामुदायिक संलग्नता : नागरिक समाज संगठनहरू, गैर-सरकारी संस्थाहरू, / समुदायमा आधारित संस्थाहरू को प्रायः स्थानीय समुदायहरूसँग बलियो सम्बन्ध हुन्छ। तिनीहरूले स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना को विकास र कार्यान्वयनमा अर्थपूर्ण समुदाय संलग्नतालाई सहज बनाउन सक्छन्। यो संलग्नताले अनुकूलन प्रयासहरू उनीहरूले सेवा गर्ने समुदायहरूको प्राथमिकता, आवश्यकता र ज्ञानसँग मिल्दोजुल्दो छ भनी सुनिश्चित गर्दछ।
- क्षमता निर्माण : यी संस्थाहरूले प्रायः स्थानीय समुदाय स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयनमा संलग्न सरकारी निकायहरूको क्षमता निर्माण गर्न तालिम, कार्यशालाहरू र शैक्षिक कार्यक्रमहरू प्रदान गर्छन्। यो क्षमता निर्माणमा जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूबारे ज्ञान वृद्धि गर्ने, अनुकूलन रणनीतिहरू विकास गर्ने र प्रकोपको तयारीमा सुधार गर्ने समावेश हुन सक्छ।
- वकालत र जागरूकता : नागरिक समाज संगठनहरू, गैर-सरकारी संस्थाहरू, / समुदायमा आधारित संस्थाहरू ले स्थानीय स्तरमा जलवायु-अनुकूल नीति र अभ्यासहरूको वकालत गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन्। तिनीहरूले अनुकूलन उपायहरूको महत्त्वको बारेमा चेतना जगाउँछन्, स्रोतहरू परिचालन गर्छन्, र समुदायहरूमा दिगो अभ्यासहरू प्रवर्द्धन गर्छन्। यो वकालतले स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयनको लागि राजनीतिक इच्छाशक्ति र समर्थन बढाउन सक्छ।
- प्राविधिक विशेषज्ञता : धेरै नागरिक समाज संगठनहरू, गैर-सरकारी संस्थाहरू, / समुदायमा आधारित संस्थाहरू सँग वातावरण संरक्षण, कृषि, पानी व्यवस्थापन, र विपद् जोखिम न्यूनीकरण जस्ता क्षेत्रहरूमा प्राविधिक विशेषज्ञता छ। तिनीहरूले ीव्ब कार्यान्वयनमा बहुमूल्य ज्ञान र सीपहरू योगदान गर्न सक्छन्, जसमा जोखिम मूल्याङ्कनहरू सञ्चालन गर्ने, प्रारम्भिक चेतावनी प्रणालीहरू विकास गर्ने, र प्रकृतिमा आधारित समाधानहरू लागू गर्ने समावेश छ।

- अनुगमन र मूल्याङ्कन : यी संस्थाहरूले प्रायः स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजना को प्रभावकारिताको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न भूमिका खेल्छन्। तिनीहरू डेटा सङ्कलन गर्छन्, प्रगति मूल्याङ्कन गर्छन्, र सुधारका लागि रिक्तता वा क्षेत्रहरू पहिचान गर्छन्। यो प्रतिक्रिया लूपले समयसँगै परिवर्तनशील परिस्थिति र सामुदायिक आवश्यकताहरूको लागि अनुकूलन प्रयासहरू उत्तरदायी रहने सुनिश्चित गर्न मद्दत गर्दछ।
  - स्रोत परिचालन : नागरिक समाज संगठनहरू, गैर-सरकारी संस्थाहरू, / समुदायमा आधारित संस्थाहरू प्रायः स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयनलाई सहयोग गर्न वित्तीय र प्राविधिक स्रोतहरू परिचालन गर्न संलग्न हुन्छन्। तिनीहरूले दाताहरूबाट कोष खोज्न सक्छन्, सरकारी एजेन्सीहरू वा निजी क्षेत्रका संस्थाहरूसँग साभेदारी गर्न, र आर्थिक अनुकूलन परियोजनाहरूमा सामुदायिक योगदानहरूको लाभ उठाउन सक्छन्।
  - सञ्जाल र सहयोग : यी संस्थाहरूले स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयनमा संलग्न विभिन्न सरोकारवालाहरूबीच नेटवर्किङ र सहकार्यलाई सहज बनाउँछन्। तिनीहरूले सूचना साभेदारी, गतिविधिहरूको समन्वय, र उत्कृष्ट अभ्यासहरूको आदानप्रदानलाई बढावा दिन्छ। यो सहयोगी दृष्टिकोणले तालमेललाई बढावा दिन्छ, प्रयासहरूको दोहोरोपन घटाउँछ, र अनुकूलन पहलहरूको प्रभावलाई अधिकतम बनाउँछ ।
- संक्षेपमा, नागरिक समाज संगठनहरू, गैर-सरकारी संस्थाहरू, / समुदायमा आधारित संस्थाहरू ले स्थानिय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न, सामुदायिक लचिलोपनमा योगदान पुऱ्याउन र स्थानीय स्तरमा जलवायु परिवर्तनमा दिगो अनुकूलनलाई बढावा दिन विभिन्न र पूरक भूमिका खेल्छन्।

५.४ सिस्ने गाँउपालिका स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना ०७९/०८० देखि ०८१/०८२ सम्म

तालिका १५: स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना

क्र.सं.	कृयाकलाप	स्थान	ईकाई	परिमाण	रुपैया हजारमा												सम्भावित सहयोगी निकाय
					अनुमानित	०८२/०८३		०८३/०८४		०८४/०८५		०८५/०८६		०८६/०८७		कुल जम्मा	
					दर	परिमाण	जम्मा	परिमाण	जम्मा	परिमाण	जम्मा	परिमाण	जम्मा	परिमाण	जम्मा		
१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा																	
1.1	फलफुल खेती विस्तार	वडा नं. ७ र ८ भित्र	घरधुरी	600	20	100	4000	100	4000	100	4000	100	4000	200	8000	24000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
1.2	तरकारी खेती का लागि जाली सहितको तथा प्लाष्टिक घर निर्माण,	वडा नं. ६ को छिप्रिदह तलको भेग	घरधुरी	500	25	100	2500	100	5000	100	5000	100	5000	100	5000	22500	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
1.3	कृषि उपज संकलन केन्द्र	सिस्नेरी, चिसापानी, कमलदह, धाउन्ने	स्थान	4	200	1	200	1	200	1	200	1	200			800	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
1.4	पशु उपचार शिविर (घुम्ती शिविर)	गाँउपालिका क्षेत्र भित्र	पटक	5	300	1	300	1	300	1	300	1	300	1	300	1500	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
1.5	तरकारी तथा फलफुल खेती नर्सरी स्थापना	वडा नं. ६ को छिप्रिदह तलको भेग र वडा नं. ५को वरीपरी	वटा	3	200	1	200	1	200	1	200					600	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय

1.6	कृषि औजार वितरण (मिनि टिलर, श्रेसर, वडिजो क्यास्ट्रचर)	पालिका भित्रका कृषक हरू	वार्षिक	5	2000	1	2000	1	2000	1	2000	1	2000	1	2000	10000	सिस्ने गाउँपालिका, दातु निकाय, प्रादेशिक मन्त्रालय
1.7	कृषि उत्पादन तथा भण्डारण तालिम	गाउँपालिका क्षेत्र भित्र	वार्षिक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातु निकाय
1.8	कृषि तथा बाली विमा	गाउँपालिका क्षेत्र भित्र	वार्षिक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका
1.9	पशुविमा	गाउँपालिका क्षेत्र भित्र	पटक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका
1.10.	थोपा सिंचाई	पोखरा, दादिङ्ग तथा अन्य आवश्यक क्षेत्रमा	पटक	5	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	5000	सिस्ने गाउँपालिका
1.11	माटो परिक्षण	गाउँपालिका क्षेत्र भित्र	बटा	10	1000	2	2000	2	2000	2	2000	2	2000	2	2000	10000	सिस्ने गाउँपालिका
1.12	नश्ल सुधार कार्यक्रम	गाउँपालिका क्षेत्र भित्र	घरघुरी	600	50	100	7500	100	7500	100	7500	100	7500	100	7500	37500	सिस्ने गाउँपालिका
1.13	रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा जडिबुटी संरक्षण	सवै वडामा	बडा	8	200	3	600	3	600	2	400					1600	सिस्ने गाउँपालिका
जम्मा							20900		23400		23200		22600		26400	116500	
,२ बन, जैविक विविधता तथा जलाधार संरक्षण																	

2.1	वृक्षारोपण	वडा ३ मा पोखरा देखि घारीमा बाँस वृक्षारोपण, वडा १ कोपाखापानी ठुलो सिस्नेमा, वडा २ को माथिल्लो किदा , आरिवाड , रडगेनी,सुद्रि, गुडु, तल्लो किदा बस्ती, कुचिवाड, वडा ४ को अमलाचौरको माथिल्लो बस्ती, रातमाटा, किमचौर, वडा ६ को खोपीचौर, पाखागाउँ, वडा ७ को नथिगार, गोठीचौर, सानचौर माधारा, तीनधारा, सिस्नेरी, पाखागाउँ, कुवावाटो, कुटुम्बरी डाँडा, लिस्नीडाँडा, वडा ८ को गोत्ले, सानीभेरी, मराइ, भुरुङ्गा, बतासेडाँडा	स्थान	30	100	6	500	6	100	6	500									1100	
2.2	ग्याबिन निर्माण	कौछे, पहिरो	वटा	५०० घमि					1	50000										50000	संघ, प्रदेश, संघ संस्थाहरु
2.3	तटबन्धन	गोत्ले	वटा	६०० घमि							1	7000								7000	संघ, प्रदेश, संघ संस्थाहरु

2.4	ग्याविन निर्माण	वडा ३ खहरे खोला	वटा	३०० घमि				1	3000							3000	संघ, प्रदेश, संघ संस्थाहरु
2.5	रचारज पोखरी निर्माण	वडा नं ७, ४ र ५	वटा	४	1500	1	1500	1	1500	1	1500	1	1500			6000	प्रदेश, सिस्ने गापा, संघ संस्थाहरु
2.6	अग्नी नियन्त्रण रेखा निर्माण	वडा ७ पाठाकाटने	वटा	१५०० मि												0	सिस्ने गाउँपालिका
2.7	पानीको मुहान पुन निर्माण तथा संरक्षण	वडा नं ६, ८ र ५	वटा	१०	1800	2	3600	2	3600	2	3600	2	3600	2	3600	18000	प्रदेश, सिस्ने गापा, संघ संस्थाहरु
2.8	पानी पोखरी निर्माण	वडा ८ नौमुल	वटा	3	200			3	600							600	सिस्ने गापा
2.9	ग्याविन निर्माण	वडा ८ माथिल्लो जामाखोला र किँगरी खोला	वटा	2	750	1	7500	1	7500							15000	प्रदेश, सिस्ने गापा, संघ संस्थाहरु
							13100		66300		12600		5100		3600	100700	
३ स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई																	
3.1	गर्भवती महिला जाँच ANC Package आवश्यक अनुसार निशुल्क गर्ने	सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा	पटक	4	400	1	400	1	400	1	400	0	0			1200	गाउँपालिका
3.2	सुरक्षित गर्भपतन सेवा सम्बन्धि अभिमुखीकरण तथा स्वास्थ्य संस्था	वडा स्तरको आमा समूह		8				8	200							200	गाउँपालिका, IPAS, KIDS

3.3	स्वास्थ्य संस्था सेवा प्रदायक सुचिकरण तथा MA तालिम	सवै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा		5	40		2	80	3	120					200	गाउँपालिका, IPAS, KIDS
3.4	किशोर किशोरीमैत्री स्वास्थ्य संस्था प्रमाणिकरण तथा व्यवस्थापन कार्यक्रम	सवै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा		5	250	1	250								250	सम्बन्धित संघ संस्थाहरु
3.5	आइ खस्ने समस्याको स्क्रिनिङ, व्यवस्थापन तथा उपचार	समुदायस्तर तथा स्वास्थ्य संस्था		4	200		2	200	2	200					400	गाउँपालिका, स्वास्थ्य कार्यालय
3.6	परम्परागत तथा धार्मिक उपचार पद्धतीका अगुवाहरु (Traditional healers) लाई अभिमुखिकरण	वडा नम्बर १		1	500	1	500								500	गाउँपालिका तथा अन्य निकाय
3.7	स्वास्थ्य चौकी विस्तार	आवश्यक वडाहरुमा	वटा	3	3000	1	3000	1	3000	1	3000				9000	गाउँपालिका, प्रदेश

3.8	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	कमलदह, छिप्रिदह, सिस्नेरी तथा आवश्यक ठाउँहरुमा	बटा	4	1500	2	3000	1	1500	1	1500						6000	स्वास्थ्य तथा खानेपानी कार्यालय, वडा तथा सिस्नेगाँउपालिका, प्रदेश तथा संघिय सरकार, संघ संस्था तथा सरोकारवाला
3.9	पुर्ण सरसफाई अभियान कार्यक्रम	पालिका भित्र	वार्षिक	5	100	1	100	1	100	1	100	1	100	1	100	1	500	” ”
3.10.	फोहर संकलन तथा व्यवस्थापन (डस्टविन राख्ने)	कमलदह, छिप्रिदह, सिस्नेरी तथा आवश्यक ठाउँहरुमा	स्थान	10	100	2	200	2	200	2	200	2	200	2	200	2	1000	स्वास्थ्य तथा खानेपानी कार्यालय, वडा तथा सिस्नेगाँउपालिका, संघ संस्था तथा सरोकारवाल
3.11	स्वास्थ्य केन्द्र तथा सेवा विस्तार	दादिङ्ग तथा आवश्यक ठाउँमा	बटा	2	3000	0	0	0	0	1	3000	1	3000				6000	स्वास्थ्य तथा खानेपानी कार्यालय, वडा तथा सिस्नेगाँउपालिका, प्रदेश तथा संघिय सरकार, संघ संस्था

3.12	स्वास्थ्य शिविर	गाँउपालिका भित्र घुम्ति	पटक	5	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	5000	जनस्वास्थ्य कार्यालय, सिस्नेगाँउपालिका, प्रदेश तथा संधिय सरकार, संघ संस्था
3.13	खानेपानी व्यवस्थापन	बडा ३ को ४ बडा टोलमा	स्थान	4	400	1	200	1	1000	1	1000	1	1000			3200	सिस्ने गाउँपालिका
3.14	महिला स्वास्थ्य परिक्षण शिविर	बडाका विभिन्न स्थान गाँउपालिका क्षेत्रभित्र	वार्षिक	5	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	5000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
जम्मा							9650		8680		11520		6300		2300	38450	
४ विपद व्यवस्थापन																	
4.1	सामुदायिक विपद व्यावस्थापन स्वयंसेवक तालिम	बडा तथा वस्तीका वस्तीस्तरमा	बटा	5	500	1	500	1	500	1	500	1	500	1	500	1500	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय, रेडक्रस
4.2	वर्षामापन केन्द्र स्थापना सुचना विस्तार	सिस्नेरी, कमलदह, पोखरा	बटा	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	600	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय, रेडक्रस
4.3	पहिरो नियन्त्रण	कौछे, गोत्ले तथा पालिकाका आवश्यक स्थानमा	स्थान	18	3000	3	9000	3	9000	3	9000	3	9000	4	12000	27000	संघ, प्रदेश, संघ संस्थाहरु

4.4	पुर्व सुचना प्रणली स्थापना तथा व्यावस्थापन	पालिका भित्र आवश्यक स्थानमा	वटा	5	300	1	300	1	300	1	300	1	300	1	300	900	संघ, प्रदेश, संघ संस्थाहरु
4.5	भलकुला निर्माण तथा जैविक तटबन्ध	पालिका भित्रका आवश्यक स्थानमा	स्थान	20	300	5	1500	5	1500	5	1500	5	1500			4500	प्रदेश, संघ संस्थाहरु
4.6	भूउपयोग नीति निर्माण र कार्यान्वयन	सिस्ने गापा	वटा	1	1500	1	1500									1500	सिस्ने गाउँपालिका
जम्मा							13000		11500		11500		11500		13000	60500	
५ उद्योग, यातायात तथा भौतिक पूर्वाधार																	
5.1	सुन्तला पुसोधन तथा जुस उद्योग स्थापना	वडा नं ७ र ८ भित्र	वटा	6	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	2000	6000	उद्योगी, सिस्ने गापा, कृषि ज्ञान केन्द्र, दातृ निकाय, प्रदेश तथा संघिय सरकार
5.2	विद्यालय भवन निर्माण	पालिका भित्रका आधारभुत तथा माध्यामिक विद्यालय	वटा	30	4000	6	24000	6	24000	6	24000	6	24000	6	24000	120000	सिस्ने गापा, प्रदेश तथा संघिय सरकार, शिक्षा मन्त्रालय
5.3	मसला प्रशोधन उद्योग	वडा नं. ५ र ६	वटा	2	1000	1	1000	1	1000	0	0					2000	उद्योगी, वडा तथा सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय, प्रदेश तथा संघिय सरकार

5.4	फर्निचर उद्योग	वडा नं. ५ र ६ तथा पालिकाभिन्न	वटा	5	3000	1	3000	1	3000	1	3000	1	3000	1	3000	15000	उद्योगी, वडा तथा सिस्ने गाँउपालिका, दातृ निकाय, प्रदेश तथा संघिय सरकार
5.5	दाना उद्योग	वडा नं. ५ वा ६ भित्र	वटा	1	2500	0	0	1	2500	0	0					2500	उद्योगी, वडा तथा सिस्ने गाँउपालिका, दातृ निकाय, प्रदेश तथा संघिय सरकार
5.6	अचार उद्योग	आवश्यकता अनुसार	वटा	3	2000	1	2000	1	2000	1	2000					6000	उद्योगी, वडा तथा सिस्ने गाँउपालिका, दातृ निकाय, प्रदेश तथा संघिय सरकार
							31000		33500		30000		28000		29000	151500	
६ पर्यटन एवम् प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा																	

6.1	सिस्ने हिमाल पैदलमार्ग स्तरउन्नती	वडा नं २ देखि सिस्ने हिमाल सम्म	वटा	1	5000	1	2000	1	2000	1	1000						5000	सिस्ने गाँउपालिका, वडा कार्यलय, पर्यटन बोर्ड संस्कृति तथा मन्त्रालय, प्रदेश तथा संघिय सरकार, दातृ निकाय
6.2	कमलदह स्तरउन्नती	कमलदह रुकुमकोट	वटा	1	3000	1	1000	1	1000	1	1000						3000	सिस्ने गाँउपालिका, वडा कार्यलय, पर्यटन बोर्ड संस्कृति तथा मन्त्रालय, प्रदेश तथा संघिय सरकार, दातृ निकाय
6.3	देउराली ओडार संरक्षण तथा प्रचारप्रसार	वडा नं ५	वटा	1	3000	0	0	1	3000	0	0						3000	सिस्ने गाँउपालिका, वडा कार्यलय, पर्यटन बोर्ड संस्कृति तथा मन्त्रालय, प्रदेश तथा संघिय सरकार, दातृ निकाय

6.4	तातोपानी संरक्षण तथा प्रचारप्रसार	वडा नं. ३ पोखरा	वटा	1	3000	1	3000	0	0	0	0						3000	सिस्ने गाँउपालिका, वडा कार्यलय, पर्यटन बोर्ड संस्कृति तथा मन्त्रालय, प्रदेश तथा संघिय सरकार, दातृ निकाय
6.5	शहिदपार्क संरक्षण तथा प्रचारप्रसार	वडा नं. ५	वटा	1	3000	0	0	1	3000	0	0						3000	सिस्ने गाँउपालिका, वडा कार्यलय, पर्यटन बोर्ड संस्कृति तथा मन्त्रालय, प्रदेश तथा संघिय सरकार, दातृ निकाय
6.6	गुप्त दह संरक्षण तथा प्रचारप्रसार	वडा नं १ लिरुमारे	वटा	1	5000	1	1000	1	2000	1	2000						5000	सिस्ने गाँउपालिका, वडा कार्यलय, पर्यटन बोर्ड संस्कृति तथा मन्त्रालय, प्रदेश तथा संघिय सरकार, दातृ निकाय
जम्मा							7000		11000		4000						22000	

७ लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीता, जीविकोपार्जन र सुशासन

7.1	युवा स्वरोजगार तालिम (रुचि क्षमता र आवश्यकताका आधारमा)	गाउँपालिका भित्र	वार्षिक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
7.2	अल्लो प्रशोधन तथा महिला आयआर्जन तालिम	वडा ६ र ५ तथा अन्य स्थानमा	वार्षिक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, उधोग वाणिज्य महासंघ
7.3	किशोरा किशोरी मैत्री सुचना केन्द्र स्थापना	वडा स्तरमा	वार्षिक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
7.4	युवा क्लब स्थापना तथा संजालीकरण तथा व्यावस्थापन		पटक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, जिल्ला खेलकुद समिति दातृ निकाय
7.5	खेलकुद प्रतियोगिता	वडा तथा वस्तीहरुमा	पटक	5	500	1	500	1	500	1	500	1	500	1	500	2500	सिस्ने गाउँपालिका
7.6	लैंगिक हिंसा तथा सामाजिक समावेशीकरण सचेतना कार्यक्रम	गाउँपालिका भित्र	पटक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय

7.7	हाटवजार स्थापना	पालिका भित्र आवाश्यक स्थानमा	वटा	5	2000	1	2000	1	2000	1	2000	1	2000	1	2000	10000	सिस्ने गाउँपालिका, प्रदेश
7.8	वेमौसमी तरकारी खेति	पालिका भित्र आवाश्यक स्थानमा	वार्षिक	5	3000	1	3000	1	3000	1	3000	1	3000	1	3000	15000	सिस्ने गाउँपालिका, प्रदेश
7.9	नगदे वाली विस्तार कार्यक्रम	पालिका भित्र आवाश्यक स्थानमा	जना	5	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	1	1000	5000	सिस्ने गाउँपालिका, प्रदेश
जम्मा							7500		7500		7500		7500		7500	37500	
द जनचेतना अभिवृद्धि तथा क्षमता विकास																	
8.1	विपद प्रतिकार्यका लागि सामुदायिक पहल	सवै वडा तथा वस्तीका कार्यदलहरु.	कार्यदल	6	500	1	500	1	500	1	500	1	500	1	500	2500	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
8.2	प्राथमिक उपचार तालिम	प्राथमिक उपचार कार्यदल तथा स्वयंसेवक	पटक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
8.3	नेतृत्व विकास क्षमता विकास तालिम	गाउँपालिका, युवा तथा नयाँ नेतृत्व	वार्षिक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
8.4	महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका प्रोत्साहन	पालिकाका महिला स्वयं सेविका	वार्षिक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय

8.5	क्षमता विकास तथा स्वरोजगार सहयोग (दलित, एकल महिला तथा पछाडी पारिएका)	पालिका भित्र आवश्यक स्थानमा	वार्षिक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
8.6	अवलोकन भ्रमण	आमासमुह, कृषक समुह, विषयगत शाखा, तथा जनप्रतिनिधीहरु	पटक	5	500	1	500	1	500	1	500	1	500	1	500	2500	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
8.7	सिलाई, व्युटिशियन, प्लम्बर, सिकर्मी डकर्मी, तालिम	गाँउपालिका भित्र	पटक	5	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1	200	1000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
8.8	आयआर्जन सम्बन्धी तालिम तथा सहयोग	गाँउपालिका भित्र	पटक	5	500	1	500	1	500	1	500	1	500	1	500	2500	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
8.9	योजना अनुगमन मुल्यांकन	आयोजना स्थल	पटक	5	300	1	300	1	300	1	300	1	300	1	300	1500	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
जम्मा							2800		2800		2800		2800		2800	14000	सिस्ने गाउँपालिका, दातृ निकाय
९ जलश्रोत तथा उर्जा																	
9.1	सिँचाइ आयोजना	आवश्यक ठाउँहरुमा	स्थान	10	3000	2	6000	2	6000	2	6000	2	6000	2	6000	30000	संघ, प्रदेश

9.2	बोजेरी देखि बागेधारा घडेरी टाकुरा सम्म सिंचाइ कुलोको निर्माण	वडा ३ पोखरा	वटा	1	3000	1	3000										3000	प्रदेश, सिस्ने गापा, जलस्रोत मन्त्रालय, दातृ निकाय
9.3	वडा ८ लम्पाकोट देखि गाउ सम्म सिंचाइ कुलोको निर्माण	वडा ८	वटा	1	3000			1	3000								3000	प्रदेश, सिस्ने गापा, जलस्रोत मन्त्रालय, दातृ निकाय
9.4	मुहान संरक्षण समितिलाई खानेपानी सुरक्षा सम्बन्धि अभिमुखिकरण	गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै समितिलाइ	समिति	9	30	9	270										270	सिस्ने गाउँपालिका
9.5	सिंचाइ कुलो स्तरोन्नती	गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै	वटा	10	1000	2	2000	2	2000	2	2000	2	2000	2	2000		10000	सिस्ने गाउँपालिका, वडा
9.6	विद्युत विस्तार	वडा नं १ सिस्नेमा	वटा	1	5000	1	5000										5000	सिस्ने गाउँपालिका, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, उर्जा मन्त्रालय

9.7	विधुत विस्तार	वडा नं २ को विधुत नपुगेको स्थानमा	वटा	1	2000			1	2000								2000	सिस्ने गाउँपालिका, नेपाल विधुत प्राधिकरण, उर्जा मन्त्रालय	
9.8	ट्याङ्की तथा पाइपलाइन विस्तार	वडा नं ५ को सबैतिर	स्थान	1	5000				5000								5000	प्रदेश, सिस्ने गापा, जलस्रोत मन्त्रालय, दातृ निकाय	
9.9	सुधारिएको चुल्हो विस्तार कार्यक्रम	गाँउपालिका क्षेत्रभित्र	वटा	250	30	50	150	50	150	50	150	50	150	50	150		750	उर्जा मन्त्रालय, वैकल्पिक उर्जा प्रवर्धन केन्द्र, सिस्ने गाउँपालिका	
9.10.	रिभर ट्रेनिङ्ग निर्माण	वडा २, ३, ४, ६, ७ र ८	वटा	10	1000	2	5000	2	5000	2	5000	2	5000	2	5000		25000		
जम्मा							21420		23150		13150		13150		13150		84020		
कुल जम्मा							126370		187830		116270		96950		97750		625170		

परिच्छेद ६

जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण मूलप्रवाहिकरण

जलवायु परिवर्तन अनुकूलन विपद् व्यवस्थापनको समन्वयलाई सुनिश्चित गर्न स्थानीय, प्रदेश र संघीय सरकारहरू जस्ता विभिन्न स्तरहरूमा नीति, नियम, कार्यविधि, रणनीति, अल्पकालीन योजनाहरू र वार्षिक कार्ययोजनाहरू परिमार्जन गर्न आवश्यक छ। स्थानीय कार्ययोजना प्रक्रियामा चुनौतिहरू आउन सक्ने भए तापनि स्थानीय सरकारहरूले बिना अवरोध सक्रिय रूपमा सहभागी हुनु अनिवार्य छ। बहुवर्षीय योजना लगायत दीर्घकालीन योजनाहरूलाई प्रदेश र संघीय स्रोतबाट समन्वय गरी बजेट तर्जुमा गरी विभिन्न तहको सरकारको नियमित अनुगमन र सहयोगमा बजेट विनियोजन गर्नुपर्छ। सामुदायिक वा वडा तहमा जलवायु र प्रकोप सम्बन्धी कार्ययोजनाहरूलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ र विपद् र जलवायु सम्बन्धी विचारहरूलाई नीति तथा विकास कार्ययोजनाहरूमा मूलप्रवाहिकरण गरी वार्षिक स्थानीय योजना, बजेट र मूल्याङ्कनमा नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन र समावेश गर्नुपर्छ।

६.१ आवधिक योजना तथा विकासका नीतिहरूमा मूलप्रवाहिकरण

गाउँपालिकाले विभिन्न किसिमका विकास निर्माणका कार्यहरू गरे तापनि जलवायु परिवर्तनलाई केन्द्रमा राखेर काम गरेको छैन। जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापनलाई कहीं कतैबाट मूलप्रवाहिकरण गरेको थिएन। स्थानीय तहमा सूचनाको पहिचान, जोखिम मूल्याङ्कन, स्रोतको उपलब्धता, गुणस्तर र स्रोतको पहुँच र अनुकूलन र जोखिम न्यूनीकरणको आवश्यकताको पहिचानका आधारमा गाउँपालिकाले जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका लागि बृहत् योजना र नीतिहरू निर्माण गर्नेछन्। विकास योजनाहरूमा मूलप्रवाहिकरण अनुरूप जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापनको संस्थागत मूलप्रवाहिकरण र जलवायुसम्बन्धी विभिन्न योजना र नीतिहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ। परिवार, समुदाय, बस्ती, वडा र गाउँपालिकालाई सरकारी र गैरसरकारी दुवै स्रोतको उपयोग गरी अनुकूलन र प्रभावकारी रणनीति लागू गर्नका लागि आफ्नो प्राथमिकता अभिव्यक्त गर्न आवश्यक छ। जलवायु परिवर्तनको विश्लेषण, अनुकूलन र जोखिम न्यूनीकरणका रणनीतिहरूलाई स्थानीय र दीर्घकालीन योजनाहरूमा एकीकृत गरिनेछ। राष्ट्रिय र प्रादेशिक योजना आयोगहरूले जलवायु प्रतिरोधात्मक लक्ष्य र रणनीतिहरूलाई स्थिति कागजात र दीर्घकालीन विकास योजनाहरूको आधारमा दीर्घकालीन विकास योजनाहरूमा एकीकृत गर्नेछन्। प्राविधिक कार्यान्वयनका लागि जटिल समन्वय र धेरै स्रोतहरू आवश्यक पर्ने योजनाहरू कार्यान्वयन गर्ने, धेरै वर्षसम्म फैलिएको र दीर्घकालीन योजनाहरूमा एकीकृत गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ। दीर्घकालीन योजनामा समेटिएका जलवायु परिवर्तन अनुकूलन पहलको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय र प्रदेश सरकार र संघीय सरकारबीच समन्वय आवश्यक छ। सरकारी निकायहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, विकास साभेदारहरू र निजी क्षेत्रका सरोकारवालाहरूलाई समावेश गरी स्थानीय विकास नीति र रणनीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्न नक्सा र चार्ट तयार गरिनेछ। स्थानीय शासन ऐन, २०७४ को दफा १०, दफा ७० बमोजिम गाउँपालिका र नगरपालिकाले स्थानीय कानून बमोजिम विशेष कोष स्थापना गरी स्थानीय संचित कोषबाट विपद् व्यवस्थापन र आर्थिक सहायतामा उपयोग गर्न सक्नेछन्। स्थानीय शासन ऐन, २०७४ ले दिएको अधिकारको उपयोग गरी गाउँपालिका क्षेत्राधिकारभित्र रहेका प्राकृतिक तथा मानव निर्मित विपद् र अप्रत्याशित परिस्थितिबाट उत्पन्न हुने विशेष परिस्थितिलाई नियन्त्रण गर्न विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्न सक्नेछ। यसरी गाउँपालिकाले विपद् व्यवस्थापन तथा आर्थिक सहायता कोष व्यवस्थापन तथा सञ्चालन कार्यविधि, २०७४ बमोजिम गाउँपालिका र विभिन्न वडाहरूमा विपद् व्यवस्थापन तथा आर्थिक सहायता कोष सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ।

६.२ स्थानीय तहको वार्षिक कार्ययोजना, बजेट तर्जुमा र अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण

अनुकूलन योजना र विकासका साथै क्षेत्रगत योजनाहरू बीचको समन्वय सुनिश्चित गर्न वडा तथा गाउँपालिकाका प्रतिनिधि, राजनीतिक दल, अन्य सरोकारवालाहरूले अनुकूलन योजनाको मस्यौदा तयार गर्ने चरणदेखि छलफल र समन्वयमा संलग्न भएका छन्। निजी तथा गैरसरकारी दुवै सेवा प्रदायक संस्थाहरूसँग प्रस्तुति र छलफल गरी तिनीहरूका योजनाहरूलाई समग्र अनुकूलन ढाँचामा एकीकृत गर्न सञ्चालित गरियो। सिस्ने गाउँपालिकाका प्रत्येक वडाले स्थानीय राजनीतिक दल, सामाजिक संघसंस्था र सामुदायिक वन उपभोक्ता समिती लगाएतको समूहसँग व्यापक छलफल गरी अनुकूलन कार्य योजना तयार पारेका छन्। गाउँपालिकाले स्वीकृत गरेपछि यी योजना कार्यान्वयनमा आउनेछन्। वार्षिक पालिका योजनाहरूमा समावेश नगरिएका अनुकूलन कार्य योजनाहरू नियमित अनुवाद प्रक्रियाबाट गुज्रनेछन् र अनुकूलन प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्न जिल्ला समन्वय समिति, सम्बन्धित विषयगत कार्यालयहरू र अन्य सरोकारवालाहरूलाई प्रस्तुत गरिनेछ। आगामी दिनमा गाउँपालिकाका दीर्घकालीन र वार्षिक योजनाहरूमा अनुकूलन योजनाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ। योजना समन्वयका लागि निम्न क्रियाकलापहरू पहिचान गरिएको छः

क) तत्काल गर्नुपर्ने

- कार्ययोजनाको बारेमा जनजागरण अभियान थाल्ने।
- प्रभावकारी कार्यान्वयनको निमित्त सहयोग र सहकार्यका लागि कार्ययोजनाका गतिविधिहरूलाई सम्बन्धित सरोकारवालाहरू र अन्य सम्बन्धित पक्षहरूसामु पेश गरि पुर्याउने।

ख) कार्ययोजना तर्जुमा प्रक्रियाको आवश्यक तयारी तथा जिम्मेवारी

तालिका १६ कार्ययोजना तर्जुमा प्रक्रियाको आवश्यक तयारी तथा जिम्मेवारी

कार्ययोजना तर्जुमाको स्तर	आवश्यक तयारी	जिम्मेवारी
टोल बस्ती स्तर	यस कार्ययोजना बमोजिम आ-आफ्नो टोल बस्तीमा प्राथमिकतामा परेका योजनाहरू निर्धारित ढाँचामा पेश गर्ने।	सम्बन्धित टोल बस्तीबाट पालिकामा प्रतिनिधित्व गर्ने व्यक्ति (वडा सदस्य, उपभोक्ता, स्थानीय नेतृत्व वा प्रभावित समुदाय वा सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रको व्यक्ति)
वडा स्तर	विभिन्न वस्ती तथा वडासँग सम्बन्धित कार्यक्रम भए सबैसँग समन्वय गर्नुपर्ने, वडा परिषद वाट अनुमोदन गर्ने गराउने, गाँउ परिषदबाट अनुमोदन गराउन पहल गर्ने।	वडा अध्यक्ष, सचिव वा तोकिएको व्यक्ति, वडा समितिका सदस्यहरू, वडा, विपद व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरू

कार्ययोजना तर्जुमाको स्तर	आवश्यक तयारी	जिम्मेवारी
गाँउपालिका स्तरमा	गाँउपालिका बैठक मा छलफल गर्ने तथा परिषदबाट अनुमोदन गराउन पहल गर्ने	कार्यपालिका सदस्यहरु, स्थानीय विपद व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरु, राजनितिक दलका प्रतिनिधि
विषयगत क्षेत्रका योजनाहरु	जस्तै: •वन संग सम्बन्धित योजनाहरु सामुदायिक वनउपभोक्ता समूहको साधारणसभा पूर्व नै कार्यसमितिमा पेश •माथिल्लो स्तरमा लैजानुपर्ने योजना भएपनि सम्बन्धित निकायको तल्लो तह (जस्तै: सब डिभिजन वन कार्यालय) को सिफारिस •सेक्टर स्तरको योजना तर्जुमा प्रक्रियामा पेश	सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रसँग सम्बन्धित तथा अनुभवी व्यक्ति भएमा राम्रो
विभिन्न परियोजनाहरु	परियोजनाका तल्लो तहका योजना तर्जुमा प्रक्रियामा वा सोभै परिको पायकको कार्यालयमा निर्धारित ढाँचामा कार्यक्रम पेश	परियोजनाका स्थानीय सामाजिक परिचालक तथा कर्मचारी मार्फत

६.३ लैंगिक सामाजिक तथा संरक्षण समावेशिकरण मूलप्रवाहीकरणमा समितिको भुमिका

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी विभिन्न कार्ययोजना, कार्यक्रम र नीतिहरू निर्माण गर्दा महिला, दलित, विपन्न र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका साथै सीमान्तकृत र जोखिममा परेका समूहहरूलाई समावेश गर्नु आवश्यक हुनेछ। लैङ्गिक, सामाजिक र संरक्षण समावेशी सुनिश्चित गर्न समुदायहरू जलवायु परिवर्तनका कारण बढ्दो जोखिमको सामना गरिरहेका समुदायहरूलाई पनि विशेष ध्यान दिनुपर्छ। समावेशी कार्ययोजनाले स्थानीय जोखिम, स्रोतको उपलब्धता, सामुदायिक क्षमता, र अनुकूलन र न्यूनीकरण आवश्यकताहरूको मूल्याङ्कनका आधारमा सामुदायिक स्तरका विभिन्न विकास गतिविधि र कार्यक्रमहरूमा जलवायु परिवर्तनका विचारहरूको पहिचान र एकीकरणलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ। यसका लागि स्थानीय विपद् तथा जलवायु अनुकूलन समितिका साथै लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण समितिहरू गठन गरिएको छ। समानता र सामाजिक एकीकरण प्रवर्द्धन, लैङ्गिक समानता र संरक्षण सम्बन्धी गतिविधिहरू सञ्चालन गर्ने, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू, वृद्ध नागरिकहरू, गर्भवती महिलाहरू र सुत्केरी आमाहरूलाई सुरक्षित आश्रयस्थलहरूको पहिचान र निर्माणमा सहयोग उपलब्ध गराउने र मानव अधिकार सुनिश्चित गर्ने जिम्मेवारीहरू यी समितिहरूको हुनेछन्। प्रकोप प्रतिक्रियाको समयमा अधिकारको मापदण्डलाई समर्थन गरिन्छ। तिनीहरूले विपद् प्रतिक्रियाको समयमा भेदभाव, हिंसा, र दुर्व्यवहारका घटनाहरूको पहिचान र सम्बोधन गर्न, कानुनी सहायता र परामर्शको सुविधा, मनोसामाजिक सल्लाहकारहरूको रेकर्ड अद्यावधिक गर्न, र आवश्यकता

अनुसार उपयुक्त परामर्श प्रदान गर्न पनि काम गर्नेछन् । थप रूपमा, बालबालिका, महिला, गर्भवती महिला र सुत्केरी आमाहरू जस्ता जोखिममा परेका समूहहरूका लागि विशेष व्यवस्था गरी राहत वितरणको क्रममा हराएका वा छुट्टिएका परिवारहरूको खोजी र पुनर्मिलनलाई सहजीकरण गर्ने प्रयास गरिनेछ । मानव अधिकारको मापदण्डको आधारमा प्रकोपबाट प्रभावित वा हिंसा, शोषण, भेदभाव वा हानिको जोखिममा रहेका समूहहरूलाई संरक्षण प्रदान गरिनेछ ।

परिच्छेद सात : अनुकूलन कार्यहरूको समायोजन र अनुगमन तथा मुल्यांकन

७.१ योजना प्रक्रियामा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाको समायोजन

वडा तहका विभिन्न समितिहरूले स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनाहरू विकास तथा एकीकृत गर्न र स्थानीय सेवाहरू प्रदान गर्न योजना प्रक्रियामा विभिन्न सरकारी, निजी र गैरसरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरेर निर्माण गरेका छन् । यी योजनाहरू स्थानीय तहका वडा विपद् व्यवस्थापन समितिहरू, अन्य समितिहरू र सरोकारवालाहरूसँग छलफल भइरहेका छन्। त्यस्तै नगरपालिका स्तरमा स्थानीय अनुकूलन योजना र कार्यविधिको पङ्क्तिबद्धताका सम्बन्धमा सेवा प्रदायक निकायसँग प्रस्तुति र छलफल भएको छ । यी समावेशी कार्य योजनाहरू तयार गर्न र स्वीकृति प्राप्त गर्न सामुदायिक संस्थाहरू र वन प्रयोगकर्ता समूहहरूसँग व्यापक छलफल गरिएको छ। आगामी स्थानीय अनुकूलन योजनाहरूको प्राथमिकतालाई स्थानीय विकास योजनाको ढाँचामा गाउँपालिकाले गरेका निर्णयहरूद्वारा समन्वय गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । वार्षिक नगर योजनामा समावेश नभएका योजनाहरूलाई एकीकरण गरी वडा मार्फत नगरपालिका तथा सम्बन्धित कार्यालयमा पठाइनेछ । वडा र नगरपालिका भित्र कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूले पहिचान गरिएका अनुकूलन कार्यहरूलाई आ-आफ्नो योजनामा एकीकृत गरी एकीकृत योजनामार्फत अनुवाद गरी सम्बन्धित कार्यालयका योजनाहरूमा नागरिक समूहसँगको सहकार्यमा कार्यान्वयन गर्नेछन् । यसरी आगामी योजनाहरूले यी समावेशी योजनाहरूलाई उच्च प्राथमिकताका साथ प्राथमिकता दिनेछन् । स्थानीय सरकारका वार्षिक नीति कार्यक्रम र बजेट योजनालाई पनि वार्षिक बजेट योजना र कार्यक्रम नीतिसँग समन्वय गरी मिलाइनेछ ।

७.२ अनुकूलन कार्यहरूको तर्जुमा र कार्यान्वयन

गाउँपालिकाले योजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयनका साथै अनुकूलन योजनाहरूको अनुवाद र कार्यान्वयनको काम गर्नेछ । योजनाहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नु बाहेक, गाउँपालिकाले स्थानीय अनुकूलन र जोखिम न्यूनीकरणका लागि गतिविधिहरू पनि व्यवस्थित गर्नेछ, साथै स्थानीय समुदाय, घरपरिवार र परियोजनाहरूमा आधारित जोखिम न्यूनीकरण र प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गर्न व्यवस्थापनका पहलहरू पनि गर्नेछ । जलवायु परिवर्तन र प्रकोप प्रतिरोधात्मकताका विशेष मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्ने कार्यक्रमहरू, विशेष गरी महिला र जोखिममा परेका घरपरिवारहरूलाई स्थानीय अनुकूलन कार्यक्रमहरूमा समावेश गरिनेछ । अनुकूलन र जोखिम न्यूनीकरणका योजनाहरूलाई घरपरिवार, स्थानीय समुदाय, उपभोक्ता समूह, संघ र परियोजना स्तरहरूमा प्रोत्साहन र कार्यान्वयन गरिनेछ । जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धी गतिविधिहरू व्यक्ति, घरपरिवार, स्थानीय समुदाय र उपभोक्ता समूहहरूको जीविकोपार्जन र वातावरणीय प्रणालीमा आधारित हुनेछन् ।

यस कार्ययोजनाको सफल तर्जुमा, कार्यान्वयन र समन्वयात्मक भूमिका सुनिश्चित गर्न स्थानीय सरकार सक्रिय रहनेछ । यस योजनाको कार्यान्वयनलाई स्थानीय अनुकूलन कार्य योजनाको कार्यविधि अनुसार व्यवस्थित गरिनेछ। वडा कार्यालयले नगरपालिका, प्रदेश सरकार, संघीय सरकार, आईएनजीओ र विकास साझेदारहरूसँग सहयोग र समन्वयका साथ क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न समन्वय गर्नेछ। स्थानीय अनुकूलन कार्य योजनाहरू पनि जलवायु वित्तका लागि महत्त्वपूर्ण दस्तावेज हुनेछन्।

अनुकूलन कार्ययोजनामा उल्लिखित गतिविधिहरू गाउँपालिका, सम्बन्धित विभाग र समुदायभिन्न स्थापित विद्यमान समूह, संघसंस्था, क्लब र उपभोक्ता समितिहरूको सक्रिय सहभागिताबाट कार्यान्वयन गरिनेछ । भौतिक पूर्वाधारसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा प्राविधिक विशेषज्ञता र उपलब्ध स्रोतसाधनको आधारमा विस्तृत लागत अनुमान गरी कार्यान्वयन गर्न खोजिएको सहकार्य समावेश हुनेछ । स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिले स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयनको सरलीकरणको निरीक्षण गर्नेछ । वडा समिति र स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिले जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापन कार्यक्रमको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न र विपद् व्यवस्थापन समितिमार्फत वार्षिक बजेट र सञ्चालन योजनाहरूमा मूलप्रवाहमा ल्याउन थप रकम र बजेट समायोजनको सुनिश्चितता गर्ने प्रयास गर्नेछ । यस समितिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक पर्ने क्षमता अभिवृद्धि कार्यलाई समेत समेटिनेछ ।

यी कार्यक्रमहरूका लागि अन्य सम्बन्धित निकायको पनि सहयोग आवश्यक पर्न सक्ने भएकाले सम्बन्धित निकायको वार्षिक योजनामा समावेश गर्न वडा तथा नगरपालिकाले पहल गर्नेछन् । प्राथमिकतामा राखिएका प्रत्येक क्रियाकलापको विस्तृत कार्यान्वयन योजना र जिम्मेवारी निर्धारण गरिनेछ र कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि स्रोत र सेवा परिचालन गर्न सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था र निकायसँग समन्वय र सहयोग खोजिनेछ । व्यक्तिगत आचरण र व्यवहार परिवर्तनहरू योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि महत्वपूर्ण हुनेछ, किनकि परिवर्तनको संक्रमण व्यक्तिगत कार्यहरू मार्फत अवलोकन गर्न सकिन्छ । यसबाहेक, यस कार्ययोजनाको कार्यान्वयनमा निजी क्षेत्रको संलग्नताले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छ, जुन कार्ययोजनामा नै उल्लेख छ । तसर्थ, नगरपालिकाले आफ्नो सम्भावित भूमिकाका लागि सम्बन्धित निजी क्षेत्र, व्यापार क्षेत्र र स्थानीय उद्योग संघहरू मार्फत पहल गर्नेछ ।

७.३ कार्ययोजना कार्यान्वयन रणनीति:

यस कार्ययोजना कार्यान्वयनका प्रमुख रणनीतिहरू निम्नानुसार छन्

- यो कार्ययोजनालाई अनुमोदन गर्न तथा वैधानिकता दिनका लागि गाउँपालिकाको भेलाबाट अनुमोदन गरिने वा गाँउ परिषदमा समेत छलफल गरिने छ ।
- पालिका तथा वडा र वस्तीस्तरमा स्थानीय स्तरका दक्ष तालिम प्राप्त जनशक्ति परिचालन गर्दै जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र विपद् व्यवस्थापनका लागि स्थानीय जनसमुदायको समावेशी सहभागिता गराई समुदायको क्षमतामा विकास गरिने छ ।
- स्थानीय स्तरको परम्परागत सिप, शैली, क्षमता प्रवर्द्धनलाई उजागर गरी विपद् व्यवस्थापनका लागि प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।
- कार्ययोजना प्रभावकारी कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणका लागि गाउँपालिका, वडा, समुदाय लगायतका विपद् व्यवस्थापन समितिलाई परिचालित गराईने छ ।

- यस कार्ययोजनाको प्रत्येक वर्ष पुनरावलोकन गरी वार्षिक कार्ययोजना तयार पार्न वडा लाई प्रेरित गरि पालिकाले तयार गर्नेछ, र पाँच वर्षमा गाउँपालिकाले कार्ययोजनाको वृहत पुनरावलोकन गरि अध्यावधिक गर्ने छ ।

७.४ अनुकूलन कार्ययोजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

सिस्ने गाउँपालिका अन्तर्गतको अनुकूलन योजनामा समावेश भएका सबै घरपरिवार र सरोकारवालाहरू कार्यान्वयनमा प्रत्यक्ष रूपमा सहभागी हुनेछन् र स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति र वडा-स्तरीय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिहरूले कार्यान्वयनको निरीक्षण र द्विवार्षिक समीक्षा गर्नेछन् । मूल्याङ्कन गर्नु अघि, उल्लेख गरिएका आवश्यक जानकारीहरूमा ध्यान दिइनेछ, र मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनमा एकरूपता सुनिश्चित गर्न सोही अनुसार मूल्याङ्कनको ढाँचा तयार गरिनेछ । मूल्याङ्कनमा संलग्न समितिका पदाधिकारीहरूले मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित अभिमुखीकरणमा सक्रिय रूपमा संलग्न भई प्राप्त प्रभावहरूको सहज मूल्याङ्कन गर्न सक्षम भएर मात्र मूल्याङ्कन प्रक्रियामा भाग लिनेछन् । थप रूपमा, वार्षिक मूल्याङ्कनहरू सञ्चालन गरिनेछ, र यदि आवश्यक ठानेमा, योजनाको अन्त्यमा अन्तिम मूल्याङ्कन गरिनेछ, जसले भविष्यका मूल्याङ्कनहरूको लागि अर्को मूल्याङ्कन योजनाको तयारीमा अग्रसर हुनेछ । मूल्याङ्कन र मूल्याङ्कनको यो पुनरावृत्ति प्रक्रियाले अनुकूलन कार्य योजनाको कार्यान्वयनलाई मात्र समर्थन गर्दैन तर सिकने, प्रतिबिम्ब र सुधारको लागि अवसरहरू पनि प्रदान गर्दछ । कार्यक्रमको कार्यान्वयनको क्रममा कार्यक्रमको गुणस्तर र लक्ष्य उन्मुख परिणाम सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित लाभग्राही समूह र सरोकारवालाहरूबाट सुझावहरू खोजिनेछ । यसबाहेक, वडा कार्यालय र सम्बन्धित समूहहरूले आ-आफ्नो अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नेछन् र साभेदार संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा नियमित संयुक्त मूल्याङ्कन गरिनेछ । कार्यक्रम कार्यान्वयन पश्चात् सम्बन्धित गतिविधिहरूको सार्वजनिक लेखापरीक्षण गरिनेछ ।

तालिका १७ : अनुकूलन कार्ययोजना अनुगमन तथा मुल्यांकन

अनुगमनका तहहरू	किन	कसले	कहिले	कसरी
वस्ती तहको अनुगमन	पारदर्शिता कायम गर्न तथा प्रत्येक अनुकूलन कार्यहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि	स्थानीय वडा समिति सदस्य, उपभोक्ता समितिहरू	कार्यक्रम संचालन पूर्व तथा कार्यक्रम संचालनका क्रममा र सम्पन्न भएको १ महिना भित्र (हरेक कार्यक्रममा)	सार्वजनिक लेखा परिक्षण, स्वः अनुगमन समिक्षा तथा योजना तर्जुमा मूल्याङ्कन, होर्डिंग बोर्ड अवलोकन, फोटो
वडा तहको अनुगमन (क्रियाकलापहरूको तहमा)	पारदर्शिता र अपनत्व कायम गर्न । अनुकूलन कार्यहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन	वडा समिति, वडा स्तरीय विपद् व्यावस्थापन समिति, तथा वडा स्तरीय अनुगमन समिति, स्थानीय पत्रकार, वडा	अर्धवार्षिक रूपमा (पौष र असारमा) त्रैमासिक	समिक्षा तथा कार्ययोजना तर्जुमा बैठक तथा गोष्ठी फिल्ड अनुगमन भ्रमण

अनुगमनका तहहरू	किन	कसले	कहिले	कसरी
		तहका कर्मचारी तथा सहयोगी निकायहरू	त्रैमासिक नियमित वार्षिक	संकटासन्न वर्गहरूसँग अन्तरक्रिया फोटो तथा घटना अध्ययनको संकलन वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन
गाउँपालिका तहको अनुगमन (प्रक्रिया र प्रगतिहरू तहमा)	कार्यक्रमको गुणस्तर कायम गर्न । योजना र प्रगतिको लेखाजोखा गर्न । कार्यक्रमको प्रभावकारीता वृद्धि गर्दै समयमा कार्य सम्पन्न गर्न ।	कार्यपालिका सदस्य पालिका स्तरिय अनुगमन समिति, स्थानीय पत्रकार गाउँपालिकाका कर्मचारी तथा सहयोगी निकायहरू	नियमित वार्षिक	फिल्ड अनुगमन भ्रमण वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन
जिल्ला तहको अनुगमन	अन्तर पालिका समन्वयन तथा अनुकूलनका राम्र अभ्यासहरूको सिकाई आदान प्रदान गर्न पारदर्शिता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न	समन्वयन समितिका पदाधिकारीहरू	अर्धवार्षिक वा वार्षिक	फिल्ड अनुगमन भ्रमण
प्रदेश तथा संघिय मन्त्रालय	पारदर्शिता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न, कार्यक्रम संचालको प्रभावकारिता आवश्यकता औल्याउन	प्रदेश :- सामाजिक विकास, उद्योग पर्यटन वन वातावरण रसम्बन्धित मन्त्रालय सघ :- वन तथा वातावरण र सम्बन्धित मन्त्रालय	वार्षिक	फिल्ड अनुगमन भ्रमण

कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा, कार्यक्रम उच्च गुणस्तर र लक्ष्य उन्मुख छ भनी सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित लाभग्राही समूह र सरोकारवालाहरूलाई सम्बोधन गरिनेछ। यी समूह र संस्थाहरूबाट सुझाव लिइनेछ। साथै वडा कार्यालय, गाउँपालिका र सम्बन्धित समूहसँग संयुक्त रूपमा कार्यक्रमको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ । साभेदार संस्थाहरूसँग सहकार्यात्मक मूल्याङ्कन पनि गरिनेछ। कार्यक्रम कार्यान्वयन पछि, सान्दर्भिक गतिविधिहरूको सार्वजनिक लेखापरीक्षण गरिनेछ ।

अनुसुचि

अनुसुचि १

गाउँपालिका स्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति

क्र. सं.	नामथर	ठेगाना	शाखा	लिङ्ग	पद
१	श्री कृष्ण रेग्मी	अध्यक्ष	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष	संयोजक
२	श्री गोपाल रेउले	उपाध्यक्ष	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष	सदस्य
३	श्री मंगलसिंह बुढा	शाखा प्रमुख	सामाजिक विकास	पुरुष	सदस्य
४	श्री कर्ण ब केसी	शाखा प्रमुख	पूर्वाधार विकास तथा भवन नियमन	पुरुष	सदस्य
५	श्री मिना केसी	संयोजक	वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन	महिला	सदस्य
६	श्री गोपाल पुन	संयोजक	अर्थिक विकास समिति	पुरुष	सदस्य
७	श्री तिर्था पुन	संयोजक	सामाजिक विकास समिति	महिला	सदस्य
८	श्री सूर्य ब नेपाली	संयोजक	भौतिक पूर्वाधार विकास समिति	पुरुष	सदस्य
९	श्री कृष्ण ब खड्का	संयोजक	सुशासन तथा संस्थागत विकास समिति	पुरुष	सदस्य
१०	श्री लोक ब घर्ती	प्रतिनिधि	जि प्र कार्यालय	पुरुष	सदस्य
११	श्री हरि भट्टराइ	प्रमुख/प्रतिनिधि	नेपाल प्रहरी	पुरुष	सदस्य
१२	श्री होमराज न्यौपाने	प्रमुख/प्रतिनिधि	सशस्त्र प्रहरी	पुरुष	सदस्य
१३	श्री सन्तोष ढकाल	कार्यालय प्रमुख	नेपाल रेडकस सोसाइटी	पुरुष	सदस्य
१४	श्री केवेन्द्र गौतम	प्रमुख/प्रतिनिधि	उद्योग वाणिज्य संघ	पुरुष	सदस्य
१५	श्री सर्जना कार्की	प्रमुख/प्रतिनिधि	नेपाल पत्रकार महासंघ	महिला	सदस्य
१६	श्री करण खड्का	इन्जिनियर	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष	सदस्य
१७	श्री करण खड्का	इन्जिनियर	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष	सदस्य
१८	श्री रेवत ब बुढाथोकी	प्र प्र अधिकृत	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष	सदस्य सचिव

अनुसुचि २

महत्वपूर्ण सम्पर्कहरू

क.सं.	निकाय	सम्पर्क व्यक्ति	सम्पर्क विवरण
1	जिल्ला प्रशासन कार्यालय	श्री माधव प्रसाद शर्मा (प्रमुख जिल्ला अधिकारी)	९८५१८६७७७७
2	जिल्ला समन्वय समिति	श्री मेघ बहादुर श्रेष्ठ (जिल्ला समन्वय अधिकारी)	९८४०४९४१५५
3	नेपाली सेना	प्रमुख सेनानी	०९१५५०६८१
4	नेपाल प्रहरी	प्रहरी नायव उपरिक्षक	०८८४१३०५२
5	सशस्त्र प्रहरी बल	शसस्त्र प्रहरी नायव उपरिक्षक	०९१५२६९२७
6	राष्ट्रिय अनुसन्धान	श्री शोभाकर सापकोटा	९८४६९३०९०५
7	स्वास्थ्य कार्यालय	श्री निमप्रसाद गिरी	९८४६९३०९११
8	जलस्रोत तथा सिंचाई विकास डिभिजन कार्यालय	श्री घनश्याम केसी	९८४६९३०९१४
9	खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन	श्री कपिल प्रसाद मोची	९८४६९३०९२३
10	एकिकृत कृषि तथा पशुपंक्षी कार्यालय	श्री दल बहादुर बस्नेत	९८४६९३०९२२
11	शिक्षा विकास तथा समन्वय ईकाइ	श्री महेश चन्द	९८४६९३०९१०
12	डिभिजन वन कार्यालय रुकुम पूर्व	श्री विश्व केसी	९८४६९३०९१५
13	नेपाल टेलिकम	श्री चन्दन कुमार यादव	९८४६९३०९३१
14	सिस्ने गाउँपालिका अध्यक्ष	श्री कृष्ण रेग्मी	९८६३९३५१४२
15	उपाध्यक्ष	श्री गोपाल रेउले	९८५७८२४४२४
16	वडा अध्यक्ष वडा नं. १	श्री रज बहादुर बुढा क्षेत्री	९८६७८५३०६९
17	वडा अध्यक्ष वडा नं. २	श्री कृष्ण बहादुर खड्का	९८६७९३९९३१
18	वडा अध्यक्ष वडा नं. ३	श्री हेराम खड्का	९८६८३४०८९०
19	वडा अध्यक्ष वडा नं. ४	श्री दलराज घती	९८४७८७६६४६
20	वडा अध्यक्ष वडा नं. ५	श्री विरेन्द्र बस्नेत	९८६४९८२३३८
21	वडा अध्यक्ष वडा नं. ६	श्री पूर्ण बहादुर मल्ल	९८६६८२७३४८
22	वडा अध्यक्ष वडा नं. ७	श्री शसिधर बुढा	९८६६६९२३१३
23	वडा अध्यक्ष वडा नं. ८	श्री गोपाल पुन	९८४००९९५८७
24	नेपाल रेडक्रस सोसाईटी	श्री सन्तोष ढकाल	
25	नेपाल पत्रकार महासंघ		

अनुसुचि ३

गाउँपालिका स्तरीय प्रारम्भिक बैठक उपस्थिति

क्र. सं.	नामथर	ठेगाना	शाखा	लिङ्ग
१	श्री कृष्ण रेग्मी	अध्यक्ष	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
२	श्री गोपाल रेउले	उपाध्यक्ष	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
३	श्री मंगलसिंह बुढा	शाखा प्रमुख सामाजिक विकास	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
४	श्री कर्ण ब केसी	शाखा प्रमुख पूर्वाधार विकास तथा भवन नियमन	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
५	श्री शशिधर बुढा	वडा अध्यक्ष वडा नं. ७	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
६	श्री गोपाल पुन	वडा अध्यक्ष वडा नं. ८	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
७	श्री तिर्था पुन		सिस्ने गाउँपालिका	महिला
८	श्री अन्नना श्रेष्ठ	प्रहरी नायव उपरिक्षक	नेपाल प्रहरी, रुकुम पूर्व	महिला
९	श्री गोपाल श्रेष्ठ	नि. प्रजिअ	जिप्रका	पुरुष
१०	श्री विष्णु देवकोटा	कार्यक्रम संयोजक	आइपास, लुम्बिनि प्रदेश	पुरुष
११	श्री शिल्पा पौडेल	उपाध्यक्ष	नेपाल रेडकस सोसाइटी	महिला
१२	श्री राजु लामिछाने	पत्रकार	गोरखापत्र	पुरुष
१३	श्री हेराम खड्का	वडा अध्यक्ष वडा नं. ३	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
१४	श्री अस्मर हुसेन धुनिया	कार्यक्रम अधिकृत	किड्स नेपाल	पुरुष
१५	श्री बाबुराम सुवेदी	कार्यक्रम संयोजक	किड्स नेपाल	पुरुष
१६	श्री सुरेन्द्र प्रसाद यादव	जनस्वास्थ्य अधिकृत	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
१७	श्री द्रोण उप्रेती	श्रोत व्यक्ति	सञ्जिवनी फाउन्डेसन	पुरुष
१८	श्री रेवत ब बुढाथोकी	प्र प्र अधिकृत	सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
१९	श्री उर्मिला पुन	सामाजिक परिचालक	किड्स नेपाल	महिला
२०	श्री दुर्गा थापा		सिस्ने गाउँपालिका	महिला
२१	श्री सन्तोष विएम		सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष
२२	श्री फत्ते जंग सेन		सिस्ने गाउँपालिका	पुरुष

तस्वीरहरु

Kapilvastu Integrated Development Services-KIDS
 Kaphastu-01, Kaphastu
 Strengthening Sustainable Sexual & Reproductive Health & Rights (SRHR) Program
 Name of Activity: Preparation of LAPA
 Activity Code No: 4-2
 Province: Lumbini

District: East-Rukum Municipality: Sisme Ward No: 5 Tale: Kamaldeva

SN	Name	Age*	Gender					Caste/Ethnicity	People with disability	Designation	Institution/Organization	Municipality/District	Contact No.	Photo consent	Special Category & Para	Signature	Date
			Male	Female	Other	Transgender	Others										
1	Krishna Regoni	3							Chairperson	Sisme	Sisme	9868935142				Apr 19, 2024	
2	Gopal Reule	3							Vice Chairperson	Sisme	East Rukum	9857824424					
3	Ramesh Bhusam	3							Member	NRES	Rukum	9860982700					
4	Nim Prasad Giri	3							Member	Labal Post	Sisme	9857822535					
5	Deepa Khadka	3							Member	PHNI	East Rukum	9866830926					
6	Manoj Kumar Sharma	4							Member	C.O.2.		9857835053					
7	BIRENDR BASHNET	3							Member	W.C.H	Sisme	9849552855					
8	Purna Bahadur Malla	4							Member			9866829348					
9	Damodar Bahadur Bhatta	3							Member		Sisme	9849818668					
10	Purna Bahadur B.M.	3							Member	Asistent	Sisme	981446403					
11	Thakendra Jhaari	3							Member	Asistent	Sisme	981446403					
12	Raju Lamichhane	3							Member	Asistent	Sisme	985824477					

* 1- 20 years, 2- 20-24 years, 3- 25-49 years, 4- 50-59 years, 5- > 60 years

Kapilvastu Integrated Development Services-KIDS
 Kaphastu-1, Kaphastu
 Strengthening Sustainable Sexual & Reproductive Health and Rights (SRHR) Program
 Name of Activity: Preparation of LAPA
 Activity Code No: 4-2
 Province: Lumbini

District: Rukum East Municipality: Sisme Ward No: 5

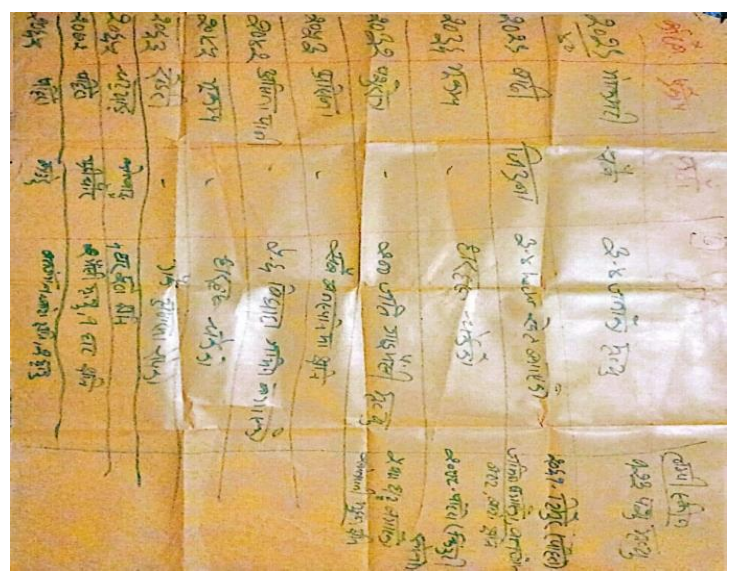
SN	Name	Age*	Gender					Caste/Ethnicity	People with disability	Designation	Institution/Organization	Municipality/District	Contact No.	Photo consent	Special Category & Para	Signature	Date
			Male	Female	Other	Transgender	Others										
1	Krishna Devi Khandak	3							Member	W.C.H	Sisme	9867933851					
2	Kashi Ram Khadka	3							Member	PHNI	Sisme-2	9866914785					
3	Janakya Shukthari	5							Member	Local							
4	Bansuri Thakuri	3							Member	V-7	Sisme-2	984950874					
5	Nar Bahadur Jhaari	4							Member	Local	Sisme-2	9866553985					
6	Krishna Bahara	3							Member			9866553985					
7	Priya Bahadur B.M.	3							Member	KES		9866553985					
8	Chandha Bahadur	4							Member	Local							
9	Krishna Jhaari	4							Member								
10	Debi Lal Jhaari	4							Member			9862418188					
11	Shilpa Jhaari	3							Member								
12	Manoj Jhaari	3							Member			9866553985					
13	Manoj Bahadur	3							Member								

* 1- 20 years, 2- 20-24 years, 3- 25-49 years, 4- 50-59 years, 5- > 60 years

Handwritten attendance sheet with columns for names and various categories. The names are written in Nepali script.

नाम	पति	पत्नी	सुपारी	सुपारी	सुपारी	सुपारी	सुपारी	सुपारी	सुपारी
शिला	X								
शिला	X								
शिला	X								
शिला	X								
शिला	X								
शिला	X								
शिला	X								
शिला	X								
शिला	X								
शिला	X								

सिंहने गापा: वडा नं ६२ क्षेत्रा तथा प्रयोग क्षेत्रा

